

DİĞER HAKEMLİ MAKALELER/ OTHER PEER-REVIEWED ARTICLES

ANADİLİNDE EĞİTİM HAKKI İÇİN DOĞRUDAN, DOLAYLI VE PASİF ANAYASAL TANIMA: AVRUPA ANAYASALARI ÜZERİNE NORMATİF BİR ÇALIŞMA*

(DIRECT, INDIRECT AND PASSIVE CONSTITUTIONAL RECOGNITION FOR THE
RIGHT TO MOTHER TONGUE EDUCATION: A NORMATIVE STUDY ON
EUROPEAN CONSTITUTIONS)

Hakan Kolçak**

ÖZ

Anadilinde eğitim hakkına dair anayasal tanıma biçimleri açısından anayasa hukuku öğretisinde bir eksiklik bulunmaktadır. Bu çalışma, söz konusu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Çalışmamız, 35 Avrupa anayasasını sistematik analizlere tabi tutup, devlet şekli ile siyasi teşkilatlanma yapısı yönünden mühim genel çıkarımlara ulaşmaktadır. Anadilinde eğitim hakkının tanınıp düzenlenmesine ilişkin toplumsal tabanı bulunan anayasal tartışmaları sürdüren devletlerin faydalanabileceği çalışmamıza göre; devletler, anadilinde eğitim hakkını üç ayrı biçim aracılığıyla tanıyabilmektedir: 1) doğrudan tanıma, 2) dolaylı tanıma ve 3) pasif tanıma. Araştırmamız kapsamında incelenen cumhuriyetlerin çoğu doğrudan tanıma biçimini tercih etmektedir. Meşruti monarşilerin ço-

^H Hakem denetiminden geçmiştir.

* Bu makale 03.06.2021 tarihinde Yayınevimize ulaşmış olup, 09.11.2021 tarihinde birinci hakem; 03.10.2021 tarihinde ikinci hakem onayından geçmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, hakan.kolcak@erdogan.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1185-4055.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Bu makaleye atf için; Kolçak, Hakan, “Anadilinde Eğitim Hakkı İçin Doğrudan, Dolaylı ve Pasif Anayasal Tanıma: Avrupa Anayasaları Üzerine Normatif Bir Çalışma”, Anayasa Hukuku Dergisi, Cilt No.: 11, Sayı No.: 21, 2022, s. 191-270.

ğunluğu ise anadilinde eğitim hakkı için anayasal rejimlerini dolaylı tanıma biçimi üzerine inşa etmektedir. Meşruti monarşiler kapsamında ikincil tercih olarak beliren pasif tanıma, doğrudan ve dolaylı tanımaya öncelik veren üniter devletlerce en az benimsenen biçim olarak gözükmektedir. Üniter devletler özelinde ön plana çıkan ikili yapı, federasyonlar için daha keskin bir hâl almaktadır. Araştırmamız dâhilinde analiz edilen altı federasyonun dördü dolaylı, ikisi doğrudan tanımayı tercih etmekte; pasif tanıma, hiçbir federasyon tarafından benimsenmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Anayasal Tanıma, Avrupa Anayasaları, Anadilinde Eğitim, Pozitif Statü Hakları, Azınlıklar.

ABSTRACT

In the literature of constitutional law, there is a research gap on the forms of constitutional recognition for the right to mother tongue education. This study seeks to fill the academic gap. It analyses 35 European constitutions in a systematic manner, paving the way for the creation of important general arguments. It is argued that those states dealing with ongoing constitutional debates on how to recognise the right to mother tongue education would benefit from the findings of this study. According to the study, there are three main forms of recognition that constitutions would take into account when recognising the right to mother tongue education. These forms are listed as follows: 1) direct recognition, 2) indirect recognition and 3) passive recognition. The study underscores that direct recognition is the most preferred form among republics while its indirect counterpart is the dominant form among constitutional monarchies. It is underlined that the first alternative of the indirect form for constitutional monarchies is its passive counterpart. This form is less popular among unitary states that are more likely to embrace the forms of direct and indirect recognition. The unitary-specific dualist formulation takes its distinct and robust shape in those federations examined in this article. Two-thirds of such federations utilise the form of indirect recognition whilst the rest benefit from its direct counterpart.

Keywords: *Constitutional Recognition, European Constitutions, Mother Tongue Education, Positive Rights, Minorities.*

I. GİRİŞ

Anadilinde eğitim hakkı, pozitif statü hakları arasında sıralanan eğitim hakkının bir vechesini oluşturmaktadır.¹ Eğitim hakkının kullanımını hususunda devletlere yükümlülük yükleyen pek çok uluslararası ve bölgesel sözleşme, anadilinde eğitim için müstakil hükümler barındırmaktadır.² Hem bu sözleşmelerin gereğini yerine getiren hem de toplumsal taleplerin karşılanması için pratik uygulamaya geçen birçok egemen devlet, anadilinde eğitim hakkını anayasal düzeyde tanımakta ve vatandaşlarının bu haktan yararlanması için gerekli düzenlemeleri yapmaktadır.³ Bu noktada belirtilmesi gerekir ki, anadilinde eğitim hakkı için anayasal boyutta atılan pozitif adımlar bütün devletlerde gözlemlenmemektedir. Örneğin 1991 Bulgar Anayasası, Bulgaristan Cumhuriyeti'nde yaşayan Türkler için eğitim hakkının bir vechesi olan anadilini öğrenme hakkını tanımaktadır.⁴ Benzeri bir tanıma, eğitim hakkının bir diğer vechesi olan anadilinde eğitim hakkına ilişkin yapılmamaktadır.⁵ Mevzuba-

¹ Anadili ile anadil farklı kavramlardır. Anadil, pek çok dile köken olan ve birçok dili doğuran dildir. Anadili ise bir kişinin bebeklik döneminden başlamak üzere hayatın olağan akışında ilk kez muhatap olunan, doğal iletişim ve etkileşim yöntemleri marifetiyle aileden yahut soyca bağlı bulunulan topluluktan öğrenilen dil olarak tanımlanmaktadır. Çocukluk ve takip eden süreçte eğitim-öğretim faaliyetleri aracılığıyla öğrenilen ya da ergenlik döneminde çeşitli etkileşimler yardımıyla öğrenilip benimsenen bir dil anadili olarak kabul edilmemektedir. Bu dil, mevzubahis kişinin konuşup yetkinlik gösterebildiği ikinci dili olarak tasnife tabi tutulmaktadır. Anadili kavramının hangi manayı ihtiva ettiğinin terminolojik, sistematik ve analitik analizleri için bkz: William Francis Mackey, "Mother-tongue Education: Problems and Prospects," *Prospects: Comparative Journal of Curriculum, Learning, and Assessment* 14, no. 1 (1984): 35-49; Dawn Prinsloo, "The Right to Mother Tongue Education: A Multidisciplinary, Normative Perspective," *Southern African Linguistics and Applied Language Studies* 25, no. 1 (2007): 27-43; Barbara Elaine Graham, "Mother Tongue Education: Necessary? Possible? Sustainable?," *Language and Education* 24, no. 4 (2010): 309-321.

² Söz konusu sözleşmeler, bu çalışmanın ikinci bölümünde öz bir şekilde incelenmektedir.

³ Mevzubahis anayasalar arasında yer alan ve Avrupa kıtasında yürürlükte bulunan 35 anayasa, bu çalışmanın üçüncü bölümünde normatif bir bakış açısıyla irdelenmektedir.

⁴ 1991 Bulgar Anayasası, md. 36/2. Bulgaristan Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Bulgaria 1991," *Constitute Project*, accessed May 10, 2021, https://www.constitute-project.org/constitution/Bulgaria_2015?lang=en.

⁵ Anadilini öğrenme hakkı ile anadilinde eğitim hakkı arasındaki fark, bu çalışmanın ikinci bölümünde açıklanmaktadır.

his tanımanın pratiğe dökülmesini arzulayan Türk azınlık, aktif siyasi ve sosyal faaliyetler ile anayasal tartışmaları uzun süredir devam ettirmektedir.⁶

Benzeri faaliyetler ve tartışmalar, çeşitli azınlık topluluklarca Avrupa ve diğer kıtalarda sürdürülmektedir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (*The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation*, UNESCO) tarafından 2003 yılında yayınlanan bir rapora göre, dünya üzerinde 6000 ila 7000 arasında dil bulunmakta ve bu dillerin neredeyse yarısı günümüz itibarıyla yekûnen kaybolma tehdidi altındadır.⁷ 20 civarında Birleşmiş Milletler (BM) üyesi devlet, bu dillerin yüzde 70'ine ev sahipliği yapıyorken, Papua Yeni Gine ve Endonezya gibi bazı devletlerde mevcut bulunan dilsel çeşitliliğin yoğunluğu ileri seviyelerdedir.⁸ Küresel düzeyde hissedilen dilsel çeşitliliğin somut etkileri, pek çok devlette eğitim politikalarını etkilemektedir. Ancak, bu etkinin anadilinde eğitim açısından bütün devletlerde olumlu neticeler ortaya çıkardığını söylemek zordur. UNESCO tarafından 2016 yılında yayınlanan bir rapora göre, dünya nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 40'ı hâlen anadilinde eğitim hakkından istifade edememektedir.⁹

⁶ Bulgaristan Türklerinin anadilinde eğitim hakkına ilişkin olarak geçmişte ve günümüzde sürdürmekte olduğu inisiyatiflerin analizleri için bkz: Victor Bojkov, "Bulgaria's Turks in the 1980s: A Minority Endangered," *Journal of Genocide Research* 6, no. 3 (2004): 343-369; Rossen Vassilev, "Restoring the Ethnolinguistic Rights of Bulgaria's Turkish Minority," *Ethnopolitics* 9, no. 3 (2010): 295-309; Boyka Stefanova, "Between Ethnopolitics and Liberal Centrism: The Movement for Rights and Freedoms in the Mainstream of Bulgarian Party Politics," *Nationalities Papers* 40, no. 5 (2012): 767-782; Elżbieta Szyszczak, "Between Sofia and Ankara – The Turkish Minority in Contemporary Bulgaria," *Yearbook of the Institute of East-Central Europe* 16, no. 4 (2018): 167-185; Nuri Korkmaz, "Comparing Bulgarian and Greek Policies for the Integration of Turkish/Muslim Minorities: The Cold War Period," *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 90, no. 3 (2019) 21-41; Kiril Kolev, "Weak Pluralism and Shallow Democracy: The Rise of Identity Politics in Bulgaria and Romania," *East European Politics* 36, no. 2 (2020): 188-205.

⁷ UNESCO, *Education in a Multilingual World* (Paris: UNESCO Publication Office, 2003), 12.

⁸ UNESCO verilerine göre Papua Yeni Gine'de 800'den fazla dil konuşulmaktayken, Endonezya'da konuşulan dil sayısı 700'ün üzerindedir. Daha fazla örnek için bkz: UNESCO, *Education*, 12.

⁹ UNESCO, *Global Education Monitoring Report – Policy Paper 24: If You Don't Understand, How Can You Learn* (Paris: UNESCO Publication Office, 2016), 1.

Bu hakkın önemini ve pratik uygulaması sonrasında tezahür edecek faydaları, pedagojik ve teknik çalışmalar aracılığıyla dünya kamuoyuna duyuran UNESCO, anadilinde eğitime yönelik toplumsal duyarlılığı artırmak için her yılın 21 Şubat günü kutlanan Uluslararası Anadili Günü organizasyonlarına da öncülük etmektedir.¹⁰

Anadilinde eğitim hakkı, gerek Uluslararası Anadili Günü kapsamında düzenlenen organizasyonlarda gerekse etnik, kültürel yahut dilsel topluluklarca düzenli olarak sürdürülen faaliyetler ve tartışmalar içeriğinde devamlı gündeme getirilmekte; bu hakkın anayasal düzlemde tanınması için çağrılar yapılmaktadır.¹¹ Bu çağrılara fayda sağlayabilecek bir akademik hamle olarak; sayısız bireysel ve müstakil çalışma, araştırma konusu yaptığı tek veya birkaç komşu devlette anadilinde eğitim hakkının mevcudiyetini ve pratik uygulamasının nasıl şekillendirildiğini inceleyerek mühim analizler sunmaktadır.¹² Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki; mevzubahis çalışmalar, normatif bir yöntemle araştırma konusunu analize tabi tutmadıklarından ötürü, anadilinde eğitim hakkına ilişkin genel çıkarımlara erişme hususunda eksiklikler barındırmaktadır. Bu durum, mevcut literatürde var olan mühim bir boşluğu gözler önüne sermektedir.

¹⁰ Uluslararası Anadili Günü, 1999 yılında Bangladeş'in inisiyatifiyle UNESCO Genel Konferansı'nın gündemine taşınmış ve Konferans tarafından her yılın 21 Şubat günü kutlanmak üzere kabul edilmiştir. İlgili UNESCO kararına erişim için bkz: "General Conference 30th Session, Paris 1999," UNESDOC, accessed May 11, 2021, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000117961.page=38>.

¹¹ UNESCO, 2021 yılı Uluslararası Anadili Günü kutlamaları için düzenlediği çeşitli organizasyonları "Eğitim ve Topluma Dâhil Etmek İçin Çok-dilliliği Geliştirmek" temasıyla sürdürmüştür. Bu organizasyonlar aracılığıyla okul öncesi eğitimden başlamak üzere, anadilinde eğitim hakkının bütün egemen devletlerce tanınması için çağrılar yapılmıştır. Benzeri çağrılar, "Sınırsız Diller" temalı 2020 organizasyonlarında, "Uzlaşma, Barışı İnşa Etme ve Gelişme İçin Yerli Diller Önemlidir" temalı 2019 organizasyonlarında, "Dilsel Çeşitlilik ve Çok-dillilik Sürdürülebilir Kalkınmayı Etkiler" temalı 2018 organizasyonlarında da aynen gündeme taşınmıştır. Organizasyonlara dair kapsamlı bilgi için bkz: "International Mother Language Day," UNESCO, accessed May 12, 2021, <https://en.unesco.org/commemorations/motherlan-guageday>.

¹² İlgili bireysel ve müstakil çalışmalar, bu araştırma kapsamında da incelemeye tabi tutulmuş olup, her birinin künyesine çalışma sonunda yer alan kaynakça kısmı irdelendiği takdirde ulaşılabilir.

Ülkeleri üzerinde konuşulan çoğunluk ve azınlık dillerinin eğitim dili olarak kullanılmasına izin verecek şekilde, anadilinde eğitim hakkını, anayasal düzeyde tanıyıp düzenleyen devletler mevcuttur. Ancak, ilgili hususta toplumsal tabanı olan taleplerle karşılaşmakla beraber henüz somut anayasal adımlar atmayan Bulgaristan, Fildişi Sahilleri, Honduras, İran, Peru ve Türkiye gibi devletler de bulunmaktadır.¹³ Bu çalışma, yukarıda belirtilen devletler ile ismen zikredilmemekle birlikte ülkeleri üzerinde yaşayan etnik, kültürel ve dilsel toplulukların anadilinde eğitim hakkına yönelik anayasal tartışmaları yürüten sayısız devletin istifade edebileceği niteliktedir. Çalışmamız, 35 Avrupa anayasasını genel teorik (normatif) bir yöntemle inceleyerek ilgili literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Araştırma örneklemini olarak seçilen ve anayasal boyutta anadilinde eğitim hakkını tanıyan devletlerin 29'u cumhuriyet, kalan altısı ise meşruti monarşidir.¹⁴ Ek olarak;

¹³ Pek çok çalışma, mevzubahis ülkelerde mevcut bulunan toplumsal talepleri analize tabi tutmaktadır. Bu çalışmalar, söz konusu taleplerin nasıl ve niçin karşılanması gerektiğini çeşitli dinamiklere yaslanarak açıklamaktadır. Her bir ülke için ayrı çalışma örnekleri listelemek mümkündür. Türkiye özelinde ilgili hususu inceleyen birçok rapor bulunmaktadır. Bu raporların ön plana çıkan bölümü, 2011-2013 yılları arasında mesai harcayan Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun faaliyetleri döneminde yayınlanmıştır. İlgili raporlar, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Anayasa Hukuku Araştırmaları Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve İnsan Hakları Derneği gibi çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanmıştır. Anadilinde eğitim hususu sadece raporlar marifetiyle irdelenmemiş olup, sayısız akademik çalışma kapsamında da araştırma konusu yapılmıştır. Bu çalışmalar içeriğinde sunulan sistematik ve analitik analizlere erişim için bkz: İbrahim Kaboğlu, "İnsan Hakları, Azınlık Hakları ve Türkiye," in Ulusal, Ulusüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları: Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması, ed. İbrahim Kaboğlu (İstanbul: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 2002), 17-28; Naz Çavuş-oğlu, "Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye, Bir Karşılaştırma," in Ulusal, Ulusüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları: Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması, ed. İbrahim Kaboğlu (İstanbul: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 2002), 124-146; Baskın Oran, Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama (İstanbul: TESEV Yayınları, 2004), 36-92; Olgun Akbulut, Barış İçinde Birlikte Yaşamın Hukuk Zemini (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2008), 159-210; Baskın Oran, Etnik ve Dinsel Azınlıklar: Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2018), 165-328.

¹⁴ Devlet başkanlığı makamının irsi yöntemlerle intikal ettiği devletlere monarşi denmektedir. Söz konusu makamda oturan hükümdar, saltanat haklarını yasalar ile sınırlandırılmadan kullanıyorsa, mutlak monarşik bir devletin varlığı söz konusudur. Sal-

araştırma konusu devletlerin 29'u üniter devlet, kalan altısı ise federasyondur.¹⁵

Bu çalışma, araştırma örneklemelerinin normatif analizi için devlet anayasaları ile ilgili diğer mevzuat kaynaklarından birincil kaynak olarak istifade etmiştir. Çeşitli Avrupa Konseyi (*Council of Europe*, CoE) denetim raporları ile kitap ve araştırma makalesi gibi genel kaynaklardan da ayrıca faydalanılmıştır.¹⁶ Yapılan analizler neticesinde; anadilinde eğitim

tanat haklarının kanuni sınırlandırmalara tabi tutularak sembolik düzlemde kullanılması durumunda ise meşruti (anayasal) monarşinin mevcudiyeti söz konusudur. Devlet başkanlığı makamının, veraset yöntemleri dışında farklı yollar aracılığıyla inktikal etmesi durumunda ise devlet şekli olarak cumhuriyet ile karşılaşmaktadır. Bu tanımı cumhuriyetin dar anlamda izahı olarak kabul eden görüşler, cumhuriyet kavramını geniş anlamı çerçevesinde demokrasi ile özdeşleştirmektedir. Çalışmamız kapsamında tanımsal tartışmalara dâhil olunmadan, anayasal hükümler çerçevesinde devlet başkanının göreve geliş biçimine bakılarak devlet şekli yönünden tasnif yapılmıştır. Bahsi geçen tüm kavramların teknik ve detaylı analizleri için bkz: Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 10th ed. (Bursa: Ekin Yayınevi, 2018), 173-182; Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 24th ed. (Bursa: Ekin Yayınevi, 2019), 48-50; Kemal Gözler, *Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı*, 9th ed. (Bursa: Ekin Yayınevi, 2018), 105-127; Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku Genel Kısım: Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar*, 3rd ed. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020), 264-270; Abdurrahman Eren, *Anayasa Hukuku Dersleri: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, 2nd ed. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020), 276-280.

¹⁵ Siyasal teşkilatlanma yapısı bakımından devletlerin üniter veya federasyon olarak nitelendirilmesi için çalışmamızın benimsediği yahut ürettiği müstakil tanımlar bulunmamaktadır. Üniterlik veya üniter devletin temel ilkeleri arasında sıralanan ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği ilkelerine anayasal hükümler doğrultusunda atıf yapan devletler, çalışmamız kapsamında üniter olarak nitelendirilmiştir. Bu nitelendirmeye paralel bir şekilde, anayasal madde veya hükümler uyarınca devlet şeklinin federasyon olduğu belirtilen devletler, çalışmamız tarafından federasyon olarak kabul edilmiştir. Üniter devlet ile federasyon ayrımı hususunda kapsamlı analizler için bkz: Eghosa Osaghae, "A Reassessment of Federalism as a Degree of Decentralization," *Publius: The Journal of Federalism* 20, no. 1 (1990): 83-98; Daniel Elazar, "Contrasting Unitary and Federal Systems," *International Political Science Review* 18, no. 3 (1997): 237-251; Ronald Watts, "Federalism, Federal Political Systems, and Federations," *Annual Review of Political Science* 1, no. 1 (1998): 117-137; John McGarry, "Asymmetry in Federations, Federacies and Unitary States," *Ethnopolitics* 6, no. 1 (2007): 105-116; Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, 130-188; Oktay Uygun, *Devlet Teorisi*, 6th ed. (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019), 252-288; Anayurt, *Anayasa Hukuku*, 271-318; Eren, *Anayasa Hukuku*, 280-301.

¹⁶ Devlet anayasalarının çevrim içi İngilizce versiyonlarına erişim için "constituteproject.org" uzantılı internet adresinden yoğun bir şekilde istifade eden çalışmamız, Av-

hakkının anayasal düzlemde tanınmasının üç temel biçim aracılığıyla söz konusu olabileceği görülmüştür. Bu biçimler; (i) doğrudan tanıma, (ii) dolaylı tanıma ve (iii) pasif tanıma şeklinde isimlendirilebilir. Doğrudan tanıma biçimini tercih eden anayasalar, anadilinde eğitim hakkını anayasal hükümler çerçevesinde ismen zikrederek tanımaktadır. Dolaylı tanıma biçimini benimseyen anayasalar ise anadilinde eğitim hakkına doğrudan tanıma ve düzenleme getirmemektir. Bu biçimi uygulayan anayasalar, ülke sınırları içerisindeki dilsel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi için gereken tedbirlerin alınması hususunda devlet organlarına pozitif yükümlülük yüklemektedir. Bu anayasal görevin ifasını üstlenen yasama organları, anadilinde eğitim hakkını kanunla tanıyıp düzenleyerek dolaylı tanımaya şekil vermektedir. Son olarak; pasif tanıma biçimini benimseyen anayasalar, eğitim hakkını genel hatlarıyla düzenlemekte, fakat bu hakkın bir veçhesi olan anadilinde eğitim hakkına ilişkin herhangi bir hüküm barındırmamaktadır. Söz konusu anayasalar, gerek dil gerekse diğer etno-kültürel nitelikler yönünden herhangi bir tercihi anayasal boyutta benimsememektedir. Yasama yetkisinin asliliği çerçevesinde teşri organlara mevzubahis niteliklere ilişkin düzenleme yapma imkânı veren bu tip anayasalar, anadilinde eğitim hakkının kanunla düzenlenip ulusal mevzuatlara işlenmesinin önünü açmaktadır.¹⁷

rupa Konseyi denetim raporları başlığı altında da önemli sayıda kaynaktan ayrıca faydalanmıştır. Bu noktada, Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çatı Sözleşme'ye İlişkin Danışma Komitesi (Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, ACFC) tarafından yayınlanan periyodik denetim raporları ile Bölgesel yahut Azınlık Dilleri Üzerine Avrupa Şartı'nın (European Charter for Regional or Minority Languages, ECRML) ulusal düzlemde uygulanmasına ilişkin Avrupa Konseyi tarafından yayınlanan dönemlik denetim raporları araştırma sürecinde incelenmiştir.

¹⁷ Aslilik, genellik ve devredilemezlikle birlikte yasama yetkisinin üç temel özelliğini oluşturmaktadır. Genellik, yasama yetkisinin konu itibarıyla sınırlandırılmamasını, devredilemezlik ise bu yetkinin yasama organı dışında diğer devlet organlarına devredilememesini ifade etmektedir. Yasama yetkisinin asliliği, yasama organının bir konuyu ilk elden, yani doğrudan doğruya düzenleyebilmesi anlamına gelmektedir. Aslilik çerçevesinde hareket eden teşri organ, anayasanın hiçbir şekilde düzenlemediği bir alanı doğrudan kanunla düzenleyebilmektedir. Yasama yetkisinin asliliği kapsamında da kanunların anayasaya aykırı olmama zorunluluğu (intra constitutionem) caridir; fakat düzenlenecek alanda anayasanın bir hüküm içermemesi durumunda, zorunluluk hâlinin yasama organını düzenlemeden alıkoyması mümkün değildir. Bunun ana sebebi, yasama fonksiyonunun ortaya çıkardığı bir işlem olarak kanunun

Doğrudan ve dolaylı tanınmanın genel itibarıyla benimsenen biçimler olduğunu ve iki-dilli yöntemin, anadilinde eğitim hakkının pratik kullanımında yoğunlukla tercih edildiğini gözlemleyen çalışmamız, anadilinde eğitim hakkının uluslararası düzlemdeki pozisyonunu izah ederek yola koyulmaktadır. Söz konusu pozisyonu açıkladıktan sonra kavramsal ve yöntemsel bilgilendirmeyi araştırma metnine nakşeden çalışmamız, tanıma biçimlerini inceleyerek nihai şeklini almaktadır.

II. ULUSLARARASI DÜZLEMDE ANADİLİNDE EĞİTİM HAKKI

Eğitim hakkı, gerek uluslararası ve bölgesel sözleşmeler gerekse ulusal anayasalar tarafından tanınmakta ve düzenlenmektedir.¹⁸ Devletlere pozitif sorumluluk yükleyen bu hak, şu on ana veçheyi kapsamında barındırmaktadır: (i) zorunlu ilköğretim hakkı, (ii) erişilebilir ortaöğretim hakkı, (iii) fırsat eşitliğinin sağlandığı düzlemde yükseköğrenim hakkı, (iv) zorunlu ilköğretimi tamamlayamayan veya hiç başlamayanlar

anayasaya dayanma zorunluluğunun (secundum constitutionem) bulunmamasıdır. Yasama yetkisinin özellikleri ve bu özellikler kapsamında ulusal boyutta mevcut bulunan bazı istisnaların kapsamlı analizi için bkz: Turan Yıldırım, “Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri,” Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi 23, no. 2 (2017): 13-28; Cemre Akyılmaz, “2017 Anayasa Değişikliğine Göre Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri,” Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 23, no. 1 (2019): 191-207; Cengiz Demirbağ, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama Organı, Yasama Süreci ve Yasama Sürecinde Yasama-Yürütme İlişkisi,” Yasama Dergisi 39, no. 1 (2019): 13-50; Abdurrahman Eren, “Anayasa Mahkemesinin Kanun Hükmünde Kararnamelere İlişkin İçtihadı Doğrultusunda Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Değerlendirilmesi,” Anayasa Yargısı 36, no. 1 (2019): 1-72; Hasan Tunç, “Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku Açısından Yasama ve Yürütme Organlarının Oluşumu ve Yetkileri Kapsamında Başkanlık Sistemi ve Türkiye,” Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 14, no. 2 (2019): 555-602; Bayram Doğan, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Yasama Yetkisinin Devredilmezliği İlkesi Bağlamında Değerlendirilmesi,” Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 28, no. 3 (2020): 965-1003; Ömer Keskinsoy, Semih Batur Kaya, and Temel Meri, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi,” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 75, no. 4 (2020): 1383-1416; Mustafa Özyar, “Mevzuatımızda Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri,” Ombudsman Akademik 7, no. 13 (2020): 157-191; Halit Yılmaz, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Konu Bakımından Yetki Sınırları,” İstanbul Hukuk Mecmuası 78, no. 1 (2020): 225-263.

¹⁸ Jootaek Lee, “The Human Right to Education: Definition, Research and Annotated Bibliography,” Emory International Law Review 34, no. 1 (2020): 757-762.

için temel eğitim hakkı, (v) hem kamu hem de özel okullarda kaliteli eğitim hakkı, (vi) veliler ve ailelerin çocukları için kendi ahlaki ve dinî değerleri doğrultusunda okul seçebilme hakkı, (vii) gerçek ve tüzel kişilerin kamu otoritelerince belirlenmiş standartlar uyarınca eğitim kurumu açma hakkı, (viii) öğretmen, öğretici, eğitici ve öğrencilerin bilimsel ve akademik özgürlüğü, (ix) anadilini öğrenme hakkı ve (x) anadilinde eğitim hakkı.¹⁹ Eğitim hakkının bir boyutunu oluşturan anadilinde eğitim hakkı, mevzubahis hakkın bir başka boyutunu şekillendiren anadilini öğrenme hakkından farklıdır. Anadilini öğrenme hakkı, devletin temel unsurlarından birini oluşturan milletin veya bu milletin bileşenleri arasında yer alan toplulukların, konuştukları dili yahut dilleri hem devlet okulları hem de özel eğitim kurumlarında sürdürülen eğitim-öğretim müfredatları kapsamında sunulan seçimlik veya zorunlu dil dersleri aracılığıyla öğrenmelerini mümkün kılar.²⁰ Anadilinde eğitim hakkı ise, bahsi geçen dilin yahut dillerin eğitim dili olarak tanınıp kullanılabilmesine imkân verir.²¹

¹⁹ Sital Kalantry, Jocelyn Getgen, and Steven Koh, “Enhancing Enforcement of Economic, Social, and Cultural Rights Using Indicators: A Focus on the Right to Education in the ICESCR,” *Human Rights Quarterly* 32, no. 2 (2010): 253-260; Tristan McCowan, “Reframing the Universal Right to Education,” *Comparative Education* 46, no. 4 (2010): 509-513.

²⁰ Objektif ve subjektif anlayışlar çerçevesinde tanımlanabilen ve birbirine çeşitli bağlarla bağlanmış insan topluluğunu nitelendiren millet; egemenlik ve ülke ile birlikte devletin üç temel unsurunu oluşturmaktadır. Objektif anlayış, söz konusu bağların maddi nitelikte olması gerektiğini savunmaktadır. Bu kapsamda, bir insan topluluğunun millet olarak nitelendirilebilmesi için ırk, dil yahut din gibi maddi unsurlar üzerinden birlik sağlaması şart koşulmaktadır. Bahsi geçen nitelendirme için maddi bağlardan ziyade manevi bağların mevcudiyetini yeterli gören subjektif anlayış, bir insan topluluğunun zengin ortak hatıra mirasına sahip olması ve geleceğe dönük olarak birlikte yaşam inancını barındırması durumunda millet olarak isimlendirilebileceğini savunmaktadır. Millet kavramının niteliksel ve niceliksel analizleri üzerine daha fazla bilgi için bkz: Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, 49-60; Anayurt, *Anayasa Hukuku*, 234-235.

²¹ Anadilinde eğitim hakkı ile anadilini öğrenme hakkı arasındaki farklılıkların kapsamlı analizi için bkz: Duncan Wilson, “Educational Rights of Persons Belonging to National Minorities,” *International Journal on Minority and Group Rights* 10, no. 4 (2004): 315-379; Jennifer Hays, “Educational Rights for Indigenous Communities in Botswana and Namibia,” *The International Journal of Human Rights* 15, no. 1 (2011): 127-153; Iryna Ulasiuk, “Comparative Analysis of Legal Guarantees of Educational Rights of National Minorities and Migrants in Europe,” *International Journal*

Bir dilin eğitim dili olarak kullanılması, sadece dil öğretimine dayalı bir faaliyetin sürdürülmesine cevaz vermemekte, müfredatta yer alan matematik, fizik, kimya, biyoloji, coğrafya ve tarih gibi derslerin de bu dilin kullanımıyla öğretilmesini sağlamaktadır.²² Anadilinde eğitim; tek-dilli (*monolingual*), iki-dilli (*bilingual*) ve çok-dilli (*multilingual*) olarak tanımlanan üç temel yöntem marifetiyle pratiğe dökülebilmektedir.²³ Bütün eğitim-öğretim müfredatının tek bir dilde okutulduğu sistemler tek-dilli yöntemi benimsemektedir. Müfredatın iki dilde iletildiği sistemler iki-dilli yöntemi uygulamaktadır. Müfredatın ikiden fazla dilde devam ettirildiği sistemler ise çok-dilli yöntemi işletmektedir.²⁴

Anadilinde eğitim hakkı, uluslararası ve bölgesel pek çok sözleşme tarafından tanınmakta ve çeşitli azınlık topluluklar bu hakkın süjesi olarak gösterilmektedir.²⁵ Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1957 tarihli

on Minority and Group Rights 21, no. 4 (2014): 469-496; Hanna Wiczanowska and Łukasz Szoszkievicz, "The Protection of the Right to Education in Minority Language: The Council of Europe's Standards," Polish Political Science Yearbook 47, no. 4 (2018): 742-751.

²² Vanessa Sedletzki, "Fulfilling the Right to Education for Minority and Indigenous Children: Where are We in International Legal Standards?," in *State of the World's Minorities and Indigenous Peoples 2009: Events of 2008*, ed. Preti Taneja (London: Minority Rights Group International, 2009), 43-53.

²³ Elizabeth Sherman Swing, "Bilingual/Multilingual Education: Reaction and Reform in Belgium, Wales, and England," *European Education* 23, no. 4 (1991): 32-35.

²⁴ Mila Schwartz, Victor Moin, and Mark Leikin, "Lexical Knowledge Development in the First and Second Languages among Language-minority Children: The Role of Bilingual versus Monolingual Preschool Education," *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 15, no. 5 (2012): 550-558; Mila Schwartz and Yehudit Shaul, "Narrative Development among Language-minority Children: The Role of Bilingual versus Monolingual Preschool Education," *Language, Culture and Curriculum* 26, no. 1 (2013): 36-40.

²⁵ Anadilinde eğitim hakkının Avrupa anayasalarında nasıl tanındığının incelendiği bir çalışma kapsamında, bu hakkın uluslararası sözleşmelerdeki pozisyonunun araştırılması gereksiz görülebilir. Önemle belirtmek gerekir ki, özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da yer alan devletlerin birçoğu, anadilinde eğitim hakkını anayasal boyutta tanıyorken taraf oldukları uluslararası sözleşme hükümlerine atıf yapmıştır. 1995 Bosna-Hersek Anayasası'nın başlangıç kısmı, esinlenen kaynaklar arasında anadilinde eğitime yönelik hükümler barındıran Ulusal yahut Etnik, Dinî ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Üzerine Beyanname'ye yer vermektedir. 1995 Anayasası'nın 1 Numaralı Eki ise, anadilinde eğitim hakkına ilişkin çeşitli hükümler barındıran Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çatı Sözleşme ile Bölgesel yahut Azınlık

ve 107 sayılı Yerli ve Kabile Halkları Üzerine Sözleşmesi'nin 23'üncü maddesi, söz konusu halkların anadilinde eğitim hakkını tanıyıp düzenlemektedir.²⁶ Bu tanıma nazarın daha dar kapsamlı bir tanıma, UNESCO'nun 1960 tarihli Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme'si tarafından ulusal azınlıklar için sağlanmaktadır.²⁷ Not ettiğimiz sözleşmelere göre daha temkinli hareket eden 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklar Üzerine Uluslararası Sözleşme, anadilinde eğitime hakkına doğrudan tanımlama getirmemektir. Sözleşme'nin 27'nci maddesi, dilsel azınlıkların kendi dillerini kullanmalarının sınırlandırılmayacağını hüküm altına alıp, anadilinde eğitim için özel okullar kapsamında bir koruma mekanizması inşa etmektedir.²⁸ Benzeri bir mekanizmayı inşa eden 1989 tarihli Çocuk Hakları Üzerine Sözleşme'nin 30'uncu maddesine göre, "etnik, dinsel veya dilsel azınlık ya da yerli halkların mevcut bulunduğu devletlerde, bu topluluklara mensup olan çocuklar...

Dilleri Üzerine Avrupa Şartı'nı, Bosna-Hersek'te uygulanan antlaşmalar arasında sıralamaktadır. Not edilen antlaşmalar, Sovyet ve Yugoslav sonrası cumhuriyetlerin birçoğunda da anayasa yapım süreçlerinde dikkate alınmıştır. Bahsi geçen antlaşmaların Orta ve Doğu Avrupa'daki anayasa yapım süreçlerinde nasıl etkili olduğuna ilişkin analitik analizler için bkz: Bill Bowring, "European Minority Protection: The Past and Future of 'Major Historical Achievement'," *International Journal on Minority and Group Rights* 15, no. 2-3 (2008): 413-425; Elizabeth Craig, "The Framework Convention for the Protection of National Minorities and the Development of a 'Generic' Approach to the Protection of Minority Rights in Europe?," *International Journal on Minority and Group Rights* 17, no. 2 (2010): 307-325; Gulara Guliyeva, "Joining Forces or Reinventing the Wheel? The EU and the Protection of National Minorities," *International Journal on Minority and Group Rights* 17, no. 2 (2010): 287-305.

²⁶ 107 sayılı Sözleşme'nin tam metnine erişim için bkz: "Indigenous and Tribal Populations Convention, 1957 (No. 107)," ILO Normlex, accessed May 13, 2021, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C107.

²⁷ Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, md. 5/1-c. 1960 tarihli Sözleşme'nin tam metnine erişim için bkz: "UNESCO Convention against Discrimination in Education (1960)," UNESCO Portal, accessed May 12, 2021, http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=12949&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

²⁸ 1966 tarihli Sözleşme'nin tam metnine erişim için bkz: "International Covenant on Civil and Political Rights," Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), accessed May 10, 2021, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>.

kendi kültüründen yararlanma, ...ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz.”²⁹

Anadilinde eğitim hakkına yönelik olarak temkinli bir tutum benimseyen bir diğer uluslararası antlaşma, 1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Üzerine Uluslararası Sözleşme’dir.³⁰ 13 ve 14’üncü maddelerinde eğitim hakkını düzenleyen Sözleşme, bu hakkın bir veçhesi olan anadilinde eğitim hakkını doğrudan tanımamaktadır. Ancak bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki, Sözleşme tarafı devletlerce ulusal seviyede pratiğe dökülen uygulamaları denetleyen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi’nin tavsiye niteliğindeki görüş ve kararları, azınlık toplulukların anadilinde eğitim hakkına atıflar yapmaktadır. Örneğin Yunanistan’da yaşayan azınlık Türk topluluğu için Batı Trakya’da mevcut bulunan okulların yetersizliği ve bu bölge dışında diğer Yunan vilayetlerinde Türklerin ilk ve ortaöğretimlerini kendi dillerinde sürdürebileceği okulların bulunmaması Komite tarafından eleştirilmiş; yetersizliklerin bertaraf edilmesi ve eksikliklerin giderilmesi için Yunanistan’a tavsiyelerde bulunulmuştur.³¹

1965 tarihli Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme de 5’inci ve 7’nci maddeleri doğrultusunda eğitim hakkına genel bir çerçevede değinmekte; anadilinde eğitim hakkını doğrudan tanımamaktadır.³² Bu noktada altını çizmek gerekir ki, doğrudan tanımanın mevcut bulunmaması, Sözleşme kapsamında anadilinde eğitim hakkından bahsetmenin mümkün olmayacağı anlamına gelmemektedir. Sözleşme’nin denetim mekanizması olan Irk

²⁹ 1989 tarihli Sözleşme’nin tam metnine erişim için bkz: “Convention on the Rights of the Child,” OHCHR, accessed May 13, 2021, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>.

³⁰ 1966 tarihli Sözleşme’nin tam metnine erişim için bkz: “International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights,” OHCHR, accessed May 14, 2021, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx>.

³¹ Söz konusu eleştiriler ve tavsiyeler, Komite’nin 07.07.2004 tarihli raporunun 28’inci ve 50’nci paragraflarında ifade edilmektedir. 2004 tarihli raporun tam metnine erişim için bkz: “Consideration of Reports Submitted by States Parties under Articles 16 And 17 of the Covenant: Concluding Observations of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights,” Economic and Social Council, accessed May 11, 2021, <https://undocs.org/en/E/C.12/1/Add.97>.

³² 1965 tarihli Sözleşme’nin tam metnine erişim için bkz: “International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination,” OHCHR, accessed May 15, 2021, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cerd.as-px>.

Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, sayısız görüş ve kararı aracılığıyla Arjantin, Azerbaycan, Ermenis-tan, Fransa, Hollanda, Meksika ve Venezuela gibi devletlere, iki-dilli yöntem üzerine inşa edilmiş anadilinde eğitim hakkını tanımalarını tavsiye etmiştir.³³

BM yumuşak mevzuat kaynakları arasında yer alan 1992 tarihli Ulusal yahut Etnik, Dinî ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Üzerine Beyanname, azınlık topluluklar için anadilinde eğitim hakkını doğrudan düzenlemektedir.³⁴ Beyanname'nin 4'üncü maddesinin üçüncü ve dördün-cü fıkraları, azınlık toplulukların anadilinde eğitim haklarından faydalanabilmesi için devletlerin eğitim alanında ihtiyaç duyulan önlemleri almaları gerekliliğinin altını çizmekte ve böylece devletleri hem negatif hem de pozitif yükümlülük altına sokmaktadır. Beyanname'nin hukuki bağlayıcılığı olan bir uluslararası antlaşmaya henüz dönüştürülmemiş olması, belirtilen hükümlerin gücünü zayıflatıcı bir unsur olarak düşünülebilir; ama mevzubahis yumuşak mevzuat kaynağının 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gibi moral bağlayıcılığa sahip olduğunu vurgulamak gerekir.³⁵ Bildirge'de yer verilen temel hürriyetler, 1966 yılında kabul edilen ve 1976 yılında yürürlüğe giren Medeni ve Siyasi Haklar Üzerine Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Üzerine Uluslararası Sözleşme marifetiyle hukuki bağlayıcılık kazanmıştır.³⁶ Benzeri bir adım, azınlık hakları odaklı 1992 tarihli Beyanname için de BM yetkili organlarınca ilerleyen yıllarda atılabilir.

³³ Mevzubahis görüş ve kararlar hakkında kısa bilgilendirme için bkz: Sibel İnceoğlu, "Eğitimde Anadilin Yeri: Ulus-lararası Belgeler ve Yeni Anayasa," Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi 19, no. 2 (2013): 155.

³⁴ 1992 tarihli Beyanname'nin tam metnine erişim için bkz: "Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities," OHCHR, accessed May 10, 2021, <https://www.ohchr.org/en/pro-fessionalinterest/pages/minorities.aspx>.

³⁵ 1948 tarihli Bildirge'nin tam metnine erişim için bkz: "Universal Declaration of Human Rights," United Nations, accessed May 16, 2021, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

³⁶ 1948 tarihli Bildirge'nin ulusal ve uluslararası düzlemlerdeki statüsü hakkında detaylı analizler için bkz: Hurst Hannum, "The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law," Georgia Journal of International and Comparative Law 25, no. 1 (1996): 287-354.

Hukuki statüsü itibarıyla 1992 tarihli Beyanname gibi uluslararası hukukun yumuşak mevzuat kaynakları arasında yer alan 2007 tarihli Yerli Halkların Hakları Üzerine BM Deklarasyonu da azınlık topluluklar için anadilinde eğitim hakkını doğrudan tanımakta ve düzenlemektedir.³⁷ Deklarasyon'un 14'üncü maddesinin birinci fıkrası, yerli halkların anadilinde eğitim hakkını tanımakta; aynı maddenin üçüncü fıkrası ise söz konusu halkların bu haktan faydalanabilmeleri için devletleri gerekli tedbirleri almaya yönlendirmektedir. Devletlere hem negatif hem de pozitif sorumluluklar yükleyerek anadilinde eğitim hakkını düzenleyen Deklarasyon, 1992 tarihli Beyanname gibi ilerleyen yıllarda hukuki bağlayıcılık kazanma ihtimali olan bir yumuşak mevzuat kaynağı olarak devletlerarası düzlemde varlığını korumaktadır.

Bölgesel düzeyde teşkilatlanan bir yapı olan Avrupa Konseyi de uluslararası antlaşmalar doğrultusunda anadilinde eğitim hakkını tanıyıp koruyan mekanizmalar inşa etmiştir.³⁸ Pozitif hakların yeşermeye başladığı ilk dönemlerde kabul edilen 1950 tarihli İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin (İHAS) ana metninde eğitim hakkından bahsedilmemekle beraber, 1952 tarihli İHAS'a Ek 1 Numaralı Protokol'ün 2'nci maddesinde eğitim hakkı tanınmakta ve düzenlenmektedir.³⁹ İlgili madde, "hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz" hükmünü güvence altına alarak, Sözleşme tarafı devletlere negatif bir yükümlülük yüklemektedir. Devam eden cümlede "ebeveyn-lerin bu eğitim ve öğretimin kendi dinî ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına devlet saygı gösterir" hükmünü metne işleyen Sözleşme, eğitim hakkının kullanımına dair temel bir ilkeye de ayrıca yer vermekte, fakat anadilinde eğitim hakkına ilişkin bir düzenleme yapmamaktadır.

³⁷ 2007 tarihli Deklarasyon'un tam metnine erişim için bkz: "United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples", United Nations, accessed May 17, 2021, <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/declaration-on-the-rights-of-indigenous-peoples.html>.

³⁸ Söz konusu mekanizmalar hakkında kısa bilgilendirme için bkz: Stephen May, "Language Rights: The 'Cinderella' Human Right," *Journal of Human Rights* 10, no. 3 (2011): 272-280; Hakan Kolçak, "A Confederalist Demand to Transform the Liberal Discourse: A Comprehensive Analysis of International Minority Protection Regimes," *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7, no. 1 (2021): 20-22.

³⁹ 1950 tarihli Sözleşme ve 16 Ek Protokole erişim için bkz: "European Convention on Human Rights," CoE, accessed May 11, 2021, <https://www.echr.coe.int/Documents/Convention-ENG.pdf>.

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM) içtihadları incelendiğinde; anadilinde eğitim hakkının, eğitim hakkını düzenleyen İHAS'a Ek 1 Numaralı Protokol'ün 2'nci maddesi ile birlikte İHAS'ın özel hayata koruma getiren 8'inci maddesi ve ayrımcılık yasağını düzenleyen 14'üncü maddesi çerçevesinde değerlendirildiği ve bu kapsamda başvuruların yapıldığı gözlemlenebilir.⁴⁰ 1968 tarihli *Belçika Dil Davası*'nda yukarıda not edilen üç maddeyi birlikte değerlendiren İHAM, devletin eğitim dilini belirleme hususunda serbest olduğuna ve İHAS'da düzenlenen eğitim hakkının kişiye arzu ettiği dilde eğitim yapılmasını talep etme hakkı vermediğine karar vermiştir.⁴¹

1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren ilgili İHAM içtihadında bir miktar değişim gerçekleşmiştir. 1996 tarihli *Ilinden Birleşik Makedonya Örgütü ve diğerleri/Bulgaristan* davasında ilginç bir tespit yapan İnsan Hakları Avrupa Komisyonu, İHAS'ın anadilinde eğitim hakkı kapsamında taraf devletlere maddi açıdan bir pozitif yükümlülük yüklediğini; ama Bulgaristan'da yaşayan Makedonların, kendi dillerinde eğitim yapan özel okullar kurmalarının yasaklanmasının, İHAS'ın ayrımcılık yasağını düzenleyen 14'üncü maddesine aykırı olabileceğini belirtmiştir.⁴² Bu durum, özel okullarda anadilinde eğitim hakkının sağlanması için İHAS doğrultusunda taraf devletlerin negatif bir yükümlülüğünün bulunabileceği ihtimalini gün yüzüne çıkarmıştır.⁴³

2001 tarihli *Kıbrıs/Türkiye* davasında anadilinde eğitim hakkı açısından daha somut bir adım atan İHAM, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde eğitim-öğretim faaliyetlerine devam eden Rum öğrenciler

⁴⁰ İlgili İHAM içtihadlarının kapsamlı analizi için bkz: Katherine Williams and Bernadette Rainey, "Language, Education and the European Convention on Human Rights in the Twenty-first Century," *Legal Studies* 22, no. 4 (2002): 628-647; Stephanie Berry, "The Siren's Call? Exploring the Implications of an Additional Protocol to the European Convention on Human Rights on National Minorities," *International Journal on Minority and Group Rights* 23, no. 1 (2016): 1-38; Kristin Henrard, "The European Court of Human Rights, Ethnic and Religious Minorities and the Two Dimensions of the Right to Equal Treatment: Jurisprudence at Different Speeds?," *Nordic Journal of Human Rights* 34, no. 3 (2016): 157-177.

⁴¹ İHAM, *Belçika Dil Davası/Belçika*, B. No: 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63, 2126/64, 23/07/1968, § 6-11.

⁴² İHAM, *Stankov, Trayanov, Stoychev, Ilinden, Mechkarov ve diğerleri/Bulgaristan*, B. No: 29221/95, 29222/95, 29223/95, 29225/84, 29226/95, 21/10/1996, § 22.

⁴³ İnceoğlu, "Eğitimde Anadilin Yeri," 157.

için, ortaöğretimden itibaren Rumca eğitim yerine Türkçe veya İngilizce dillerinde eğitime devam etme zorunluluğunun mevcudiyetini sorunlu bulmuştur. Mevzubahis öğrencilerin Kuzey Kıbrıs'ta ilköğretimi Rumca tamamlamaları akabinde, ortaöğretim ve sonrası için Rum hâkimiyetinin mevcut bulunduğu adanın güney kesimine geçerek eğitime devam etme ihtimalini gerçekçi bir çözüm olarak nitelendirmeyen İHAM, Rum öğrencilerin ortaöğretim ve sonrasında eğitim hayatlarına anadillerinde devam etmelerinin engellenmesini, İHAS'ta düzenlenen eğitim hakkının özünün reddedilmesi olarak algılamıştır.⁴⁴

İHAM, *Kıbrıs/Türkiye* kararındaki yaklaşımının bir benzerini, 2012 tarihli *Catan ve diğerleri/Moldova ve Rusya* davasında benimsemiştir. 1992 yılından beri fiilî (*de facto*) açıdan Moldova'dan ayrı olmakla birlikte, 1994 Moldova Anayasası ile 22.07.2005 tarihli ve 173 sayılı Transdinyester Bölgesi'nin Özel Hukuki Statüsüne Yönelik Temel Hükümler Hakkındaki Kanun doğrultusunda yargısal (*de jure*) açıdan Moldova'ya bağlı özerk bir bölge olan Transdinyester'de, Moldovan dilinde ve Latin alfabesiyle eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren okulların engellenmesini, bölgenin Ruslaştırılmasını hedefleyen asimilasyoncu bir hamle olarak gören İHAM, Rusya bakımından ihlal kararı vermiştir.⁴⁵ Bu karar, anadilinde eğitim veren mevcut okulların sonradan kapatılması veya bu okullara erişimin engellenmesi durumlarında, İHAM'ın eğitim hakkı yönünden ihlal kararı verme ihtimalinin bulunduğunu göstermektedir.⁴⁶

Anadilinde eğitim hakkı bakımından İHAS'a nazaran çok daha somut nitelikteki hükümler, Avrupa Konseyi'nin 1990'lı yıllarda sürdürdüğü insan hakları çalışmalarının meyvesi olarak ortaya çıkan azınlık odaklı uluslararası antlaşmalarda yer almaktadır. 25 Haziran 1992 tarihinde kabul edilen ve 1 Mart 1998 tarihinde yürürlüğe giren Bölgesel yahut Azınlık Dilleri Üzerine Avrupa Şartı'nın 8'inci maddesi, eğitime ilişkin hususları kapsamlı bir şekilde düzenlemektedir.⁴⁷ Bu madde, ana-

⁴⁴ İHAM, *Kıbrıs/Türkiye* [BD], B. No: 25781/94, 10/05/2001, § 278-280.

⁴⁵ İHAM, *Catan ve diğerleri/Moldova ve Rusya* [BD], B. No: 43370/04, 8250/05, 184454/06, 12/10/2012, § 144, 150.

⁴⁶ İnceoğlu, "Eğitimde Anadilin Yeri," 159.

⁴⁷ 1992 tarihli Şart'ın tam metnine erişim için bkz: "European Charter for Regional or Minority Languages," CoE, accessed May 18, 2021, <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages>.

okulu veya kreş gibi okul öncesi eğitim ile ilköğretimin tamamının yahut önemli bir kısmının, azınlık dilinde sürdürülmesini önermekte; ortaöğretim ve mesleki eğitim açısından da hem anadilinde eğitimin hem de anadilini öğrenmenin, müfredatın bir parçası olmasını tavsiye etmektedir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, Şart'ın genel yaklaşımı, azınlık topluluklar için hak sağlamaktan ziyade mevzubahis konu hakkında düzenleme yapmak isteyen taraf devletlere, alınabilecek önlemler açısından yol göstermektedir.⁴⁸

Azınlıkların anadilinde eğitim hakkı ile yakından ilgilenen bir diğer Avrupa Konseyi belgesi, 10 Kasım 1994 tarihinde kabul edilen ve 1 Şubat 1998 tarihinde yürürlüğe giren Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çatı Sözleşme'dir.⁴⁹ Sözleşme'nin 13'üncü maddesi, ulusal azınlıkların kendi dillerinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürebilecekleri özel okul ve yetiştirme kurumlarını açma haklarını garanti altına almakta; bu hakkın kullanılmasında, taraf devletlere mali anlamda pozitif bir yük yüklememektedir. Sözleşme, devlet okullarında da belirli kriterlerin sağlanması hâlinde anadilinde eğitimin söz konusu olabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

Ulusal azınlıklara mensup kişilerce geleneksel olarak yerleşmiş bulunan veya bu azınlıkların demografik yönden kayda değer bir nüfusu oluşturdukları yerlerde, yeterli talep olması hâlinde, bu azınlıklara mensup kişilerin, kendi azınlık dillerini öğrenmeleri veya bu dilde eğitim almaları için yeterli olanaklara sahip olmalarını, Sözleşme tarafı devletler, kendi eğitim sistemleri çerçevesinde ve mümkün olduğu ölçüde temin etmeye çaba gösterir.⁵⁰

Uluslararası ve bölgesel mevzuat kaynaklarının incelenmesi sonrasında, anadilinde eğitim hakkına dair iki temel tespit yapılabilir. Birincisi, azınlık topluluklara mensup kişilerin, kendi özel eğitim-öğretim kurumu kurma ve yönetme hakkına yönelik olarak devletin negatif yükümlülüğü vardır ve dolayısıyla bu hakkın kullanımını engellememelidir. İkincisi, anadilinde eğitim için yeterli yahut kayda değer sayıda tale-

⁴⁸ İnceoğlu, "Eğitimde Anadilin Yeri," 159.

⁴⁹ 1994 tarihli Sözleşme'nin tam metnine erişim için bkz: "Framework Convention for the Protection of National Minorities," CoE, accessed May 11, 2021, <https://www.coe.int/en/web/minorities/at-a-glance>.

⁵⁰ Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çatı Sözleşme, md. 14/2.

bin gelmesi gibi bazı şartların sağlanması ve mali imkânların yeterli gelmesi durumunda, devletin anadilinde eğitim hakkı bakımından pozitif yükümlülüğü söz konusu olabilir ve bu kapsamda anadilinde eğitimi finanse etmesi gerekebilir.

Anadilinde eğitimin, devletin bir unsuru olan milletin bileşenleri arasındaki entegrasyonu zedeleyeceği yönünde pek çok tartışma uluslararası düzlemde yürütülmüştür. Belirtilen soruna uluslararası belgelerin temkinli yaklaştığı gözlemlenmektedir. Anadilinde eğitim, potansiyel olarak entegrasyon sorunu yaratabilir. Ancak, çocuğun iyi bir eğitim alması ve eğitim sürecinde herhangi bir ayrımcı muameleye tabi olmadan kendi kültürü ve kimliğini öğrenip koruyabilme isteği de hukuk düzenleri tarafından meşru bir hak olarak tanınmaktadır. 1996 yılının Ekim ayında, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı tarafından kabul edilen Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına Dair Lahey Tavsiyeleri, anadilinde eğitim meselesini, hukuki boyutların yanı sıra pedagojik, dilbilimsel ve sosyolojik unsurları da dikkate alıp irdeleyerek, entegrasyon sorununun iki-dilli yöntemle çözümlenmesine yaslanan bir perspektif geliştirmektedir.⁵¹

Lahey Tavsiyeleri, ulusal azınlıklara mensup çocukların yetiştirilmesinde kademeli bir sürecin işletilmesini öngörmektedir. Söz konusu çocukların, anaokulu yahut kreş gibi okul öncesi eğitimini, sadece anadillerinde sürdürmesi gerektiğinin altını çizen Lahey Tavsiyeleri, ilköğretim sürecinde iki-dilli yöntemle geçilmesini uygun görmektedir. Bu kapsamda, azınlık dilinin dışında devletin resmî olarak tanıdığı ve milletin yoğun olarak kullandığı baskın dilin de azınlık mensubu çocuklara öğretilmesi ve bu dilin ilköğretim müfredatında yer alan uygulamalı derslerde kullanılması tavsiye edilmektedir. Resmî olarak tanınan baskın dilin müfredattaki ağırlığının, ortaöğretim seviyesinde kademeli olarak artırılması gerektiğini belirten Lahey Tavsiyeleri, meslek okulları için hem azınlık dilinde hem de baskın dilde öğrencilerin mesleklerini icra etmelerine imkân verecek şekilde planlama yapılmasını önermektedir. Azınlık mensubu kişilerin, iki-dilli eğitimi bir ihtiyaç olarak ortaya

⁵¹ Lahey Tavsiyeleri, insan hakları alanında yetkinliğe sahip uluslararası hukukçular ile azınlık meselelerini araştıran ve bu alanda uzmanlaşmış akademisyenlerin görüşleri alınarak şekillendirilmiştir. 1996 tarihli Tavsiyeler'in tam metnine erişim için bkz: "The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities & Explanatory Note," Organization for Security and Co-operation in Europe, accessed May 11, 2021, https://www.osce.org/files/f/do-cuments/e/2/32180_0.pdf.

koymaları ve sayısal büyüklükleri ile bu ihtiyacı haklı kılmaları durumunda, yükseköğrenim düzeyinde de iki-dilli eğitimin sürdürülebileceğini belirten Lahey Tavsiyeleri, üniversitelerde devam ettirilecek yöntem açısından esnek bir yaklaşım ortaya koymakta ve devletlere bu konuda geniş takdir yetkisi vermektedir.⁵²

III. ANADİLİNDE EĞİTİM HAKKINA DAİR ANAYASAL TANIMA BİÇİMLERİ

Anadilinde eğitim hakkı tanıma biçimlerini Avrupa anayasaları özelinde inceleyen bu çalışma, genel teorik (normatif) bir yöntem benimsemektedir. Yöntemsel açıdan altı çizilmesi gerekir ki; anayasa hukuku konuları, normatif yöntem ile analiz edilebileceği gibi hukuk dogmatikliği yöntemi marifetiyle de araştırılabilir.⁵³ Muhtemel bir anayasa hukuku çalışması, belirli bir konuyu, sadece bir devletin anayasasında bulunan hükümler çerçevesinde özel ve somut bir şekilde inceleyebilir. Bu incelemenin ürünü olarak ortaya çıkan eser, bir anayasa hukuku dogmatikliği çalışmasıdır.⁵⁴ İkinci bir ihtimal olarak; aynı konu, çeşitli devletlerin anayasalarında bulunan hükümler çerçevesinde genel ve soyut olarak da analiz edilebilir. Bu analizin temel meyvesi olarak ortaya çıkan eser, bir anayasa hukuku genel teorik (normatif) çalışmasıdır.⁵⁵ Bir normatif anayasa hukuku eseri olan bu çalışma, çeşitli Avrupa devletlerinde yürürlükte olan anayasal hükümler çerçevesinde anadilinde eğitim hakkı tanıma biçimlerini incelemekte ve siyasi teşkilatlanma yapısı ile devlet şekli yönünden genel çıkarımlara ulaşmayı hedeflemektedir.

⁵² Lahey Tavsiyeleri'nin kapsamlı hukuki analizi için bkz: Asbjørn Eide, "The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities: Their Objective," *International Journal on Minority and Group Rights* 4, no. 2 (1996): 163-170; Guillaume Sieminski and John Packer, "Integration through Education: The Origin and Development of the Hague Recommendations," *International Journal on Minority and Group Rights* 4, no. 2 (1996): 187-198; Elizabeth Craig, "From Security to Justice? The Development of a More Justice-oriented Approach to the Realisation of European Minority Rights Standards," *Netherlands Quarterly of Human Rights* 30, no. 1 (2012): 42-59.

⁵³ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 26.

⁵⁴ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 26.

⁵⁵ Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 26.

Anadilinde eğitim hakkının tanınması ile siyasi teşkilatlanma yapısı arasında kurulan ilişkinin benzerinin devlet şekli bağlamında tesis edilmesinin zor olduğu düşünülebilir. Etno-kültürel çeşitliliğin siyasi teşkilatlanma yapısı üzerinde etkili olabilmesi, bu çeşitliliğin bir doğal uzantısı olarak anadilinde eğitim hakkı ile siyasi teşkilatlanma yapısı arasında bağlantı kurulmasını da kolaylaştırmaktadır.⁵⁶ Önemle belirtmek gerekir ki, not edilen kolaylığın bir benzeri, devlet şekli yönünden de mevcuttur. Cumhuriyetçilik (*republicanism*), etno-kültürel çeşitliliğin anayasal yönetiminde genel itibarıyla bütünleşmeci (*integrationist*) yöntemlere ağırlık vermektedir.⁵⁷ Söz konusu çeşitliliğin, kişilerin özel ala-

⁵⁶ Etno-kültürel açıdan çeşitliliğin bulunmadığı, yani homojen bir millet yapılanmasına sahip olan devletler ile heterojen bir yapılanmaya sahip olmakla birlikte, etno-kültürel çeşitliliği ortadan kaldırıp homojen bir insan topluluğu şekillendirmeyi hedefleyen devletler için üniter teşkilatlanma; özünde heterojen millet yapılanmasına, yani etno-kültürel çeşitliliğe sahip olup, bu çeşitliliği korumayı ve geliştirmeyi arzulayan devletler için ise federal teşkilatlanma önerilmektedir. Bu öngörülerin doğal bir uzantısı olarak, etno-kültürel çeşitliliğin bulunduğu federasyonlarda, benzeri çeşitliliğin var olduğu üniter devletlere nazaran anadilinde eğitim ve diğer kimlik haklarına ilişkin anayasal tanımlar nicel açıdan daha fazla olabilmektedir. Etno-kültürel çeşitlilik ve siyasi teşkilatlanma yapısı arasındaki ilişkiye dair daha fazla bilgi için bkz: Yonatan Fessha, "A Tale of Two Federations: Comparing Language Rights in South Africa and Ethiopia," *African Human Rights Law Journal* 9, no. 2 (2009): 501-523; Michael Burgess, "Multinational Federalism in Multinational Federation," in *Multinational Federalism: Problems and Prospects*, eds. Michel Seymour and Alain Gagnon (New York: Palgrave Macmillan, 2012), 23-44; Philip Resnick, "What Theorists of Nationalism Have to Learn from Multinational States," in *Multinational Federalism: Problems and Prospects*, eds. Michel Seymour and Alain Gagnon (New York: Palgrave Macmillan, 2012), 69-80; Patricia Popelier and Maja Sahadžić, "Linking Constitutional Asymmetry with Multinationalism: An Attempt to Crack the Code in Five Hypotheses," in *Constitutional Asymmetry in Multinational Federalism: Managing Multinationalism in Multi-tiered Systems*, eds. Patricia Popelier and Maja Sahadžić (London: Palgrave Macmillan, 2019), 1-17; Joseph Marko, "What is Wrong with the Concept of Multinational Federalism? Some Thoughts about the Interrelationship between the Concepts of (Multi-)Nationalism, Federalism, Power Sharing and Conflict Resolution," *Ethnopolitics* 19, no. 4 (2020): 416-432.

⁵⁷ Bütünleşmeci yöntemler, asimilasyoncu yöntemlerden tamamen farklıdır. Asimilasyoncu yöntemler, üst-kültürleşme (*acculturation*) ve kaynaştırma (*fusion*) araçlarını yaygın bir şekilde kullanmaktadır. Üst-kültürleşme araçları, var olan kimliklerden birinin anayasal düzlemde tanınması ve bu kimlik tarafından diğer kimliklerin öğütülüp yok edilmesini gaye edinir. Başka bir deyişle, üst-kültürleşme araçları matematiksel olarak 'A+B=A' şeklinde ifade edilebilecek bir sonuca ulaşmayı arzular. Kaynaştırma araçları ise mevcut kimliklerin tamamından farklı bir kimlik üretip, bu kimlik ta-

nında korunup geliştirilmesini sorunsallaştırmayan bütünleşmeci yöntemler, aynı tutumu kamusal alanda sergilemeyebilmektedir.⁵⁸ Çalışmamıza göre, çeşitliliğin tanınması ve korunması için anayasal politikaları öncelleyen uzlaşmacı (*accommodationist*) yöntemler, gerek meşruti monarşiler gerekse cumhuriyetlerde sıklıkla kullanılmaktadır.⁵⁹ Anadilinde eğitim hakkını, çeşitliliğin tanınmasında bir gösterge olarak algılayan çalışmamız, mevzubahis hakkın tanınmasında kullanılan biçimler arasında sıralanan doğrudan, dolaylı ve pasif tanımanın temel özellikleri ile bu biçimleri benimseyen anayasa örneklerini aşağıdaki bölümlerde sırasıyla inceleyecektir.

rafından var olanların tamamının eritilmesini ve ortadan kaldırılmasını hedefler. Kaynaştırma araçlarının ulaşmak istediği hedef, matematiksel olarak 'A+B=C' şeklinde ifade edilebilir. Gerek üst-kültürleşme gerekse kaynaştırma araçları, etno-kültürel farklılıkların homojenleştirilmesi ve tek bir kimlik üzerinde standartlaştırılarak tekelleştirilmesi için kültürel, dilsel ve dinsel çeşitliliklerin kasıtlı olarak ortadan kaldırılmasını amaçlayan anayasal politikalara cevaz vermektedir. Aynı yöndeki cevaz, bütünleşmeci yöntemler kapsamında söz konusu değildir. Asimilasyoncu yöntemler, kimlik tekelleşmesini hem kamusal hem de özel alanda tesis etmeyi arzularken, bütünleşmeci yöntemlerin temel hedefleri arasında özel alanda çeşitliliğin yok edilmesi yer almaz. Bütünleşmeci yöntemler ve bu yöntemlere yönelik cumhuriyetçi eğilimler hakkında kapsamlı bilgi için bkz: John McGarry, Brendan O'Leary, and Richard Simeon, "The Enduring Debate in Conflict Regulation," in *Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation?*, ed. Sujit Choudhry (Oxford: Oxford University Press, 2008), 42-52.

⁵⁸ Brendan O'Leary and John McGarry, "The Politics of Accommodation: Surveying National and Ethnic Conflict Regulation in Democratic States," in *The Study of Politics and Ethnicity: Recent Analytical Developments*, eds. Adrian Guelke and Jean Tournon (Leverkusen: Barbara Budrich, 2012), 80-87; Hakan Kolçak, "Consociationalism under Examination: Is Consociationalism the Optimal Multiculturalist Approach for Turkey?," *Digest of Middle East Studies* 29, no. 1 (2020): 28-29; Hakan Kolçak, "Multiculturalism for True Equality: A Normative Argument for Multicultural Turkey," *International Journal of Human Rights and Constitutional Studies* 7, no. 2 (2020): 110-111.

⁵⁹ Uzlaşmacı yöntemler, etno-kültürel çeşitliliği anayasal düzlemde tanıyıp, gerek kamusal gerekse özel alanda bu çeşitliliğin korunup geliştirilmesi için kimlik politikaları üretir. Bu yöntemler; merkezci (centripetalist), çokkültürlükçü (multiculturalist), oydaşmacı (consociationalist) ve topraksal çoğulcu (territorial pluralist) yaklaşımlar aracılığıyla şekillendirilebilmektedir. Not edilen yaklaşımlar kullanılarak pratiğe dökülen uzlaşmacı yöntemler hakkında daha fazla bilgi için bkz: McGarry, O'Leary and Simeon, "The Enduring Debate," 51-67; O'Leary and McGarry, "The Politics of Accommodation," 88-101.

A. Doğrudan Tanıma

Doğrudan tanıma biçimini benimseyen devlet anayasaları, anadilinde eğitim hakkını ismen zikrederek anayasal hükümler çerçevesinde tanımaktadır. Bu hakkın süjesi olarak genel itibarıyla dilsel, etnik ve ulusal azınlıklar gibi çeşitli azınlık toplulukları belirleyen anayasalar çoğunluktadır. Mevzubahis hakkın süjesini, genelleyici ve kapsayıcı bir yaklaşımla vatandaşlar veyahut herkes olarak tespit eden anayasalar da mevcut bulunmaktadır. Araştırmamıza dâhil edilen 35 devletin 16'sı doğrudan tanıma biçiminden faydalanmaktadır. Bu biçim marifetiyle anadilinde eğitime ilişkin hukuki rejimlerini inşa eden devletlerden biri meşruti monarşi, kalan 15'i ise cumhuriyettir. Söz konusu devletlerin ikisi federasyon, diğerleri ise üniter devlettir.

1998 Arnavut Anayasası, Arnavutluk Cumhuriyeti'nde yaşayan ulusal azınlıkların anadilinde eğitim hakkını doğrudan tanımaktadır.⁶⁰ 13.10.2017 tarihli ve 96 sayılı Kanun, Arnavutluk'un ulusal azınlıklarını şu şekilde sıralamaktadır: Rumlar, Makedonlar, Arumenler, Romanlar, Mısırlılar, Karadağlılar, Boşnaklar, Sırlar ve Bulgarlar.⁶¹ 96 sayılı Kanun'un 13'üncü maddesi, yukarıda ismen zikredilen ulusal azınlıkların, geleneksel olarak yerleşmiş buldukları veya demografik yönden kayda değer bir nüfusu oluşturdukları yerel yönetim birimlerinin sınırları dâhilinde anadilinde eğitim haklarından istifade edebileceklerini garanti altına almaktadır. Ergiri ve Avlonya vilayetlerinde yer alan çeşitli belediye sınırlarında geleneksel olarak yerleşmiş bulunan Rum azınlık, gerek yukarıda bahsi geçen yasa gerekse 21.06.2012 tarihli ve 69 sayılı Kanun doğrultusunda anadilinde eğitim hakkını iki-dilli (Arnavutça-Rumca) yöntem aracılığıyla somut bir şekilde kullanmaktadır.⁶² Mevzubahis yöntemin okul öncesi dönemden yükseköğrenim seviyesine kadar, hem devlet okullarında hem de özel eğitim kurumlarında işlevsel kılındığı bir

⁶⁰ 1998 Arnavut Anayasası, md. 20/1. Arnavutluk Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Albania 1998," Constitute Project, accessed May 11, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Albania_2016?lang=en.

⁶¹ 96 sayılı Kanun, md. 3/2. 96 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law Nr. 96/2017," CoE, accessed May 11, 2011, <https://rm.coe.int/law-on-protection-of-national-minorities-in-albania-english/1680a0c256>.

⁶² 69 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law Nr. 69/2012," Child Rights Centre Albania, accessed May 11, 2021, <https://www.crca.al/sites/default/files/publications/Law%20on%20pre-university%20education%20system%20in%20the%20republic%20of%20Albania%20%282012%29.pdf>.

diğer vilayet olan Görice’de ise uzun yıllardır yaşayan Makedonlar, anadilinde eğitim haklarını kullanmaktadır.⁶³

1995 Azeri Anayasası, Azericeyi ulusal resmî dil olarak tanımakla beraber, herhangi bir azınlık grubuna atıf yapmadan, herkesin anadilinde eğitim hakkını güvence altına almakta ve kimsenin bu haktan istifade etmekten alıkonulamayacağını belirtmektedir.⁶⁴ Anayasal güvencenin uygulanmasına dair düzenlemeyi yapan 19.06.2009 tarihli ve 833 sayılı Eğitim Kanunu, Azerice dışındaki dillerin eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanılabilmesine cevaz vermektedir.⁶⁵ Azeri dili, edebiyatı, tarihi ve coğrafyasına ilişkin derslere, mevzubahis faaliyetler için hazırlanan müfredatlarda yer verilmesinin şart olduğu ise 833 sayılı Kanun tarafından ayrıca hüküm altına alınmaktadır.⁶⁶ Söz konusu şartı yerine getiren pek çok okul öncesi eğitim kurumunda tek-dilli yöntemle Rusça ya da Gürcüce olarak müfredatlar sürdürülmektedir. Anadilinde eğitime yönelik Azeri modeli, ilk ve ortaöğretim düzeyinde tek-dilli (Rusça yahut Gürcüce) yöntemin yanı sıra iki-dilli (Azerice-Gürcüce veya Azerice-Rusça) ve çok-dilli (Azerice-Rusça-Gürcüce) metotları da dikkate almaktadır. Bu model, Rus ve Gürcü azınlıklar için Balaken, Kah ve Zakatala’nın da aralarında yer aldığı çeşitli rayonlarda pratiğe dökülmeye devam etmektedir.⁶⁷

1993 Çek Anayasası, Çekya vatandaşı olan ulusal veya etnik azınlıklara mensup bireylerin anadilinde eğitim hakkını doğrudan tanımının

⁶³ Arnavut modeli hakkında daha fazla bilgi için bkz: ACFC, Fourth Report Submitted by Albania – ACFC/SR/IV(2016)005 (Brussels: CoE Publication Office, 2016), 72-75; Konstantinos Giakoumis, “The Policy of Non-discrimination and the Protection of Minority Cultural Heritage in Albania,” *International Journal of Cultural Policy* 26, n. 4 (2020): 490-509.

⁶⁴ 1995 Azeri Anayasası, md. 21 ve 45. Azerbaycan Anayasası’nın tam metnine erişim için bkz: “Azerbaijan 1995,” *Constitute Project*, accessed May 11, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Azerbaijan_2016?lang=en.

⁶⁵ 833 sayılı Kanun, md. 7/2. 833 sayılı Kanun’un tam metnine erişim için bkz: “Təhsil Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”, *E-qanun*, accessed May 11, 2021, <https://e-qanun.az/framework/18343>.

⁶⁶ 833 sayılı Kanun, md. 7/2.

⁶⁷ Azeri modeli üzerine kapsamlı bilgi için bkz: ACFC, Fourth Report Submitted by Azerbaijan – ACFC/SR/IV(2017)002 (Brussels: CoE Publication Office, 2017), 21-23; ACFC, Fourth Opinion on Azerbaijan – ACFC/OP/IV(2017)006 (Brussels: CoE Publication Office, 2017), 28-31.

yanı sıra söz konusu azınlıkların dillerinin korunması ve gelişmesi ile ilgili hususların kanunla düzenleneceğini hüküm altına almaktadır.⁶⁸ Benzeri bir hüküm, 1993 Anayasası'nın 3'üncü maddesi uyarınca anayasal bir belge olarak kabul edilen 1992 tarihli Temel Haklar ve Hürriyetler Üzerine Sözleşme'nin 25'inci maddesi kapsamında da ifade edilmektedir.⁶⁹ Mevzubahis düzenlemeleri yapan 10.07.2001 tarihli ve 273 sayılı Ulusal Azınlıklara Mensup Bireylerin Hakları Üzerine Kanun, hem devlet okulları hem de özel eğitim kurumlarında geçerli olmak üzere anadilinde eğitim hakkına yönelik kapsayıcı hükümler barındırmaktadır.⁷⁰ Not edilen yasal dayanak çerçevesinde pratiğe dökülen Çek modeli, Leh ve Alman azınlıkların okul öncesi, ilk ve ortaöğretim seviyelerinde anadilinde eğitime devam etmelerine imkân sağlamaktadır. Moravya-Silezya bölgesinde yer alan pek çok yerleşim biriminde demografik yönden çoğunluğu sağlayan Lehler, iki-dilli (Çekçe-Lehçe) yöntem marifetiyle ortaöğretim seviyesi sonuna kadar kendi anadillerinde eğitimlerini sürdürmektedir. Benzeri bir durum, Usti-nad-Labem ve Moravya-Silezya bölgelerindeki bazı yerleşim birimlerinde kayda değer bir nüfusu oluşturan Alman azınlık için de geçerlidir.⁷¹

2011 Macar Anayasası, eğitim hakkının süjesini herkes olarak belirlemekte ve bu hakkın bir vechesi olan anadilinde eğitim hakkını, Macaristan Cumhuriyeti'nde yaşayan azınlıklar için doğrudan tanımakta-

⁶⁸ 1993 Çek Anayasası, md. 25. Çekya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Czech Republic 1993," Constitute Project, accessed May 12, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Czech_Republic_2013?lang=en.

⁶⁹ 1992 tarihli Sözleşme'nin tam metnine erişim için bkz: "Charter of Fundamental Rights and Freedoms", Ústavní Soud, accessed May 12, 2021, https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/-Listina_English_version.pdf.

⁷⁰ 273 sayılı Kanun, md. 11. 273 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Act 273 on Rights of Members of National Minorities and Amendment of Some Acts", Legislationline, accessed May 12, 2021, https://www.legislationline.org/download/id/7669/file/Czech_Act_rights_national_minorities_2001_en.pdf.

⁷¹ Çek modeli üzerine daha fazla detay için bkz: CoE, Fourth Periodical Report of the Czech Republic – MIN-LANG (2018) PR 3 (Brussels: CoE Publication Office, 2018), 40-45; ACFC, Fifth Report Submitted by the Czech Republic – ACFC/SR/V(2019)012 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 41-51; CoE, Information Document on the Implementation of the Recommendations for Immediate Action – MIN-LANG (2020) IRIA 3 (Brussels: CoE Publication Office, 2020), 5-16.

dır.⁷² Söz konusu anayasal hakkın kullanımına ilişkin detaylı düzenlemeler, 19.12.2011 tarihli ve 179 sayılı Azınlık Toplulukların Hakları Üzerine Temel Kanun ile yapılmaktadır.⁷³ Bu yasaya göre, Macaristan'daki azınlıklar şu topluluklardan oluşmaktadır: Bulgarlar, Romanlar, Rumlar, Hırvatlar, Lehler, Almanlar, Ermeniler, Romenler, Rusinler, Sırpalar, Slovaklar, Slovenler ve Ukraynalılar.⁷⁴ Sıralanan azınlıklar için anadilinde eğitim hakkını tanıyan Macar modeli, okul öncesi seviyeden yükseköğrenimin sonuna kadar eğitim biçimi açısından iki temel yöntem sunmaktadır. Tek-dilli yöntemi benimseyen ilk alternatif kapsamında, Macarca dersi haricinde müfredatta yer alan bütün dersler azınlık dilinde sürdürülmektedir. İki-dilli yöntem üzerine inşa edilen ikinci alternatif kapsamında ise, eğitim-öğretim müfredatının en az yüzde 50'si azınlık dilinde yürütülmekte, kalan diğer kısım Macarca ileletilmektedir. Her iki alternatif de eğitimin bütün seviyelerinde en az sekiz öğrencinin talep etmesi durumunda uygulanabilmektedir. Talep yönünden istikrarlı bir çizelgeye sahip olan Roman, Hırvat, Sloven, Alman, Romen, Slovak ve Sırp azınlıklar için anadilinde eğitim, yukarıda not edilen alternatifler doğrultusunda yürütülmektedir. Mevzubahis alternatiflerden hangisinin uygulanacağına karar verme yetkisi, kamu otoritelerinden ziyade eğitimi görececek öğrencilerin velilerine aittir. Macar modeli, anadilinde eğitim için asgari sekiz öğrencinin talepte bulunması şartını istikrarlı bir şekilde sağlayamayan diğer azınlık toplulukları için üçüncü bir opsiyon önermektedir. Anadilini öğretmeyi amaçlayan dersler dışındaki müfredat içeriğinin tamamı, bu seçenek çerçevesinde Macarca yürütülmektedir.⁷⁵

⁷² 2011 Macar Anayasası, md. XI ve XXIX. Macaristan Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Hungary 2011," Constitute Project, accessed May 5, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2016?lang=en.

⁷³ 1 Ocak 2012 tarihinde yürürlüğe giren temel yasanın değiştirilmesi yahut ilga edilmesi için Macar Parlamentosu'nun (Országgyűlés) en az üçte iki çoğunluğu sağlaması gerekmektedir. Daha fazla detay için bkz: ACFC, Fifth Report Submitted by Hungary – ACFC/SR/V(2019)005 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 23-25.

⁷⁴ CoE, Seventh Periodical Report of the Republic of Hungary – MIN-LANG (2018) PR 4 (Brussels: CoE Publication Office, 2018), 6.

⁷⁵ Macar modeli hakkında daha fazla detay için bkz: Anton Paulik and Orsolya Szabó, *The Slovak Language in Education in Hungary* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2005), 3-32; Anton Paulik and Judit Solymosi, *The Serbian Language in Education in Hungary* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2014), 5-53; ACFC, Fifth Opinion on Hungary – ACFC/OP/V(2020)002 (Brussels: CoE Publica-

1994 Moldova Anayasası, Moldovan dilini devlet dili olarak tanıdıktan sonra, Rus dili ve Moldova Cumhuriyeti'nde konuşulan diğer dillerin korunması, geliştirilmesi ve kullanımına ilişkin hususların kanunla düzenlenmesi gerektiğini belirterek anadilinde eğitim için dolaylı bir tanıma yolunu seçmiş gözükabilir.⁷⁶ Ancak eğitim dilini seçme hakkını herkes için güvence altına alan 1994 Anayasası, anadilinde eğitim hakkı için doğrudan tanımaya gitmektedir.⁷⁷ Anayasal tanımının detaylarını etraflı bir şekilde düzenleyen 17.07.2014 tarihli ve 152 sayılı Eğitim Kanunu'nun 2'nci ve 10'uncu maddeleri ile 09.07.2001 tarihli ve 382 sayılı Ulusal Azınlıklara Mensup Bireylerin Hakları Üzerine Kanun'un 6'ncı maddesi, başta Rus ve Gagavuz azınlıklar olmak üzere, Moldova'da yaşayan bazı etnik topluluklar için anadilinde eğitim hakkının kullanımına cevaz vermektedir.⁷⁸ Genel itibarıyla iki-dilli yöntem üzerinden şekillendirilen ve okul öncesi dönemden yükseköğrenimin sonuna kadar anadilinde eğitimin sürdürülmesine olanak sağlayan Moldova modeli, özerk bölgelerde çok-dilli bir hâle evrilebilmektedir.⁷⁹ 1994 Anayasası'nın 111'inci maddesi ile 23.12.1994 tarihli ve 344 sayılı Gagavuzya'nın Özel Hukuki Statüsü Üzerine Kanun doğrultusunda Moldova Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir bölge olan Gagavuzya'nın yerel eğitim sistemi, Moldovan dili ile birlikte Rusça ve bir Türk lehçesi olan Gagavuzcanın da eğitim dili olarak kullanılmasını sağlamakta; yerel müfredatın bu üç dilin birlikte kullanımıyla sürdürülmesine izin vermektedir.⁸⁰

tion Office, 2020), 21-22; Kinga Mandel, *The Romani and Beash Languages in Education in Hungary* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2020), 5-60.

⁷⁶ 1994 Moldova Anayasası, md. 13/1-2. Moldova Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Moldova 1994," *Constitute Project*, accessed May 6, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Moldova_2016?lang=en.

⁷⁷ 1994 Moldova Anayasası, md. 35/2.

⁷⁸ 382 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law of the Republic of Moldova of July 19, 2001 No. 382-XV," *Cis-legislation*, accessed May 6, 2021, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3268>.

⁷⁹ Moldova modeli üzerine kapsamlı bilgi için bkz: ACFC, *Fourth Opinion on the Republic of Moldova – ACFC/OP/IV(2016)004* (Brussels: CoE Publication Office, 2016), 30-33; ACFC, *Fifth Report Submitted by the Republic of Moldova – ACFC/SR/V(2019)011* (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 48-53.

⁸⁰ 344 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law of the Republic of Moldova of December 23, 1994 No. 344-XIII," *Cis-legislation*, accessed May 6, 2021, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3287>.

2007 Karadağ Anayasası, eğitim hakkını genel esasları çerçevesinde düzenledikten sonra, Karadağ Cumhuriyeti'nde yaşayan azınlık toplulukları için anadilinde eğitim hakkını doğrudan tanımaktadır.⁸¹ Anayasal tanımanın detaylarını somutlaştıran 2001 tarihli Eğitim Üzerine Temel Kanun'un 11'inci ve 114'üncü maddeleri ile 2006 tarihli Azınlık Haklarına Dair Kanun'un 13'üncü maddesi, Karadağ'da yaşayan Sırp, Boşnak, Hırvat ve Arnavut azınlıkların buldukları yerel yerleşim birimleri sınırları dâhilinde çoğunluğu oluşturmaları durumunda, anadilinde eğitim haklarından istifade edebileceğini belirtmektedir.⁸² Kayda geçirilen yasal hükümler üzerine inşa edilen Karadağ modeli, eğitim metodu açısından okul öncesi dönemde tek-dilli yöntemi kullanmaktadır. İlk ve ortaöğretim sürecinde ise iki-dilli yöntemine geçiş yapılmaktadır. İki-dilli yöntem, yükseköğrenim aşamasında da işlevsel olup, Karadağcanın yoğunluğunu artırır bir hâl almaktadır.⁸³

1991 Makedon Anayasası, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan toplulukların anadilinde eğitim hakkını ilk ve ortaöğretim düzeyi için doğrudan tanımaktadır.⁸⁴ 1991 Anayasası'nın 7'nci maddesi, Kuzey Makedonya'nın resmî dilini Makedonca olarak kabul etmektedir. Aynı hüküm, anadilinde eğitimin Makedoncanın öğretilmesini de içermesi gerektiğini ayrıca belirtip, diğer hususların kanunla düzenlenmesini emretmektedir. Söz konusu düzenlemeler, 15 Ocak 2019 tarihinde yürürlüğe giren Dillerin Kullanımı Üzerine Kanun ile yapılmaktadır.⁸⁵ Bu

⁸¹ 2007 Karadağ Anayasası, md. 75 ve 79/4. Karadağ Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Montenegro 2007," Constitute Project, accessed May 7, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Montenegro_2013?lang=en.

⁸² 2006 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law on Minority Rights and Freedoms," ILO Natlex, accessed May 7, 2021, <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/102854/12-4511/F1020729789/MGO102854%20-Eng.pdf>.

⁸³ Karadağ modeline dair daha fazla detay için bkz: ACFC, Third Report Submitted by Montenegro – ACFC/SR/III(2017)001 (Brussels: CoE Publication Office, 2017), 100-101; ACFC, Third Opinion on Montenegro – CFC/OP/III(2019)001rev (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 36-38.

⁸⁴ 1991 Makedon Anayasası, md. 48/3. Kuzey Makedonya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Macedonia 1991," Constitute Project, accessed May 9, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Macedonia_2011?lang=en.

⁸⁵ 2018 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "The Law on the Use of Languages," APJ, accessed May 9, 2021, <http://apj.gov.mk/wp-content/uploads/2019/06/THE-LAW-ON-THE-USE-OF-LANGUAGES-PDF.pdf>.

yasa, Makedoncanın yanı sıra Arnavutçayı da eğitim dili olarak kabul etmekte; azınlık toplulukların demografik yönden toplam nüfusun beşte birini yahut daha fazlasını oluşturduğu yerel yönetim birimlerinin sınırları içerisinde, kendi dillerinde eğitim almalarına imkân vermektedir.⁸⁶ Bu yasa hükmü, Plasnitsa ve Merkez Jupa'da Türkçenin, Çuçer'de Sırpçanın ve diğer pek çok yerel yönetim biriminde Arnavutçanın eğitim dili olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Anadilinde eğitime ilişkin Makedon modeli, gerek tek-dilli gerekse iki-dilli ve çok-dilli yöntemler aracılığıyla okul öncesi dönemden yükseköğrenimin sonuna kadar sürdürülmektedir.⁸⁷

Herkesin eğitim hakkına sahip olduğunu belirten 1994 Belarus Anayasası, bu hakkın bir vechesi olan anadilinde eğitim hakkını da herkes için doğrudan tanımaktadır.⁸⁸ Anayasal tanıma, 26.01.1990 tarihli ve 3094 sayılı Belarus Cumhuriyeti'nde Konuşulan Diller Hakkındaki Kanun tarafından da aynen tekrar edilmektedir.⁸⁹ Bu yasa, çoğunluğun konuştuğu Belarusçanın yanı sıra Rusça ve diğer azınlık dillerinin hem kamusal hem de özel alanlarda kullanımının serbest olduğunu belirtmektedir.⁹⁰ Anayasal ve yasal serbestiyetin anadilinde eğitim açısından somutlaştırılması, 13.01.2011 tarihli ve 243 sayılı Belarus Cumhuriyeti Eğitim Kanunu tarafından gerçekleştirilmektedir.⁹¹ İki-dilli (Belarusça-Rusça) yöntem üzerine inşa edilen bir sistemi olgunlaştıran bu yasa, okul öncesi dönemden yükseköğrenimin sonuna kadar çoğunluğun konuştuğu Belarusça ile Rus azınlığın dilini eşit statüde konumlandırmaktadır.⁹²

⁸⁶ 2018 tarihli Kanun, md. 2/3.

⁸⁷ Makedon modeli hakkında kapsamlı bilgi için bkz: ACFC, Fourth Opinion on the Former Yugoslav Republic of Macedonia – ACFC/OP/IV(2016)001 (Brussels: CoE Publication Office, 2016), 32-33; ACFC, Fifth Report Submitted by North Macedonia – ACFC/SR/V(2020)003 (Brussels: CoE Publication Office, 2020), 26-27.

⁸⁸ 1994 Belarus Anayasası, md. 49 ve 50/3. Belarus Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Belarus 1994," Constitue Project, accessed May 4, 2021, https://www.constitueproject.org/constitution/Belarus_2004?lang=en.

⁸⁹ 3094 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law of the Republic of Belarus of January 26, 1990 No. 3094-XI," Cis-legislation, accessed May 4, 2021, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=1869>.

⁹⁰ 3094 sayılı Kanun, md. 3.

⁹¹ 243 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "The Code of the Republic of Belarus About Education of January 13, 2011 No. 243-Z," Cis-legislation, accessed May 4, 2021, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=32756>.

⁹² 243 sayılı Kanun, md. 2 ve 22.

Her iki dilin eşit kullanımına dayanan bir eğitim sistemi kurgulayan Belarus modeli, başta Vitsebsk ve Mahilyov voblastları olmak üzere bütün Belarus bölgelerinde pratik uygulama sahası bulmaktadır.⁹³

Eğitim hakkını genel hatlarıyla düzenleyen 1831 Belçika Anayasası, eğitime ilişkin hususların Belçika Krallığı'nın federe bileşenlerinin kendi teşri organlarınca çıkarılacak müstakil kanunlar marifetiyle düzenlenmesini öngörmektedir.⁹⁴ Flamanca, Fransızca ve Almanca konuşan federe bileşenlerin kendi dillerini kullanma serbestiyetini tanıyan 1831 Anayasası,⁹⁵ üç dili konuşan toplulukların müstakil yasama organlarına

⁹³ Belarus modelinin şekillendirilmesinde önemli bir rol oynayan 3094 sayılı Kanun'un 1994 Anayasası'nın yürürlük tarihinin öncesi bir dönemde Belarus mevzuatına dâhil edilmiş olması, bu modelin doğrudan tanımadan ziyade farklı bir tanıma biçimini benimsediğini düşündürülebilir. 3094 sayılı Kanun, anadilinde eğitim hakkını herkes için doğrudan tanıyan 1978 Belarus Anayasası doğrultusunda düzenleme yapan bir yasadır. Önemle belirtmek gerekir ki, Belarus bağımsızlığı, ilk olarak 1978 Anayasası'nda yapılan değişikliklerle tesis edilmiştir. 1977 Sovyet Anayasası'nın 72'nci maddesi uyarınca Sovyetler Birliği'nden ayrılma hakkı bulunan Belarus, 27 Temmuz 1990 tarihinde egemenliğini ilan etmiştir. Egemenlik ilanını takiben 1991 yılında çeşitli temel kanunlar yapılmış ve 25 Ağustos 1991 tarihinde Belarus'un bağımsız bir devlet olduğuna ilişkin hüküm 1978 Anayasası'na eklenmiştir. Bağımsızlık sonrası yeni bir anayasa yapım süreci başlatılmış ve bu sürecin sonucunda 1994 Anayasası yürürlüğe girmiştir. 1994 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte 1978 Anayasası mülga hâle gelmiş; fakat 3094 sayılı Kanun, ilga edilmediği ve 1994 Anayasası'na aykırı bulunup iptal edilmediği için hukuki geçerliliğini korumuştur. Başka bir deyişle, kanunların anayasaya uygunluğu karinesinden yararlanan 3094 sayılı Kanun, 1994 Anayasası'nın tesis etmiş olduğu anayasal düzende geçerliliğini devam ettirmiştir. Belarus özelinde not edilen bu durumun benzerleri, bu çalışmada incelenen bazı Sovyet ve Yugoslav sonrası cumhuriyetlerde de mevcuttur. Belarus modeli hakkında detaylı bilgi için bkz: Natalia Leshchenko, "A Fine Instrument: Two Nation-building Strategies in Post-Soviet Belarus," *Nations and Nationalism* 10, no. 3 (2004): 333-352; Anthony Brown, "Language and Identity in Belarus," *Language Policy* 4, no. 3 (2005): 311-332; Markus Giger and Marián Sloboda, "Language Management and Language Problems in Belarus: Education and Beyond," *Bilingual Education and Bilingualism* 11, no. 3-4 (2008): 315-339; Iryna Ulasiuk, "Language Policies and Law in Education in Post-Soviet Belarus," *International Journal for Education Law and Policy* 7, no. 1-2 (2011): 31-39.

⁹⁴ 1831 Belçika Anayasası, md. 24. Belçika Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Belgium 1831," *Constitute Project*, accessed May 1, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014?lang=en.

⁹⁵ 1831 Belçika Anayasası, md. 4 ve 30.

federe düzeyde eğitim dilini belirleme yetkisi vermektedir.⁹⁶ Bu yetkilendirme, anadilinde eğitim hakkı için doğrudan tanımanın yolunu açmaktadır.⁹⁷ Söz konusu yetkilendirme, 1831 Anayasası'nın 3'üncü maddesi uyarınca Belçika'nın federe bölgeleri olarak ilan edilen Flaman, Valon ve Brüksel Bölgeleri ile Anayasa'nın 4'üncü maddesi doğrultusunda Krallığın dilsel bölgeleri olarak ilan edilen Flamanca-konuşulan, Fransızca-konuşulan, Almanca-konuşulan ve İki-dilli (Flamanca-Fransızca) Başkent Brüksel Bölgeleri tarafından bölgesel düzeyde dinamik bir şekilde kullanılmaktadır. Belçika modeli, anadilinde eğitim hakkını okul öncesi dönemden yükseköğrenim sonuna kadar genel itibarıyla tek-dilli (Fransızca, Flamanca veya Almanca) yöntem marifetiyle federe düzeyde pratiğe dökmektedir. Bu model özelinde ayrıca belirtilmesinde fayda bulunan bir diğer husus, federe uygulamaların Krallık sınırları

⁹⁶ 1831 Belçika Anayasası, md. 129-130.

⁹⁷ Önemle belirtmek gerekir ki, 1831 Anayasası yürürlüğe girmiş olduğu ilk tarih itibarıyla Fransız kimliğine vurgu yapan ve üniter devlet teşkilatlanması tesis eden bir nitelikteydi. Etno-kültürel çeşitliliğin tanınması ve dolayısıyla Belçika'da yaşayan farklı toplulukların anadilinde eğitim hakkından istifade etmesi, ilerleyen yıllarda kayıtlara geçen yasal ve anayasal değişiklikler eşliğinde söz konusu olmuştur. 1898 tarihli olan ve Coremans-De Vriendt Kanunu olarak bilinen yasayla birlikte Flamanca'nın Belçika'da statü kazanım süreci somutlaşmıştır. 1930'lu yıllarda yürürlüğe giren dil politikalarına yönelik çeşitli kanunlar, dilsel çeşitliliğin tanınması sürecini hızlandırmıştır. 1962 yılında başlatılan ve 1963 yılında devam eden reform sürecinin bir uzantısı olarak, dört ayrı dilsel bölge şekillendirilmiş ve federalleşmenin temelleri atılmıştır. Temelleri atılan sürecin devam eden aşamaları 1970, 1980, 1988 ve 1993 yıllarında yapılan anayasa değişiklikleriyle tamamlanmıştır. Federalleşme sürecinin nihai formuna ulaşması ve Belçika özelinde etno-kültürel çeşitliliğin anayasal düzlemde kurumsallaşması, 1990'lı yılların ikinci yarısında başlayıp 2010'lu yıllara kadar devam eden süreçte yürürlüğe giren anayasal reform paketleriyle sağlanmıştır. Belçika Krallığı'nın geçirmiş olduğu anayasal dönüşüm sürecinin kapsamlı analizi için bkz: Jan Erk, *Explaining Federalism: State, Society and Congruence in Austria, Belgium, Canada, Germany and Switzerland* (London: Routledge, 2008), 31-43; Raffaele Iacovino and Jan Erk, "The Constitutional Foundations of Multination Federalism: Canada and Belgium," in *Multinational Federalism: Problems and Prospects*, eds. Michel Seymour and Alain Gagnon (New York: Palgrave Macmillan, 2012), 205-230; Jurgen Goossens and Pieter Cannoot, "Belgian Federalism after the Sixth State Reform," *Perspectives on Federalism* 7, no. 2 (2015): 30-55; Céline Romainville, "Dynamics of Belgian Plurinational Federalism: A Small State under Pressure," *Boston College International and Comparative Law Review* 38, no. 2 (2015): 225-250; Patricia Popelier, "How Dynamic Federalism Sheds New Light on the Belgian Federalism: Confederalism Debate," *Fédéralisme Régionalisme* 20, no. 1 (2020): 1-24.

dâhilinde resmî statüye sahip anadili haricindeki diğer dillere ilişkin öğrenme hakkına da yer vermesidir.⁹⁸

1991 Romen Anayasası, Romenceyi eğitimin bütün seviyelerinde eğitim dili olarak kabul etmektedir.⁹⁹ 1991 Anayasası, uluslararası dillerin kanunda belirtilen şartlar uyarınca eğitim dili olarak Romanya Cumhuriyeti'nde kullanılabileceğini de ayrıca belirtmektedir.¹⁰⁰ Anadilinde eğitim hakkı için doğrudan tanıma yöntemiyle düzenleme yapan 1991 Anayasası, etnik azınlıklara mensup bireylerin hem kendi dillerini öğrenme hakkını hem de kendi dillerinde eğitim görme hakkını garanti altına almaktadır.¹⁰¹ Aynı anayasal hüküm, bu hakların kullanımı hususundaki detayların kanunla düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Söz konusu düzenlemeler, 10.01.2011 tarihli ve 1 sayılı Milli Eğitim Kanunu ile yapılmaktadır.¹⁰² Eğitim-öğretim müfredatında Romencenin öğretilmesini zorunlu kılan 1 sayılı Kanun,¹⁰³ azınlık dillerinin de eğitim dili olarak kullanılabilmesini net bir şekilde belirtmektedir.¹⁰⁴ Kreş ve ana sınıfı dâhil olmak üzere, okul öncesi eğitim için anadilinde eğitim hakkına dair düzenlemeler 1 sayılı Kanun'un 23, 27 ve 28'inci maddelerinde yapılmaktadır. İki-dilli (Romence-Macarca veya Romence-Bulgarca) okul öncesi eğitime cevaz veren 1 sayılı Kanun, ilk ve ortaöğretim dönemlerinde de benzeri uygulamaya izin vermektedir.¹⁰⁵ Yükseköğrenim düzeyinde genel itibarıyla çok-dilli (Romence-Macarca-Almanca, Romence-Macarca-İngilizce, Romence-Bulgarca-Almanca veya Romence-Bulgarca-İngilizce) yöntem aracılığıyla pratiğe dökülen Romen modeli,

⁹⁸ Belçika modeli hakkında daha fazla detay için bkz: Katrien Bollen and Kristof Baten, "Bilingual Education in Flanders: Policy and Press Debate (1999-2006)," *The Modern Language Journal* 94, no. 3 (2010): 412-433.

⁹⁹ 1991 Romen Anayasası, md. 32/2. Romanya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Romania 1991," *Constitute Project*, accessed May 2, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003?lang=en.

¹⁰⁰ 1991 Romen Anayasası, md. 32/2.

¹⁰¹ 1991 Romen Anayasası, md. 32/3.

¹⁰² 1 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law 1 of 10 January 2011, the Law of National Education," *Splash Database*, accessed May 2, 2021, <https://splashdb.eu/policydocument/law-1-of-10-january-2011-the-law-of-national-education/>.

¹⁰³ 1 sayılı Kanun, md. 10.

¹⁰⁴ 1 sayılı Kanun, md. 12.

¹⁰⁵ 1 sayılı Kanun, md. 46 ve 94.

azınlık toplulukların demografik yönden yoğun olarak yaşadığı Harghita, Covasna, Mureş, Bihor, Kaloş, Braşov, Arad, Timiş ve Satmar gibi illerde dinamik uygulama sahası bulmaktadır.¹⁰⁶

1993 Rus Anayasası, herkesin anadilini kullanma hakkını ve eğitim dilini seçme hakkını güvence altına alarak anadilinde eğitim için doğrudan tanıma biçimini tercih etmektedir.¹⁰⁷ Eğitimin temel niteliklerini detaylandırmayan 1993 Anayasası, söz konusu hususların bir federal kanunla düzenlenmesini ve bütün federe bileşenlerin bu nitelikler çerçevesinde müstakil eğitim sistemlerini şekillendirmelerini öngörmektedir.¹⁰⁸ Mevzubahis nitelikler, 29.12.2012 tarihli ve 273 sayılı Rusya Federasyonu Eğitim Kanunu tarafından belirlenmektedir.¹⁰⁹ 273 sayılı Kanun'un 14'üncü maddesi, Rusçanın yanı sıra federe devletler tarafından bölgesel düzeyde resmîyet kazandırılan dillerin de federe sınırlar dâhilinde eğitim dili olarak kullanılmasına izin vermektedir.¹¹⁰ Bu izin; Çeçenistan, Çuvaşistan, Hakasya, İnguşetya, Kalmukya, Tataristan, Tuva, Udmurtya ve Yakutistan gibi bazı federe devletlerde iki-dilli yönetime dayalı müstakil örnekler oluşturmaktadır. Anadilinde eğitim için çok-dilli yöntem üzerine inşa edilen örnekler ise Mordovya, Altay, Kabardino-Balkarya, Karaçay-Çerkesya ve Dağıstan gibi diğer federe devletlerde uygulama sahası bulmaktadır.¹¹¹

¹⁰⁶ Romen modeli üzerine kapsamlı bilgi için bkz: CoE, Second Periodical Report of the Republic of Romania – MIN-LANG (2016) PR 2 (Brussels: CoE Publication Office, 2016), 63-64, 104-106; ACFC, Fourth Opinion on Romania – ACFC/OP/IV(2017)005 (Brussels: CoE Publication Office, 2017), 33-36; ACFC, Fifth Report Submitted by Romania – ACFC/SR/V(2019)013 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 45-47; Attila Papp and Imre Péntek, The Hungarian Language in Education in Romania (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2019), 5-45.

¹⁰⁷ 1993 Rus Anayasası, md. 26/2. Rusya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Russia 1993," Constitute Project, accessed April 8, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Russia_2014?lang=en.

¹⁰⁸ 1993 Rus Anayasası, md. 43.

¹⁰⁹ 273 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Federal Law of the Russian Federation of December 29, 2012 No. 273-FZ," Cis-legislation, accessed April 8, 2021, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=57340>.

¹¹⁰ Rusça, 1993 Rus Anayasası'nın 68'inci maddesinin birinci fıkrası doğrultusunda Rusya'nın ulusal resmî dilidir. Aynı anayasal maddenin ikinci fıkrası, federe devletlerin kendi resmî dillerini belirleyebileceğini de ayrıca hüküm altına almaktadır.

¹¹¹ Rus modeline ilişkin detaylı bilgi için bkz: Roza Ivanovna Laptander, The Nenets, Khanty and Selkup Language in Education in the Yamal Region in Russia (Leeuwar-

2006 Sırp Anayasası, eğitim hakkını genel hatlarıyla düzenlemekte ve Sırbistan Cumhuriyeti'nde yaşayan ulusal azınlıkların anadilinde eğitim hakkını doğrudan tanımaktadır.¹¹² Bu hakkın kullanımına dair hususların ise kanunla düzenleneceği, 2006 Anayasası tarafından belirtilmektedir.¹¹³ Söz konusu düzenlemeler, 27.02.2002 tarihli ve 11 sayılı Ulusal Azınlıkların Hak ve Hürriyetlerinin Korunmasına Dair Kanun ile yapılmaktadır.¹¹⁴ Bu yasa, anadilinde eğitimin zorunlu Sırpça öğretimini engellemeyeceğini hüküm altına almaktadır.¹¹⁵ Okul öncesi, ilk ve ortaöğrenim dönemi için devlet okullarında iki-dilli bir yöntemi öngören 11 sayılı Kanun, yükseköğrenim dönemi ve özel eğitim kurumlarında da anadilinde eğitimin sürdürülebilmesi hususunda serbestiyet tanımaktadır.¹¹⁶ Kayda geçirilen yasal temeller üzerine şekillendirilen Sırp modeli, ulusal boyutta yeknesak bir uygulama sunmamaktadır. Bu model, azınlık toplulukların demografik yönden yoğun bir şekilde yaşamakta bulunduğu yerel yönetim birimleri dâhilinde müstakil örnekler şeklinde pratiğe dökülmektedir. Mevzubahis örnekler; Arnavut, Boşnak, Bulgar, Hırvat, Macar, Romen, Ruten ve Slovak azınlıklar için anadilinde eğitimi, okul öncesi dönemden itibaren işlevsel kılmaktadır. Bu örnekler, anaokulu ve kreş seviyesinde anadiline odaklanan tek-dilli yönetime yaslanmaktadır. Devam eden seviyelerde ise kademeli olarak iki-dilli yönetime geçiş yapılarak Sırpçanın eğitim-öğretim faaliyetlerindeki rolü artırılmaktadır.¹¹⁷

den: Mercator Publication Office, 2016), 5-43; ACFC, Fourth Opinion on the Russian Federation – ACFC/OP/IV(2018)001 (Brussels: CoE Publication Office, 2018), 48-52; Victor Denisov, The Udmurt Language in Education in the Udmurt Republic in Russia (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2019), 5-41; ACFC, Fifth Report Submitted by the Russian Federation – ACFC/SR/V(2021)002 (Brussels: CoE Publication Office, 2021), 120-121.

¹¹² 2006 Sırp Anayasası, md. 71 ve 75. Sırbistan Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Serbia 2006," Constitute Project, accessed April 12, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Serbia_2006?lang=en.

¹¹³ 2006 Sırp Anayasası, md. 79.

¹¹⁴ 11 sayılı Kanun, md. 2. 11 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law on the Protection of Rights and Freedoms of National Minorities," Refworld, accessed April 12, 2021, <https://www.refworld.org/pdfid/43e756834.pdf>.

¹¹⁵ 11 sayılı Kanun, md. 13.

¹¹⁶ 11 sayılı Kanun, md. 13-15.

¹¹⁷ Sırp modeline dair öz bilgi için bkz: ACFC, Fourth Report Submitted by Serbia – ACFC/SR/IV(2018)001 (Brussels: CoE Publication Office, 2018), 193-194; ACFC,

1992 Slovak Anayasası, eğitim hakkını genel unsurlarıyla birlikte düzenlemektedir.¹¹⁸ Slovakya Cumhuriyeti’nde yaşayan ulusal azınlıklara mensup bireylerin anadilinde eğitim hakkını da doğrudan tanıyan 1992 Anayasası, bu hakkın kullanımına ilişkin koşulların kanunla düzenlenmesini emretmektedir.¹¹⁹ Söz konusu düzenlemeler, dört temel kanunla – 184/1999 sayılı Ulusal Azınlık Dillerinin Kullanımı Üzerine Kanun, 245/2008 sayılı Çocuk Gelişimi ve Eğitime Dair Kanun, 131/2002 sayılı Yükseköğrenim Kanunu ve 568/2009 sayılı Yaşam Boyu Eğitim Kanunu – yapılmaktadır.¹²⁰ Kayda geçirilen yasalar marifetiyle şekillendirilen ve ulusal mevzuata işlenen Slovak modeli, yerel yönetim birimleri toplam nüfusunun yüzde 20 veya daha fazlasını oluşturan azınlık toplulukların, okul öncesi dönemden başlamak kaydıyla, anadilinde eğitim haklarını garanti altına almaktadır. Belirtilen demografik koşulu; Banská Bystrica, Nitra ve Köstice gibi Slovak bölgelerinde yer alan çeşitli yerel yönetim birimlerinde sağlayan Macarlar, okul öncesi dönemden yükseköğrenimin sonuna kadar, hem devlet okullarında hem de özel eğitim kurumlarında tek-dilli (Macarca) veya iki-dilli (Slovakça-Macarca) yöntemle anadilinde eğitim haklarından istifade edebilmektedir.¹²¹ Benzeri bir durum, yukarıda belirtilen demografik şartı, Kuzeydoğu Slovakya’daki Prešov bölgesinde yer alan çeşitli yerel yönetim birimlerinde sağlayan Rutenler ve Ukraynalılar için de geçerlidir.¹²²

Fourth Opinion on Serbia – ACFC/OP/IV(2019)001 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 31-310; CoE, Fifth Periodic Report of the Republic of Serbia – MIN-LANG (2020) PR 2 (Brussels: CoE Publication Office, 2020), 99-102.

¹¹⁸ 1992 Slovak Anayasası, md. 42. Slovakya Anayasası’nın tam metnine erişim için bkz: “Slovakia 1992,” Constitute Project, accessed April 13, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Slovakia_2017?lang=en.

¹¹⁹ 1992 Slovak Anayasası, md. 34/2-a.

¹²⁰ 184/1999, 245/2008, 131/2002 ve 568/2009 sayılı Kanunların tam metinlerine erişim için bkz: “Acts of the National Council of the Slovak Republic,” Eurydice, accessed April 13, 2021, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/legislation-63_en.

¹²¹ Macar örneği hakkında daha fazla detay için bkz: Ildikó Vančo, *The Hungarian Language in Education in Slovakia* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2005), 3-27; CoE, Fifth Periodical Report of the Slovak Republic – MIN-LANG (2018) PR 5 (Brussels: CoE Publication Office, 2018), 41-45.

¹²² Slovak modeli hakkında daha fazla detay için bkz: CoE, Fifth Periodical Report of the Slovak Republic, 72-76, 90-94, 106-115, 129-133, 151-156.

Eğitim hakkını genel hatlarıyla düzenleyen 1991 Sloven Anayasası, Slovenya Cumhuriyeti'nin otokton ulusal azınlıkları olarak anayasal statüyle donatılan İtalyan ve Macar topluluklar için anadilinde eğitim hakkını doğrudan tanımaktadır.¹²³ Anadilinde eğitim hakkının kullanımına dair detaylandırmaya da giden 1991 Anayasası, mevzubahis azınlık gruplarının yaşadığı yerleşim birimleri sınırları dâhilinde iki-dilli eğitim yürütülmesine izin vermektedir.¹²⁴ Söz konusu izni pratiğe döken İtalyanlar, yoğun bir şekilde yaşamakta oldukları İstria bölgesinde yer alan belediye sınırları dâhilinde, okul öncesi dönemden yükseköğrenimin sonuna kadar, hem devlet okulları hem de özel eğitim kurumlarında iki-dilli (Slovençe-İtalyanca) eğitimlerine devam etmektedir. Benzeri bir pratik uygulama, Prekmurje bölgesinde yer alan pek çok yerel yönetim biriminin sınırları dâhilinde demografik yönden yoğun bir nüfusu oluşturmuş Macarlar için de aynen geçerlidir.¹²⁵

1996 Ukrayna Anayasası, ulusal azınlıklara mensup bireylerin anadilinde eğitim hakkını doğrudan tanımaktadır.¹²⁶ Bu hakkın kullanımına dair detaylı düzenlemeler, çeşitli kanunlar – 03.07.2012 tarihli ve 5029 sayılı Devlet Dil Politikası Üzerine Prensipler Hakkında Kanun,¹²⁷ 05.09.2017 tarihli ve 2145 sayılı Eğitim Kanunu,¹²⁸ 16.01.2020 tarihli ve

¹²³ 1991 Sloven Anayasası, md. 57 ve 64/1. Slovenya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Slovenia 1991," Constitute Project, accessed April 14, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Slovenia_2016?lang=en.

¹²⁴ 1991 Sloven Anayasası, md. 64/1.

¹²⁵ Sloven modeline ilişkin detaylı bilgi için bkz: Lucija Čok and Nives Zudič Antonič, *The Italian Language in Education in Slovenia* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2012), 5-54; Albina Nečák Lük, *The Hungarian Language in Education in Slovenia* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2012), 3-54; CoE, *Fifth Periodical Report of the Republic of Slovenia – MIN-LANG (2019) PR 1* (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 43-49; ACFC, *Fifth Report Submitted by Slovenia – ACFC/SR/V(2020)001* (Brussels: CoE Publication Office, 2020), 44.

¹²⁶ 1996 Ukrayna Anayasası, md. 53. Ukrayna Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Ukraine 1996," Constitute Project, accessed April 15, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2016?lang=en.

¹²⁷ 5029 sayılı Kanun, md. 1. 5029 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law of Ukraine of July 3, 2012 No. 5029-VI," Cis-legislation, accessed April 15, 2021, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=53865>.

¹²⁸ 2145 sayılı Kanun, md. 1 ve 7. 2145 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law of Ukraine of September 5, 2017 No. 2145-VIII," Cis-legislation, accessed April 15, 2021, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=101022>.

463 sayılı Ortaöğretim Kanunu¹²⁹ ve 11.07.2001 tarihli ve 2628 sayılı Okul Öncesi Eğitime Dair Kanun¹³⁰ – aracılığıyla yapılmaktadır. Bu yasalar marifetiyle şekillendirilen Ukrayna modeli; Leh, Macar, Moldovan, Romen ve Rus azınlıklar için gerek devlet okullarında gerekse özel eğitim kurumlarında, okul öncesi eğitimden ilköğretimin sonuna kadar, anadilinde eğitimin pratik uygulamasında kullanılan bütün yöntemleri işlevsel kılmaktadır. Ortaöğretim seviyesinde ise anadiline bakış açısında değişikliğe giden Ukrayna modeli, bu seviye ve akabinde anadilinde eğitimden ziyade anadilini öğrenme hakkına ağırlık veren bir yaklaşımı benimsemektedir.¹³¹

2008 Kosova Anayasası, Kosova Cumhuriyeti'nin resmî dilleri olarak sıralanan Arnavutça ve Sırpça ile bölgesel düzeyde resmî statüye sahip Türkçe, Boşnakça ve Romanca dillerinde eğitimin sürdürülebileceğini belirtmektedir.¹³² 2008 Anayasası; okul öncesi, ilk ve ortaöğretim dönemi için Kosova vatandaşlarının anadilinde eğitim hakkını da doğrudan tanıyarak ayrıca garanti altına almaktadır.¹³³ Bu anayasal hükümler üzerine inşa edilen Kosova modeli, 13.03.2008 tarihli ve 03/L-047 sayılı Kosova'daki Topluluklar ve Topluluklara Mensup Bireylerin Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Hakkındaki Kanun tarafından daha da somutlaştırılmaktadır.¹³⁴ Bu yasa, Sırp ve Arnavut odaklı iki ayrı artel ma-

¹²⁹ 463 sayılı Kanun, md. 5. 463 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law of Ukraine of January 16, 2020 No. 463-IX," Cis-legislation, accessed April 15, 2021, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=124188>.

¹³⁰ 2628 sayılı Kanun, md. 7. 2628 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law of Ukraine of July 11, 2001 No. 2628-III," Cis-legislation, accessed April 15, 2021, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=20825>.

¹³¹ Ukrayna modeli hakkında daha fazla detay için bkz: ACFC, Fourth Opinion on Ukraine – ACFC/OP/IV(2017)002 (Brussels: CoE Publication Office, 2017), 43-47; CoE, Fourth Periodical Report of the Republic of Ukraine – MIN-LANG (2019) PR 7 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 22-142; István Cserniczkó and Ildikó Orosz, The Hungarian Language in Education in Ukraine (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2019), 5-58.

¹³² 2008 Kosova Anayasası, md. 5 ve 59/2. Kosova Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Kosovo 2008," Constitute Project, accessed April 16, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Kosovo_2016?lang=en.

¹³³ 2008 Kosova Anayasası, md. 59/3.

¹³⁴ 03/L-047 sayılı Kanun, md. 8. 03/L-047 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law No. 03/L-047 on the Protection and Promotion of the Rights of Communi-

rifetiyle Kosova modelini şekillendirmektedir. Anadilinde eğitim, Sırp azınlığın yoğun bir şekilde yaşadığı yerel yönetim birimlerinin sınırları dâhilinde tek-dilli (Sırpça) yöntem aracılığıyla pratiğe dökülmektedir. Başta Arnavutlar olmak üzere Kosova’da yaşayan diğer etnik topluluklar için ise, hem tek-dilli (Arnavutça) hem de iki-dilli (Arnavutça-Türkçe, Arnavutça-Boşnakça veya Boşnakça-Türkçe) yahut çok-dilli (Arnavutça-Türkçe-Boşnakça) yöntemler işlevsel kılınmaktadır.¹³⁵

B. Dolaylı Tanıma

Dolaylı tanıma biçimini benimseyen anayasalar, anadilinde eğitim hakkına ilişkin olarak doğrudan tanıma ve düzenleme yapmamaktadır. Bu tip anayasalar, ülke sınırları dâhilinde var olan dilsel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması hususunda devlet organlarına pozitif yükümlülük yüklemektedir. Bu yükümlülüğü yerine getirmek için adım atan yasama organları, anadilinde eğitim hakkını kanunla tanımakta ve düzenlemektedir. Araştırmamız çerçevesinde incelenen 35 devletin 16’sı dolaylı tanıma biçimini benimsemektedir. Anayasal hükümler uyarınca bu biçimi pratiğe döken devletlerin 13’ü cumhuriyet, kalan üçü ise meşrutî monarşidir. Mevzubahis devletlerin 12’si üniter devlet, kalan dördü ise federasyondur.

Almancayı ulusal resmî dil olarak kabul eden 1920 Avusturya Anayasası, dilsel azınlıkların anadilinde eğitim hakkını doğrudan tanımamaktadır.¹³⁶ 1920 Anayasası, söz konusu azınlıkların dil ve kültüre dair karakterel özelliklerine saygı duyulması ve bu özelliklerin korunup geliştirilmesi için devlete pozitif bir ödev vermektedir.¹³⁷ 7 Temmuz

ties and Their Members in the Republic of Kosovo,” Official Gazette of Kosovo, accessed April 16, 2021, <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2531>.

¹³⁵ Kosova modeline ilişkin daha fazla detay için bkz: Adem Beha, “Minority Rights: An Opportunity for Adjustment of Ethnic Relations in Kosovo?,” *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 13, no. 4 (2014): 85-110; ACFC, Fourth Opinion on Kosovo – ACFC/OP/IV(2017)001 (Brussels: CoE Publication Office, 2017), 35-36; Bashkim Rrahmani, “The Position of Minorities in the New State of Kosovo,” *Journal of Liberty and International Affairs* 6, no. 1 (2020): 139-151.

¹³⁶ 1920 Avusturya Anayasası, md. 8/1. Avusturya Anayasası’nın tam metnine erişim için bkz: “Austria 1920,” *Constitute Project*, accessed April 22, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Austria_2013?lang=en.

¹³⁷ 1920 Avusturya Anayasası, md. 8/2.

1976 tarihinde Avusturya Parlamentosu (*Österreichisches*) tarafından kabul edilen ve 5 Ağustos 1976 tarihinde Avusturya Cumhuriyeti Resmî Gazetesi'nde (*Bundesgesetzblatt*) yayımlanarak yürürlüğe giren Etnik Topluluklar Üzerine Federal Kanun (*Volksgruppengesetz*), ilgili ödevin ifası için kapsamlı düzenlemeler yapmaktadır.¹³⁸ Bu yasa, Burgenland ve Karintiya federe devletlerinde yaşayan Hırvat, Sloven ve Macar azınlıklar için anadilinde eğitimin hukuki dayanağını oluşturmaktadır. Söz konusu eğitim, iki-dilli (Almanca-Hırvatça, Almanca-Slovençe veya Almanca-Macarca) yöntem marifetiyle hem devlet okulları hem de özel eğitim kurumlarında sürdürülmektedir.¹³⁹

1995 Ermeni Anayasası, Ermeniceyi Ermenistan Cumhuriyeti'nin resmî dili olarak kabul etmekle birlikte, ülkede yaşayan azınlıkların kendi gelenekleri, dinleri, dilleri ve kültürlerini koruma ve geliştirme hakkını da güvence altına almaktadır.¹⁴⁰ Anayasal düzlemde dolaylı olarak tanınan anadilinde eğitim hakkı, 17.04.1993 tarihli ve 52 sayılı Dil Üzerine Kanun kapsamında da değerlendirilmektedir.¹⁴¹ Bu yasa, söz konusu hakkın süjelerini etnik azınlıklar olarak belirtmektedir.¹⁴² Etnik ibaresinin yerine ulusal terimini ikame eden 10.07.2009 tarihli ve 160 sayılı Genel Eğitime Dair Kanun, Ermenistan Cumhuriyeti'nde yaşayan ulusal azınlıkların, Ermeni dilini de öğrenmeleri kaydıyla kendi anadillerinde

¹³⁸ 1976 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Consolidated Federal Law on Ethnic Groups," RIS, accessed April 22, 2021, <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=1000062>.

¹³⁹ Okul öncesi dönemden yükseköğrenimin sonuna kadar eğitimin bütün seviyelerinde anadilinde eğitim hakkının kullanımını sağlayan Avusturya modeli özelindeki pratik uygulamaların detayları için bkz: ACFC, Fourth Report Submitted by Austria – ACFC/SR/IV(2016)001 (Brussels: CoE Publication Office, 2016), 103-124; ACFC, Fourth Opinion on Austria – ACFC/OP/IV(2016)007 (Brussels: CoE Publication Office, 2017), 26-28; CoE, Fourth Periodical Report of the Republic of Austria – MIN-LANG (2017) PR 5 (Brussels: CoE Publication Office, 2017), 49-57.

¹⁴⁰ 1995 Ermeni Anayasası, md. 20 ve 56/2-3. Ermeni Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Armenia 1995," Constitute Project, accessed April 23, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Armenia_2015?lang=en.

¹⁴¹ 52 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law of the Republic of Armenia of April 17, 1993 No. ZR-52," Cis-legislation, accessed April 23, 2021, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=2942>.

¹⁴² 52 sayılı Kanun, md. 2.

eğitim-öğretim görmelerine cevaz vermektedir.¹⁴³ Not edilen anayasal ve kanuni dayanaklar üzerine inşa edilen Ermeni modeli, iki-dilli yöntemi benimsemektedir. Bu model, hukuki serbestiyeti pratiğe dökme noktasında gerek sosyal gerekse ekonomik sebeplerden ötürü sorunlar yaşamaktadır. Ermenice-Rusça ve Ermenice-Rumca olarak eğitim-öğretim faaliyetlerine devam eden okullar yönünden mühim eksiklikler barındırmayan model; Yezidi, Kürt ve Asur azınlıklar özelinde muzdarip olduğu çeşitli teknik yetersizliklerden dolayı aksamaktadır.¹⁴⁴

1995 Bosna-Hersek Anayasası, 1 Numaralı Eki doğrultusunda herkesin eğitim hakkına sahip olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁵ 1995 Anayasası'nın 3'üncü maddesinin birinci fıkrası ise azınlık topluluklar için anadilinde eğitim hakkını düzenleyen Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çatı Sözleşme ile Bölgesel ve Azınlık Dilleri Üzerine Avrupa Şartı'nı, Bosna-Hersek'te uygulanan insan hakları antlaşmaları arasında sıralamaktadır. Anadilinde eğitim hakkı için anayasal düzlemde dolaylı tanıma tarzını pratiğe döken iki-dilli Bosna modeli, 2003 tarihli Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Kanun uyarınca şekillendirilmektedir.¹⁴⁶ Bu yasa; Çekler, İtalyanlar, Macarlar, Makedonlar, Almanlar, Lehler, Ruslar, Slovaklar, Slovenler ve Türkler dâhil olmak üzere, toplam 17 ayrı azınlık topluluğunu, Bosna-Hersek'in ulusal azınlıkları ara-

¹⁴³ 160 sayılı Kanun, md. 4/10. 160 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law of the Republic of Armenia on General Education," Translation-centre, accessed April 23, 2021, http://www.translation-centre.am/pdf/Translat/H-H_orenk/Education/HO_160_N_General_Edu_en.pdf.

¹⁴⁴ Ermeni modelinin detaylı analizi için bkz: ACFC, Fourth Report Submitted by Armenia – ACFC/SR/IV(2014)013 (Brussels: CoE Publication Office, 2014), 36-40; ACFC, Fourth Opinion on Armenia – ACFC/OP/IV(2016)006 (Brussels: CoE Publication Office, 2016), 22-23; CoE, Fifth Periodical Report of the Republic of Armenia – MIN-LANG (2019) PR 5 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 19-21; ACFC, Fifth Report Submitted by Armenia – ACFC/SR/V(2020)002 (Brussels: CoE Publication Office, 2020), 32-34.

¹⁴⁵ 1995 Bosna-Hersek Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Bosnia-Herzegovina 1995," Constitute Project, accessed April 24, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Bosnia_Herzegovina_2009?lang=en.

¹⁴⁶ 2003 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law on the Rights of National Minorities," Advokat, accessed April 24, 2021, https://advokat-prnjavorac.com/legislation/LAW_ON%20RIGHTS_OF%20NATIONAL_%20MINORITIES_BOSNIA.pdf.

sında sıralamaktadır.¹⁴⁷ Bahsi geçen topluluklar, yaşadıkları yerleşim birimlerinde demografik yönden kayda değer bir nüfusu oluşturmaları durumunda, kendi dillerinde eğitim-öğretim görebilmektedir.¹⁴⁸ Bosna-Hersek'in federal bileşenleri olan Bosna ve Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti'nde bu yasanın uygulanması için gerekli teşri adımlar, 2004 ve 2008 yılları arasında atılmıştır. Anadilinde eğitim hakkı, günümüz itibarıyla Bosna-Hersek mevzuatına bütün yönleriyle işlenmiştir. Mevcut yasal düzenlemeler kapsamında aranan demografik şartlar, anadilinde eğitim hakkının kullanımını sınırlandırmaktadır. Bosna ve Hersek Federasyonu içerisinde yer alan çoğu kantonda bir azınlığın, anadilinde eğitim-öğretim görebilmesi için yaşadığı yerleşim biriminin toplam nüfusunun en az yüzde 33'ünü oluşturması gerekmektedir. Kantonlarda yaşayan azınlık toplulukların önemli bir kısmının söz konusu demografik şartı sağlayamıyor olması, hukuki olarak tanınmış anadilinde eğitim hakkını, pratik açıdan işlevsizleştirmektedir.¹⁴⁹

Eğitim hakkının süjesini herkes olarak belirleyen 1991 Hırvat Anayasası, Hırvatistan Cumhuriyeti'nde yaşayan ulusal azınlıkların kendi dillerini kullanmakta serbest olduğunu güvence altına almaktadır.¹⁵⁰ 1991 Anayasası, söz konusu azınlıkların korunması ve bu kapsamda eşitliğin sağlanması için gerekli hususların kanunla düzenlenmesini emretmektedir.¹⁵¹ Mevzubahis düzenlemeler, 13.12.2002 tarihli ve 155 sayılı Ulusal Azınlıkların Hakları Üzerine Anayasal Kanun ile belirlenmektedir.¹⁵² Bu yasaya göre, 1991 Anayasası tarafından azınlık olarak tanımlanmış olan topluluklar, anadilinde eğitim haklarını, eğitimin bütün dü-

¹⁴⁷ 2003 tarihli Kanun, md. 3.

¹⁴⁸ 2003 tarihli Kanun, md. 14.

¹⁴⁹ Bosna-Hersek modeli üzerine değerlendirmeler için bkz: ACFC, Fourth Report Submitted by Bosnia and Herzegovina – ACFC/SR/IV(2016)007 (Brussels: CoE Publication Office, 2016), 87-100; ACFC, Fourth Opinion on Bosnia and Herzegovina – ACFC/OP/IV(2017)007 (Brussels: CoE Publication Office, 2017), 33-34; CoE, Third Periodical Report of Bosnia and Herzegovina – MIN-LANG (2021) PR 1 (Brussels: CoE Publication Office, 2021), 7-15.

¹⁵⁰ 1991 Hırvat Anayasası, md. 65/1. Hırvatistan Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Croatia 1991," Constitutive Project, accessed April 25, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Croatia_2013?lang=en.

¹⁵¹ 1991 Hırvat Anayasası, md. 15.

¹⁵² 155 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Constitutional Act on the Rights of Minorities," Sabor, accessed April 25, 2021, <https://www.sabor.hr/en/constitutional-act-rights-national-minorities-republic-croatia>.

zeylerinde hem devlet okullarında hem de özel eğitim kurumlarında geçerli olmak üzere kullanabilmektedir.¹⁵³ Mevzubahis kullanım için üç ayrı yöntem, 2000 tarihli Ulusal Azınlıkların Dilleri ve Alfabeleri Kapsamında Sürdürülen Eğitim Hakkında Kanun ile şekillendirilmektedir.¹⁵⁴ Bu yöntemlerden biri, azınlık dili odaklı tek-dilli uygulamayı benimsemektedir. Kalan yöntemlerin biri azınlık dilini, diğeri Hırvatçayı öncelleyen iki-dilli eğitimi işlevsel kılmaktadır. Gerek tek-dilli gerekse iki-dilli yöntemler, anayasal düzlemde tanınan Çek, İtalyan, Macar ve Sırp azınlıklar için Bjelovar-Bilogora, İstria, Lika-Senj, Osijek-Baranya, Primorje-Gorski Kotar ve Vukovar-Srijem bölgelerinde uygulanmaktadır.¹⁵⁵

1992 Estonya Anayasası, eğitim hakkının süjesini herkes olarak belirlemekle birlikte, Estonca dilinde eğitim almayı da herkes için bir hak olarak kabul etmektedir.¹⁵⁶ 1992 Anayasası, ulusal azınlıklar için Estonca dışında farklı bir eğitim dili belirlenebilmesini de mümkün kılmaktadır.¹⁵⁷ Söz konusu azınlıkların kültürel özerkliği garanti altına alan 1992 Anayasası, bu özerkliğin kapsamına dair hususların kanunla düzenlenmesini emretmektedir.¹⁵⁸ İlgili düzenlemeler, 26 Ekim 1993 tarihinde Estonya Meclisi (*Riigikogu*) tarafından kabul edilen ve 28 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Ulusal Azınlıkların Kültürel Özerkliği Üzerine Kanun ile 23 Şubat 2011 tarihinde Estonya Parlamentosu tarafından kabul edilen ve 1 Temmuz 2011 tarihinde yürürlüğe giren Dil Kanunu tarafından yapılmaktadır.¹⁵⁹ İsmen zikredilen yasalar çerçeve-

¹⁵³ 155 sayılı Kanun, md. 11.

¹⁵⁴ 2000 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law on Education," Erisee, accessed April 25, 2021, http://archive.erisee.org/downloads/library_croatia/Legislati-on/law_on_education.pdf.

¹⁵⁵ Hırvat modeli üzerine daha fazla detay için bkz: ACFC, Fifth Report Submitted by Croatia – ACFC/SR/V(2019)008 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 104-126; CoE, Sixth Periodical Report of the Republic of Croatia – MIN-LANG (2019) PR 6 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 36-62.

¹⁵⁶ 1992 Estonya Anayasası, md. 37/1-4. Estonya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Estonia 1992," Constitute Project, accessed April 26, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Estonia_2015?lang=en.

¹⁵⁷ 1992 Estonya Anayasası, md. 37/4.

¹⁵⁸ 1992 Estonya Anayasası, md. 50.

¹⁵⁹ 1993 tarihli Kanun, md. 2; 2011 tarihli Kanun, md. 2/3, 4 ve 5. 1993 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "National Minorities Cultural Autonomy Act,"

sinde şekillendirilen Estonya modeli, Rus azınlık için Petseri Bölgesi ile Peipus Gölü çevresindeki yerleşim yerlerinde anadilinde eğitimi mümkün kılmaktadır. Söz konusu eğitim, okul öncesi dönemde başlayabilmekte ve yükseköğrenimin sonuna kadar sürdürülebilmektedir. Çeşitlilik içerisinde serbestiyeti benimseyen Estonya modeli, tek bir yönteme yaslanmamaktadır. Bu çeşitlilik, Estonya'daki mesleki ortaöğretim kurumları örneği üzerinden anlamlandırılabilir. Eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren ortaöğretim kurumlarının yüzde 56'sında eğitim dili olarak sadece Estonca kullanılmakta ve bu okullarda anadilinde eğitim hakkı pratiğe dökülmemektedir. Kalan yüzde 44'lük dilimde ise mevzubahis hakkın kullanımı mevcudiyetini korumaktadır. Anadilinde eğitimin devam ettiği ikinci grup içerisinde tek-dilli, iki-dilli ve çok-dilli yöntemler uygulanmaktadır. Bu kapsamda; mesleki ortaöğretim okullarının yüzde üçünde tek-dilli (Rusça) yöntem, yüzde 36'sında iki-dilli (Estonca-Rusça) ve yüzde beşinde ise çok dilli (Estonca-Rusça-İngilizce yahut Estonca-Lettonca-İngilizce) yöntem benimsenmektedir.¹⁶⁰

Eğitim hakkının süjesini herkes olarak belirleyen 1999 Fin Anayasası, herkesin dil ve kültürünü kullanma, koruma ve geliştirme hakkını da ayrıca güvence altına alarak anadilinde eğitim hakkının dolaylı yoldan tanınması için anayasal zemini inşa etmektedir.¹⁶¹ Anadilinde eğitime yönelik Fin modeli, inşa edilen bu zemin üzerine şekillendirilen çeşitli kanunlarla somutlaştırılmaktadır.¹⁶² 16.08.1991 tarihli ve 1144 sayılı

Riigi Teataja, accessed April 26, 2021, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/519112013004/consolide>. 2011 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Language Act," Riigi Teataja, access-ed April 26, 2021, <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/504122019002/consolide>.

¹⁶⁰ Estonya modeli hakkında daha fazla detay için bkz: ACFC, Fourth Opinion on Estonia – ACFC/OP/IV(2015)002 (Brussels: CoE Publication Office, 2015), 23-24; ACFC, Fifth Report Submitted by Estonia – ACFC/SR/V(2019)014 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 35-39; Kara Brown, Sulev Iva, and Kadri Koreinik, The Võro Language in Education in Estonia (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2019), 5-48.

¹⁶¹ 1999 Fin Anayasası, md. 16-17. Finlandiya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Finland 1999," Constitute Project, accessed April 27, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Finland_2011?lang=en.

¹⁶² 1999 Anayasası'nın 17'nci maddesinin ilk fıkrasında yer alan ve İsveççe ile Finceyi Finlandiya'nın ulusal dilleri olarak kabul eden hüküm hesaba katılarak Fin modelinin dolaylı tanımadan ziyade doğrudan tanımayı benimsediği iddia edilebilir. Not edilen hükümle birlikte İsveççe için önemli bir statü sağlanmaktadır; fakat bu statü, anadi-

Aland Özerklik Kanunu, Finlandiya'ya bağlı bir muhtariyet olan Aland için tek-dilli (İsveççe) yönetime yaslanan bir anadilinde eğitim pratiği tesis etmektedir.¹⁶³ Anadilinde eğitime ilişkin bir diğer yasa, 2003 yılında Fin Parlamentosu (*Eduskunta*) tarafından kabul edilen ve 1 Ocak 2004 tarihinde yürürlüğe giren 1086 sayılı Sami Dili Kanunu'dur.¹⁶⁴ Bir yerli halk (*indigenous people*) olan Samilerin dilsel azınlık haklarını genel bir çerçevede düzenleyen bu yasa, üç Sami lehçesinin – İnari Samice, Skolt Samice ve Kuzey Samice – eğitim dili olarak kullanılmasına imkân sağlamaktadır.¹⁶⁵ Belirtilen üç lehçe, Sami halkının yoğun olarak yaşadığı Laponya bölgesi ile Kuzey Ostrobotniya'daki bazı yerleşim birimlerinde faaliyetlerini sürdüren devlet okulları ve özel eğitim kurumlarında eğitim dili olarak kullanılmaktadır. Samice eğitim, okul öncesi dönemde tek-dilli yöntemle devam etmekte; ilk ve ortaöğretim sürecinde iki-dilli (Fince-Samice) metoda geçiş yapılmaktadır.¹⁶⁶

linde eğitim için Fin modelinin doğrudan tanımayı işlevsel kıldığı anlamına gelmektedir. Doğrudan tanımın pratiğe dökülebilmesi için anadilinde eğitim hakkının anayasal hüküm çerçevesinde ismen zikredilmesi gerekmektedir. Eğitim hakkının genel hatlarıyla düzenlendiği 1999 Anayasası'nın 16'ncı maddesinde, anadilinde eğitim hakkına dair doğrudan düzenleme yapılmamaktadır. Takip eden anayasal maddede, anadilinde eğitim hakkının dolaylı tanınmasına cevaz verecek şekilde İsveççenin kullanımı, korunması ve geliştirilmesine ilişkin düzenlemelerin yer alması, netice itibarıyla Fin modelini dolaylı tanımın bir örneği olarak değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Ayrıca vurgulamak gerekir ki, anadilinde eğitim için dolaylı tanınmanın varlığı, kimlik hakları özelinde irdelenebilecek diğer hususlarda da benzeri bir tanımın var olduğu anlamına gelmemektedir. 1999 Anayasası'nın 17'nci maddesinin ilk fıkrası kapsamında Finlandiya'da yaşayan İsveçliler için anadilini resmî statüde kullanma hakkının doğrudan tanıma yöntemiyle düzenlendiği ileri sürülebilir. İşin özü; anadilinde eğitim hakkı için işlevsel kılınan tanıma yöntemi, mevzubahis dilin genel tanıma rejiminden farklı olabilir.

¹⁶³ 1144 sayılı Kanun, md. 40. 1144 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Act on the Autonomy of Åland," Finlex, accessed April 27, 2021, <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1991/en19911144.pdf>.

¹⁶⁴ 1086 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Sámi Language Act," Finlex, accessed April 27, 2021, <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2003/en20031086.pdf>.

¹⁶⁵ 1086 sayılı Kanun, md. 3 ve 5.

¹⁶⁶ Fin modeli kapsamında ayrıca belirtmek gerekir ki, İsveççe Aland'ın yanı sıra pek çok Fin bölgesinde de eğitim dili olarak kullanılmaktadır. 1999 Anayasası'nın 17'nci maddesinin birinci fıkrası uyarınca Fince ile birlikte ulusal resmî dil olarak kabul edilen İsveççe; Laponya, Kuzey Ostrobotniya, Orta Ostrobotniya, Güneybatı Finlandiya, Uusimaa gibi bölgelerde, okul öncesi eğitimden yükseköğrenimin sonuna kadar, hem

1995 Gürcü Anayasası, eğitim hakkını genel hatlarıyla düzenlemekte ve bu hakkın süjesi olarak belirlediği herkesin eğitim biçimini seçme serbestiyetini güvence altına almaktadır.¹⁶⁷ Anadilinde eğitim hakkını doğrudan tanımayan 1995 Anayasası, Gürcü vatandaşların kendi kültürlerini koruma ve geliştirme haklarını garanti altına almakta; hem kamusal hem de özel alanda, hiçbir ayrımcılık uygulamasına maruz kalmadan kendi anadillerini serbestçe kullanabilmelerine izin vermektedir.¹⁶⁸ Belirtilen anayasal hükümleri dikkate alan 22.07.2015 tarihli ve 4084 sayılı Devlet Dili Üzerine Kanun, Gürcistan Cumhuriyeti sınırları dâhilinde yaşayan dilsel azınlıklar için iki-dilli yöntem aracılığıyla anadilinde eğitim hakkını düzenlemektedir.¹⁶⁹ Söz konusu hakkı, hem devlet okulları hem de özel eğitim kurumları kapsamında kullanılabilir kılan Gürcü modeli; Azeri, Ermeni ve Rus azınlıklar için pratik uygulamasını devam ettirmektedir. İlk ve ortaöğretim düzeyinde müfredatın neredeyse tamamının azınlık dillerinde ilerletilmesini öngören bu model, ortaöğretim sonrası seviye için Gürcücenin kademeli olarak ağırlık kazandığı bir yaklaşım benimsemektedir. Okulların çoğunluğunda iki-dilli (Gürcüce-Azerice, Gürcüce-Rusça veya Gürcüce-Ermenice) eğitim sürdürülmektedir. Sınırlı sayıdaki eğitim kurumunda ise çok-dilli (Gürcüce-Rusça-Azerice yahut Gürcüce-Rusça-Ermenice) yöntem mevcudiyetini korumaktadır.¹⁷⁰

devlet okullarında hem de özel eğitim kurumlarında eğitim dili olarak kullanılmaktadır. Aland dışında kalan bölgelerde genel itibarıyla tercih edilen anadilinde eğitim metodu iki-dilli (Finçe-İsveççe) yöntemidir. Fin modeline ilişkin daha fazla detay için bkz: CoE, Fifth Periodical Report of the Republic of Finland – MIN-LANG (2017) PR 7 (Brussels: CoE Publication Office, 2017), 71-73; ACFC, Fifth Report Submitted by Finland – ACFC/SR/V(2019)004 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 66-71; Anna-Lena Østern, Heidi Harju-Luukkainen, and Sebastian Ekholm, The Swedish Language in Education in Finland (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2019), 5-39.

¹⁶⁷ 1995 Gürcü Anayasası, md. 27. Gürcistan Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Georgia 1995," Constitute Project, accessed April 28, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Georgia_2018?lang=en.

¹⁶⁸ 1995 Gürcü Anayasası, md. 11/2.

¹⁶⁹ 4084 sayılı Kanun, md. 37/3. 4084 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law of Georgia on Official Language," Matsne, accessed April 28, 2021, <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/2931198/1/en/pdf>.

¹⁷⁰ Gürcü modeli hakkında daha fazla detay için bkz: ACFC, Third Report Submitted by Georgia – ACFC/SR/III(2017)002rev (Brussels: CoE Publication Office, 2017),

1949 Alman Anayasası, anadilinde eğitim hakkına ilişkin hususların federal devletin yetkilerini sıraladığı hükümler çerçevesinde belirtmemektedir.¹⁷¹ 1949 Anayasası, ilgili konunun bir bakiye yetki alanı olarak federe devletlerce düzenlenmesine cevaz vererek dolaylı tanımanın önünü açmaktadır.¹⁷² Mevzubahis hak için federal düzeyde kayıtlara geçen soyutluk, sınırları dâhilinde dilsel çeşitlilik barındıran federe devletler tarafından somutlaştırılmakta; anadilinde eğitim hakkı, federe devlet anayasalarınınca tanınıp korunmaktadır. Örneğin 1992 Brandenburg Anayasası ve 1992 Sakson Anayasası, Almanya'nın ulusal azınlıkları arasında yer alan Sorbların kendi kimliklerini koruma ve geliştirme hakları ile Sorbcanın eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanımını garanti altına almaktadır.¹⁷³ Benzeri bir garanti, Friz azınlık için 1950 Schleswig-Holstein Anayasası ile sağlanmaktadır.¹⁷⁴ Söz konusu garantiler, federe mevzuatlar çerçevesinde ayrıntılı bir şekilde düzenlenmektedir. İlgili düzenlemeler, okul öncesi dönemden başlamak üzere anadilinde eğitime bir uygulama sahası açmaktadır. Okul öncesi dönemde gerek devlet okulları gerekse özel eğitim kurumlarında tek-dilli (Sorbc veya Frizce) yönetime ağırlık veren federe uygulamalar, ilk ve ortaöğretim seviyesinde iki-dilli (Almanca-Sorbc veya Almanca-Frizce) yahut çok-dilli (Almanca-Danca-Frizce) yönetime geçiş yapmaktadır.¹⁷⁵

26-28; ACFC, Third Opinion on Georgia – ACFC/OP/III(2019)002 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 35-38.

¹⁷¹ Alman Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "German Federal Republic 1949," Constitute Project, accessed April 29, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/German_Federal_Republic_2014?lang=en.

¹⁷² 1949 Alman Anayasası, md. 70-74.

¹⁷³ 1992 Brandenburg Anayasası, md. 25/3; 1992 Sakson Anayasası, md. 5-6. Brandenburg Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Constitution of the Land of Brandenburg," Landtag, accessed April 29, 2021, https://www.landtag.brandenburg.de/media_fast/6/Landesverfassung-BB-Sept2019-englisch.pdf. Saksonya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Constitution of the the Free State of Saxony," Revosax, accessed April 29, 2021, <https://www.revosax.sachsen.de/vorschrift/3975-Verfassung>.

¹⁷⁴ 1950 Schleswig-Holstein Anayasası, md. 6. Schleswig-Holstein Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Constitution of Schleswig-Holstein," Landtag, accessed April 29, 2021, <https://www.landtag.ltsh.de/en/>.

¹⁷⁵ Alman modeli üzerine daha fazla detay için bkz: Alastair Walker, *The North Frisian Language in Education in Germany* (Leeuwarden: Mercator Publication Office,

1947 İtalyan Anayasası, anadilinde eğitim hakkı için doğrudan tanımaya gitmemekle beraber, İtalya’da yaşayan dilsel azınlıkların korunmasını devletin bir görevi olarak nitelendirmektedir.¹⁷⁶ 15.12.1999 tarihli ve 482 sayılı Tarihi Dilsel Azınlıkların Korunmasına Yönelik Kanun, koruma görevini yerine getirmek için temel ilke ve esasları belirlemekte; azınlık dillerini şu şekilde sıralamaktadır: Arnavutça, Katalanca, Almanca, Yunanca, Slovence, Hırvatça, Fransızca, Arpitanca, Furlanca, Ladince, Oksitanca ve Sardunyaca.¹⁷⁷ Bu dilleri konuşan azınlıkların anadilinde eğitim hakkını tanıyan 482 sayılı Kanun’un 4’üncü maddesi, okul öncesi eğitimden ortaöğretimin sonuna kadar iki-dilli eğitim odaklı bir modelin temellerini atmaktadır. Bahsi geçen yasada özellikle altı çizilen bir diğer nokta ise İtalya’daki özerk yönetimlerin sınırları içerisinde konuşulan dillere dair kendi düzenlemelerini yapabilme yetkisine sahip olmalarıdır.¹⁷⁸ Söz konusu yetkinin düzenlendiği ve Trentino-Güney Tirol Özerk Bölgesi’ni kurumsal anlamda ete kemiğe büründüren 31.08.1972 tarihli ve 301 sayılı Kanun; Almanca, İtalyanca ve Ladinceyi özerk bölgenin eğitim dilleri olarak kabul etmektedir.¹⁷⁹ Bu yasa hükmü üzerine inşa edilen Trentino-Güney Tirol örneği, okul öncesi eğitim döneminde tek-dilli (Almanca veya Ladince) yöntemle başlayıp, yükseköğrenimin sonuna kadar giden süreçte iki-dilli (İtalyanca-Almanca) yahut çok-dilli (İtalyanca-Almanca-Ladince) yöntemlere evrilen bir hâl almak-

2015), 5-44; Piet Hemminga, Beate Brëzan, and Mëto Nowak, *The Sorbian Language in Education in Germany* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2016), 5-53; CoE, *Sixth Periodical Report of the Republic of Germany – MIN-LANG (2018) PR 1* (Brussels: CoE Publication Office, 2018), 54-76; ACFC, *Fifth Report Submitted by Germany – ACFC/SR/V(2019)001* (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 216-219.

¹⁷⁶ 1947 İtalyan Anayasası, md. 6. İtalyan Anayasası’nın tam metnine erişim için bkz: “Italy 1947,” *Constitute Project*, accessed May 2, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Italy_2012?lang=en.

¹⁷⁷ 482 sayılı Kanun, md. 2. 482 sayılı Kanun’un tam metnine erişim için bkz: “Rules on the Protection of Historical Linguistic Minorities,” *Camera*, accessed May 2, 2021, <https://www.camera.it/parlam/leggi/994821.htm>.

¹⁷⁸ 482 sayılı Kanun, md. 18.

¹⁷⁹ 301 sayılı Kanun, md. 19. 301 sayılı Kanun’un tam metnine erişim için bkz: “The Autonomy Act of South Tyrol-Trentino,” *Giunta*, accessed May 2, 2021, http://www.giunta.provincia.tn.it/binary/pat_giunta/statuti/stat_ing.11238377-56.pdf.

tadır.¹⁸⁰ Benzeri bir örnek, Aosta Vadisi'nin özerkliği için kurumsal köşe taşlarını döşeyen 26.02.1948 tarihli ve 59 sayılı Aosta Vadisi'nin Özel Statüsü Üzerine Kanun tarafından inşa edilmektedir.¹⁸¹ Fransızca ve İtalyancayı özerk bölgenin eğitim dilleri olarak kabul eden bu yasa, bölgede yaşayan Alman topluluk için de anadilinde eğitim hakkını güvence altına almaktadır.¹⁸² Aosta örneği, iki-dilli (İtalyanca-Fransızca) veya çok dilli (İtalyanca-Fransızca-Almanca) yöntemlerin baskın olduğu bir anadilinde eğitim biçimini pratiğe dökmektedir.¹⁸³

¹⁸⁰ Trentino-Güney Tirol örneği hakkında kapsamlı bilgi için bkz: Ulrike Hube, Helmut Mathà, and Herbert Taschler, *The German Language in Education in South Tyrol (Italy)* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2017), 5-47.

¹⁸¹ 59 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Constitutional Law February 26, 1948, N. 4: Special Statute for the Aosta Valley," Consiglio, accessed May 2, 2021, <http://www.consiglio.vda.it/app/statuto>.

¹⁸² 59 sayılı Kanun, md. 38-40.

¹⁸³ 31.01.1963 tarihli ve 1 sayılı Anayasal Kanun kapsamında özerk bir statüye sahip Friuli-Venezia Giulia bölgesi özelinde de Furlan, Alman ve Sloven topluluklar için anadilinde eğitim hakkına ilişkin müstakil düzenlemeler mevcuttur. 1 sayılı Anayasal Kanun'un 3'üncü maddesi doğrultusunda özerk bölgede yaşayan dilsel toplulukların etnik ve kültürel kimliklerini koruma hakları güvence altına alınmaktadır. Söz konusu yasal güvenceye ilişkin kapsamlı düzenlemeler, bölgesel kanunlarla yapılmaktadır. Furlan topluluğun dilsel haklarına ilişkin düzenlemeler temel olarak 15/1996 ve 29/2007 sayılı bölgesel kanunlarla yapılmaktadır. Alman topluluk için dilsel hakların temel düzeyde düzenlendiği mevzuat kaynağı, 20/2009 sayılı bölgesel kanundur. Sloven azınlığın dilsel haklarıyla ilgili temel düzenlemeler ise 38/2001 ve 26/2007 sayılı bölgesel kanunlarla yapılmaktadır. Bu noktada ayrıca not etmek gerekir ki, Sloven topluluğun dilsel hakları özelinde 05.10.1954 tarihli Londra Muhtırası büyük bir öneme sahiptir. İtalya ile Yugoslavya arasındaki sınır anlaşmazlıklarını çözmek gayesiyle imzalanan Muhtıra, gerek İtalya'daki Sloven azınlık gerekse Slovenya'daki İtalyan azınlığın korunmasına yönelik yükümlülükleri taraf devletlere yüklemiştir. Bu yükümlülükler, taraf devletlerce imzalanan 1975 tarihli Osimo Antlaşması'nda da yer almıştır. İtalya ve Antlaşma kapsamında Yugoslavya'nın halefi niteliğindeki Slovenya, ilerleyen yıllarda yürürlüğe konulan çeşitli anayasal ve yasal düzenlemelerle yükümlülüklerini yerine getirmiş ve günümüzde varlığını sürdüren azınlık koruma rejimlerini inşa etmiştir. İtalyan modeli hakkında daha fazla detay için bkz: Giovanni Belluscio, *The Albanian Language in Education in Italy* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2010), 5-44; Zaira Vidau, "The Legal Protection of National and Linguistic Minorities in the Region of Friuli Venezia Giulia: A Comparison of the Three Regional Laws for the 'Slovene Linguistic Minority', for the 'Friulian Language' and for the 'German-speaking Minorities'," *Journal of Ethnic Studies* 71, no. 1 (2013): 27-52; Cinzia Petris, *The Friulian Language in Education in Italy* (Leeuwarden: Mer-

1922 Letonya Anayasası, eğitim hakkını genel hatlarıyla düzenlemekte ve herkesi bu hakkın süjesi olarak belirtmektedir.¹⁸⁴ 1922 Anayasası, etnik azınlıklara mensup kişilerin kendi dil ve kültürlerini koruma ve geliştirme haklarını güvence altına alarak anadilinde eğitim hakkının dolaylı yoldan tanınmasına da ayrıca imkân vermektedir.¹⁸⁵ Söz konusu tanıma, 29.10.1998 tarihinde Letonya Parlamentosu (*Saeima*) tarafından kabul edilen ve 01.06.1999 tarihinde yürürlüğe giren Eğitim Kanunu'nun 41'inci maddesi uyarınca yapılmaktadır.¹⁸⁶ Eğitim biçimi olarak iki-dilli yöntemi benimseyen bu madde, ilköğretim müfredatının en az yarısının Letonca, kalan kısmının ise azınlık dilinde yürütülmesine cevaz vermektedir. Ortaöğretim müfredatı içinde Letoncanın ağırlığını artıran Leton modeli, ilgili müfredatın en az yüzde 80'inin bu dilde sürdürülmesi gerektiğini belirtmektedir. Kaydedilen yasa hükmü doğrultusunda şekillendirilen model, Letonya'da yaşayan başta Rus ve Leh azınlıklar olmak üzere, çeşitli toplulukların anadilinde eğitim almasını sağlamaktadır.¹⁸⁷

1992 Litvanya Anayasası, 40'ıncı ve 41'inci maddelerinde eğitim hakkını genel hatlarıyla düzenlemekte; bu hakkın bir veçhesini oluşturan anadilinde eğitim hakkı için doğrudan tanıma yoluna gitmemektedir.¹⁸⁸ Söz konusu hak için dolaylı tanımının yolu, 1992 Anayasası'nın 37'nci maddesi tarafından açılmaktadır. Bu madde, Litvanya Cumhuriyeti'nde yaşayan etnik topluluklara mensup bireylerin kendi dil, kültür ve gele-

cator Publication Office, 2014), 5-43; ACFC, Fourth Opinion on Italy – ACFC/OP/IV(2015)006 (Brussels: CoE Publication Office, 2015), 28-29; ACFC, Fifth Report Submitted by Italy – ACFC/SR/V(2019)009 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 48.

¹⁸⁴ 1922 Letonya Anayasası, md. 112. Letonya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Latvia 1922," *Constitute Project*, accessed May 3, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Latvia_2016?lang=en.

¹⁸⁵ 1922 Letonya Anayasası, md. 114.

¹⁸⁶ 1998 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Education Law," *Likumi*, accessed May 3, 2021, <https://likumi.lv/ta/en/en/id/50759-educationlaw>.

¹⁸⁷ Leton modeli üzerine kapsamlı bilgi için bkz: ACFC, Third Report Submitted by Latvia – ACFC/SR/III(2016)001 (Brussels: CoE Publication Office, 2016), 37; ACFC, Third Opinion on Latvia – ACFC/OP/III(2018)001REV (Brussels: CoE Publication Office, 2018), 40-44.

¹⁸⁸ Litvanya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Lithuania 1992," *Constitute Project*, accessed May 4, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Lithuania_20-19?lang=en.

neklerini geliştirme hakkını garanti altına almaktadır. Bu hakkı güvence altına alan 1992 Anayasası, etnik toplulukların kendi eğitim işlerini de özerk bir şekilde düzenleyebileceğini ayrıca belirterek dolaylı tanıma için gerekli zemini net olarak inşa etmektedir.¹⁸⁹ İnşa edilen zemin üzerine anadilinde eğitime dair Litvanya modelini şekillendiren 25.06.1991 tarihli ve 1489 sayılı Eğitim Kanunu, ulusal azınlıkların demografik yönden kayda değer bir nüfusu oluşturdukları yerel yönetim birimlerinin sınırları dâhilinde anadilinde eğitim hakkından faydalanabileceğini hüküm altına almaktadır.¹⁹⁰ Eğitim biçimi itibarıyla iki-dilli yöntem odaklı bir model inşa eden 1489 sayılı Kanun, okul öncesi dönemde, sadece azınlık dilinde eğitimi haftada dört saatten az olmamak üzere Litvanca dersinin müfredata eklenmesi şartıyla kabul etmektedir.¹⁹¹ İlk ve ortaöğretim seviyesi için iki-dilli (Litvanca-Rusça veya Litvanca-Lehçe) yahut çok-dilli (Litvanca-Rusça-Lehçe) yönetime net bir geçişi öngören 1489 sayılı Kanun, Litvancanın müfredattaki ağırlığının azınlık dilinden daha az olmasına cevaz vermemektedir.¹⁹² Kayda geçirilen yasal hükümler çerçevesinde pratiğe dökülen Litvanya modeli, ülkenin çeşitli yerel yönetim birimlerinde ikamet eden Rus ve Leh azınlık toplulukların, anadilinde eğitim hakkından istifade etmelerini sağlamaktadır.¹⁹³

1814 Norveç Anayasası, eğitim hakkını genel hatlarıyla düzenlemekte ama anadilinde eğitim hakkını doğrudan tanımamaktadır.¹⁹⁴ Norveç Krallığı'nda yaşayan yerli bir halk olan Samilerin dili, kültürü ve yaşam tarzının korunup geliştirilmesi için devlete pozitif yükümlülük yükleyen 1814 Anayasası, bu hamlesiyle Samicenin eğitim dili olarak

¹⁸⁹ 1992 Litvanya Anayasası, md. 45.

¹⁹⁰ 1489 sayılı Kanun, md. 28/7. 1489 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law on Education," e-Seimas, accessed May 4, 2021, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/df672e20b93311e5be9bf78e07ed6470?jfwid=rivw-zvpgv>.

¹⁹¹ 1489 sayılı Kanun, md. 30/1.

¹⁹² 1489 sayılı Kanun, md. 30/2-3.

¹⁹³ Litvanya modeli üzerine daha fazla bilgi için bkz: ACFC, Fourth Report Submitted by Lithuania – ACFC/SR/IV(2017)004 (Brussels: CoE Publication Office, 2017), 73-76; ACFC, Fourth Opinion on Lithuania – ACFC/OP/IV(2018)004 (Brussels: CoE Publication Office, 2018), 29-32.

¹⁹⁴ 1814 Norveç Anayasası, md. 109. Norveç Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Norway 1814," Constitute Project, accessed May 5, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Norway_2016?lang=en.

kullanılmasına dolaylı yoldan tanıma getirmektedir.¹⁹⁵ Söz konusu yükümlülüğü yerine getirmek için adım atan Norveç Parlamentosu (*Stortinget*), 12.06.1987 tarihli ve 56 sayılı Sami Meclisi ve Samiler ile İlgili Diğer Hukuki Meseleler Üzerine Kanun aracılığıyla Samiceyi, Norveç'in resmî dili olan Norveççe ile eşit statüye taşımaktadır.¹⁹⁶ Teşri düzlemde sağlanan statü, Sami halkının yoğun bir şekilde yaşadığı Finnmark, Kuzey Norveç, Trøndelag ve Hedmark bölgelerinde, okul öncesi dönemden yükseköğrenimin sonuna kadar Samicenin eğitim dili olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Anadilinde eğitim, Samicenin Norveç'te konuşulan üç yazılı formundan Kuzey Samiceye ağırlık vermektedir. Norveç modeli, diğer yazılı formlar olan Güney Samice ve Lule Samiceye, özellikle ilk ve ortaöğretim döneminde önem vererek çok-dilli bir yöntemi ete kemiğe büründürmektedir.¹⁹⁷

1997 Polonya Anayasası, eğitim hakkını genel esaslarıyla düzenlemekte ve anadilinde eğitim hakkını doğrudan tanımamaktadır.¹⁹⁸ Polonya vatandaşı olan ulusal yahut etnik azınlık mensuplarının müstakil dilsel ve kültürel özellikleri ile örf ve adetlerini koruyup geliştirme hürriyetini güvence altına alan 1997 Anayasası, bu hürriyetin pratik kullanımını için devlete pozitif yükümlülük yükleyerek anadilinde eğitim için dolaylı tanıma mekanizması işletmektedir.¹⁹⁹ Söz konusu yükümlülüğü yerine getirmeyi hedefleyen 06.01.2005 tarihli ve 17 sayılı Ulusal ve Etnik Azınlıklar ile Bölgesel Diller Üzerine Kanun, 9 ayrı topluluğu – Beyaz Ruslar, Çekler, Litvanyalılar, Almanlar, Ermeniler, Ruslar, Slovaklar, Ukraynalılar ve Yahudiler – Polonya'nın ulusal azınlıkları olarak

¹⁹⁵ 1814 Norveç Anayasası, md. 108.

¹⁹⁶ 56 sayılı Kanun, md. 1/5. 56 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Act on the Sami Parliament and Other Sami Legal Matters," Lovdata, accessed May 5, 2021, https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1987-06-12-56#KAPITTEL_3.

¹⁹⁷ Norveç modeli üzerine detaylı bilgi için bkz: ACFC, Fourth Opinion on Norway – ACFC/OP/IV(2016)008 (Brussels: CoE Publication Office, 2016), 30-31; CoE, Seventh Periodical Report of the Kingdom of Norway – MIN-LANG (2017) PR 4 (Brussels: CoE Publication Office, 2017), 24-25; ACFC, Fifth Report Submitted by Norway – ACFC/SR/V(2020)005 (Brussels: CoE Publication Office, 2020), 51-53; CoE, Eighth Periodical Report of the Kingdom of Norway – MIN-LANG (2020) PR 3 (Brussels: CoE Publication Office, 2020), 18-20.

¹⁹⁸ 1997 Polonya Anayasası, md. 70. Polonya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Poland 1997," Constitute Project, accessed May 6, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Poland_2009?lang=en.

¹⁹⁹ 1997 Polonya Anayasası, md. 35.

tanımlamaktadır.²⁰⁰ Karaylar, Lemkolar, Romanlar ve Tatarlar ise Polonya'nın etnik azınlıkları olarak 17 sayılı Kanun'da belirlenmektedir.²⁰¹ Kayda geçirilen azınlıklar, yerel yönetim birimleri kapsamında toplam nüfusun yüzde 20 veya daha fazlasını oluşturmaları durumunda, anadilinde eğitimden istifade edebilmektedir.²⁰² İki-dilli yöntem üzerine inşa edilen Polonya modeli, ilgili eğitim müfredatının yürütülmesinde Lehçenin de kullanılmasını gerekli kılmaktadır.²⁰³ Yukarıda sıralanan azınlık toplulukları için aranan demografik şartı; Opole, Podlakya ve Pomeranya gibi voyvodalıkların sınırları dâhilinde sağlayan Almanlar, Litvanyalılar ve Beyaz Ruslar, anadilinde eğitim haklarından yararlanmaktadır. 17 sayılı Kanun'un 19'uncu maddesi uyarınca demografik şarttan istisna tutulan Kaşublar da Pomeranya sınırlarında Kaşubca'yı bölgesel dil statüsünde kullanmakta; okul öncesi dönemden ortaöğretimin sonuna kadar, gerek devlet okullarında gerekse özel öğretim kurumlarında kendi anadillerinde iki-dilli (Lehçe-Kaşubca) yöntem aracılığıyla eğitim görebilmektedir.²⁰⁴

1978 İspanyol Anayasası, eğitim hakkını genel hatlarıyla düzenlemekte ve anadilinde eğitim için doğrudan tanıma biçimini tercih etmemektedir.²⁰⁵ Söz konusu hak için dolaylı tanıma biçimini pratiğe döken 1978 Anayasası, İspanya Krallığı'nda bulunan dilsel çeşitliliğe saygı duyulması ve bu çeşitliliğin korunması için İspanyol devletine pozitif yükümlülük yüklemektedir.²⁰⁶ Bu yükümlülüğü yerine getiren özerk İ-

²⁰⁰ 17 sayılı Kanun, md. 2/2. 17 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law on National and Ethnic Minorities and Regional Languages," ISAP, accessed May 6, 2021, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU2005-0170141>.

²⁰¹ 17 sayılı Kanun, md. 2/4.

²⁰² 17 sayılı Kanun, md. 9.

²⁰³ Lehçe, 1997 Anayasası'nın 27'nci maddesi doğrultusunda Polonya Cumhuriyeti'nin resmî dili olarak tanınmaktadır.

²⁰⁴ Polonya modeli hakkında detaylı bilgi için bkz: ACFC, Fourth Report Submitted by Poland – ACFC/SR/IV(2019)001 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 135-141; ACFC, Fourth Opinion on Poland – ACFC/OP/IV(2019)003 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 36-40; CoE, Third Periodical Report of Poland – MIN-LANG (2019) PR 8 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 28-50.

²⁰⁵ 1978 İspanyol Anayasası, md. 27. İspanyol Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Spain 1978," Constitute Project, accessed May 7, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Spain_2011?lang=en.

²⁰⁶ 1978 İspanyol Anayasası, md. 3/3.

panyol bölgeleri, bölgesel anayasalar olarak nitelendirilen özerklik temel kanunları marifetiyle iki-dilli veya çok-dilli eğitimin müstakil örneklerini oluşturmaktadır.²⁰⁷ 19.07.2006 tarihli ve 6 sayılı Katalonya Özerklik Kanunu, Kastilyaca ve Katalancanın özerk bölge sınırları dâhilinde eşit statüye sahip olan eğitim dilleri olduğunu belirterek Katalonya için iki-dilli bir sistematığın altyapısını inşa etmektedir.²⁰⁸ Bu sistematik üzerine inşa edilen Katalan örneği, okul öncesi dönemde genel itibarıyla tek-dilli (Kastilyaca veya Katalanca) yöntemle gerek devlet okulları gerekse özel eğitim kurumlarında pratiğe dökülmektedir.²⁰⁹ İlk ve ortaöğretim düzeyinde iki-dilli (Kastilyaca-Katalanca) yöntemle ağırlık veren Katalan örneği, yükseköğrenim seviyesinde hem tek-dilli hem de iki-dilli yöntemleri işlevsel kılmaktadır.²¹⁰ Katalan uygulamasına benzer bir örnek,

²⁰⁷ İspanyol bölgelerinin özerkliğini düzenleyen temel kanunlar, anadilinde eğitim hakkına yönelik yerel düzeyde temel köşe taşlarını döşemektedir. Bu temel kanunların yanı sıra özerk bölgelerin kurumsal inşası sonrası kendi teşri organlarıncı yürürlüğe konulan ve dilsel açıdan normalleşmeye odaklanan yasalarda da anadilinde eğitim hakkına ilişkin hükümler vardır. Normalleşme yasaları, General Francisco Franco liderliğindeki baskıcı rejimin 1939-1975 yılları arasında uyguladığı ve İspanya’da etno-kültürel çeşitliliği yok etmeyi amaçlayan asimilasyon politikalarının ortaya çıkardığı tahribatın ıslahı için düzenlemeler yapmaktadır. Galiçya Parlamentosu tarafından kabul edilen 15.06.1983 tarihli ve 3 sayılı Dilsel Normalleşme Kanunu, Galiçyacanın bölgesel düzeyde resmîyet kazanımı ve kamusal alanda yaygın kullanımı için temel düzenlemeler yapmaktadır. Benzeri düzenlemeler, 18.04.1983 tarihli ve 7 sayılı Katalonya’da Dilsel Normalleşme Kanunu ve 24.11.1982 tarihli ve 10 sayılı Bask Dilinin Kullanımının Normalleşmesi Üzerine Kanun ile yapılmaktadır. Dilsel normalleşme sürecine ilişkin daha fazla bilgi için bkz: Agustí Pou Pujolràs, *Linguistic Legislation and Normalization Process: The Catalan Case in Spain* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2002), 5-20; David Lasagabaster, “Language Policy in Spain: The Coexistence of Small and Big Languages,” in *Uniformity and Diversity in Language Policy: Global Perspectives*, eds. Catrin Norrby and John Hajek (Bristol: Multilingual Matters, 2011), 109-125.

²⁰⁸ 6 sayılı Kanun, md. 35. 6 sayılı Kanun’un tam metnine erişim için bkz: “Organic Act 6/2006 of the 19th July, on the Reform of the Statute of Autonomy of Catalonia”, Parliament, accessed May 7, 2021, <https://www.parlament.cat/document/cataleg/150259.pdf>.

²⁰⁹ Kastilyaca, 1978 Anayasası’nın 3’üncü maddesinin birinci fıkrası uyarınca İspanya’nın ulusal resmî dilidir.

²¹⁰ Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki, Katalancanın eğitim dili olarak kullanımı, sadece Katalonya’da sınırlı kalmamaktadır. Benzeri Katalan örnekleri, bu dilin yoğun bir şekilde konuşulduğu Valensiya ve Balear Adaları gibi diğer özerk İspanyol bölgelerinde de uygulanmaktadır. Katalan örneği üzerine detaylı analizler için bkz: Maria

06.04.1981 tarihli ve 1 sayılı Galiçya Özerklik Kanunu ile Galiçya için inşa edilmektedir.²¹¹ Benzeri bir uygulama, 18.12.1979 tarihli ve 3 sayılı Bask Ülkesi Özerklik Kanunu doğrultusunda Bask Ülkesi'nde vardır.²¹² Aragon, Asturias, Balear Adaları, Navarra ve Valensiya gibi diğer özerk bölgelerde de paralel uygulamalar mevcuttur.²¹³

Genel hususlara değinerek eğitim hakkını düzenleyen 1974 İsveç Anayasası, anadilinde eğitim hakkı için dolaylı tanıma biçimini benimsemektedir.²¹⁴ 1974 Anayasası, Sami halkı ile etnik, dilsel ve dinî azınlıkların yaşam tarzlarının yanı sıra kültürlerini de koruyup geliştirme hakkını güvence altına almakta ve bu hakkın kullanımına ilişkin olanakların şekillendirilmesi için devlete pozitif yükümlülük yüklemektedir.²¹⁵ Söz konusu yükümlülük, İsveç Parlamentosu (*Riksdag*) tarafından kabul edilen ve hâlen yürürlükte bulunan 28.05.2009 tarihli ve 600 sayılı Dil

Areny and Alie van der Schaaf, *The Catalan Language in Education in Spain* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2013), 5-71.

²¹¹ 1 sayılı Kanun, md. 5. 1 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Statute of Autonomy of Galicia," Xunta, accessed May 7, 2021, <https://www.xunta.gal/estatuto/titulo-preliminar>.

²¹² 3 sayılı Kanun, md. 6. 3 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Statute of Autonomy of the Basque Country," Basque Country, accessed May 7, 2021, https://www.basquecountry.eus/contenidos/informacion/estatuto_guernica/en_455/adjuntos/estatu_i.pdf.

²¹³ İspanyol modeli hakkında daha fazla bilgi için bkz: Nick Gardner, *The Basque Language in Education in Spain* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2005), 7-35; Xosé Antón González-Riaño and Alberto Fernández-Costales, *The Asturian Language in Education in Spain* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2014), 5-36; Xosé-Henrique Costas and Rita Paredes, *The Galician Language in Education in Spain* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2016), 5-48; Juan Pablo Martínez Cortés and Santiago Paricio Martín, *The Aragonese Language in Education in Spain* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2017), 5-54; CoE, *Fifth Periodical Report of the Kingdom of Spain – MIN-LANG* (2018) PR 2 (Brussels: CoE Publication Office, 2018), 4-294.

²¹⁴ 1974 İsveç Anayasası, md. 18. İsveç Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Sweden 1974," Constitute Project, accessed May 8, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Sweden_2012?lang=en.

²¹⁵ 1974 İsveç Anayasası, md. 2/5.

Kanunu ile karşılanmaktadır.²¹⁶ Bu yasa, İsveççeyi İsveç'in anadili olarak tanımaktadır.²¹⁷ Fince, Yidişçe, Torne Fincesi (*Meänkieli*), Romanca ve Sami dillerine de 600 sayılı Kanun tarafından resmî ulusal azınlık dili statüsü kazandırılmakta; bu dillerin gerek kamusal gerekse özel alanlarda yazılı ve sözlü kullanımına serbestiyet getirilmektedir.²¹⁸ Bu serbestiyet üzerine inşa edilen İsveç modeli, eğitim işleri hususunda yetkilendirilen belediyeler tarafından pratiğe dökülmektedir. Pratik uygulama, tek-dilli (Fince, Torne Fincesi veya Samice) yöntemin bazı yerel yönetim birimlerinin sınırları dâhilinde, özellikle okul öncesi eğitim döneminde işlevsel kılındığını göstermektedir. Ancak, iki-dilli (İsveççe-Fince, İsveççe-Torne Fincesi, İsveççe-Samice) yöntem hem okul öncesi eğitimde hem de ilk ve ortaöğretim ile yükseköğretim sürecinde daha çok ağırlık verilmektedir. Anadilinde eğitim açısından en yoğun pratik uygulama, 66 ayrı yerel yönetim biriminde işlevsel kılınan Fin örneğiyle gerçekleşmektedir. Sami örneği, 25 birim tarafından pratiğe dökülmektedir. Sekiz ayrı belediye sınırları dâhilinde ise Torne Fincesi eğitim dili olarak kullanılmaktadır.²¹⁹

1999 İsviçre Anayasası'na göre federe devletler (kantonlar), eğitime dair hususları etnik ve dilsel farklılıkları dikkate alarak düzenlemeye yetkilidir.²²⁰ İsviçre Konfederasyonu'nun ulusal resmî dillerini Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Romanca olarak belirleyen 1999 Anayasası, kantonlara kendi resmî dillerini belirleme yetkisini de ayrıca vermektedir.²²¹ Bu belirleme esnasında kanton sınırları dâhilinde yer alan dilsel azınlıkların dikkate alınması gerekliliğini belirten 1999 Anayasası, anadilinde

²¹⁶ 600 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Language Act," Regeringen, accessed May 8, 2021, <https://www.regeringen.se/contentassets/9e56b0c78cb5447b968a29dd14a68358/spraklag-pa-engelska>.

²¹⁷ 600 sayılı Kanun, md. 4-6.

²¹⁸ 600 sayılı Kanun, md. 7-15.

²¹⁹ İsveç modeline dair daha fazla bilgi için bkz: CoE, Seventh Periodical Report of the Kingdom of Sweden – MIN-LANG (2019) PR 4 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 28-35; Mikael Svonni, Lieuwe Jan Hettema, and Hanna Outakoski, *The Sámi Language in Education in Sweden* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2020), 5-44.

²²⁰ 1999 İsviçre Anayasası, md. 69/3. İsviçre Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Switzerland 1999," *Constitute Project*, accessed May 9, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Switzerland_2014?lang=en.

²²¹ 1999 İsviçre Anayasası, md. 4 ve 70/1.

eğitim hakkı için dolaylı tanımının önünü açmaktadır.²²² İtalyanca ve Romanca dillerinin Graubünden ve Ticino kantonlarında korunması ve geliştirilmesi için federal devlete ayrı bir pozitif yükümlülük yükleyen 1999 Anayasası, bahsi geçen kantonlar için anadilinde eğitim açısından daha somut bir hüküm silsilesi sunmaktadır.²²³ Bu anayasal temeller üzerine inşa edilen İsviçre modeli; tek-dilli, iki-dilli ve çok-dilli yöntemlerle kantonal düzeyde müstakil örneklerini oluşturmaktadır. 26 kantonun 17'sinde Almanca olarak tek-dilli yöntemle sürdürülen anadilinde eğitim, dört kantonda (Geneva, Jura, Neuchâtel ve Vaud) Fransızca, Ticino kantonunda ise İtalyanca olarak devam etmektedir. İki-dilli yöntemin de pratik uygulama sahası bulduğu İsviçre modeli; Bern, Fribourg ve Valais kantonlarında Almanca-Fransızca olarak yürütülmektedir. Etno-kültürel çeşitliliğin yoğun olduğu Graubünden (Grigioni) kantonunda ise İsviçre'deki hâkim dil olan Almanca ile birlikte İtalyanca ve Romancanın da eğitim dili olarak kullanılması söz konusudur.²²⁴

C. Pasif Tanıma

Pasif tanıma biçimini benimseyen anayasalar, eğitim hakkını genel hatlarıyla düzenlemekte ama anadilinde eğitim hakkını doğrudan tanımamaktadır. Dil ve kültür gibi etno-kültürel özellikler yönünden herhangi bir tercihe yaslanmayan söz konusu anayasalar, yasama yetkisinin aslılığı çerçevesinde teşri organlara bahsi geçen özelliklere dair düzenleme yapma olanağı sunmaktadır. Bu olanak, anadilinde eğitim hakkının kanunla düzenlenip ulusal mevzuatlara dâhil edilmesinin önünü açmaktadır. Araştırmamız kapsamında analiz edilen 35 devletin üçü pasif tanıma aracılığıyla anadilinde eğitime ilişkin müstakil rejimlerini oluşturmaktadır. Bu devletlerden ikisi meşruti monarşi, diğeri ise cumhuriyettir. Mevzubahis devletlerin tamamı siyasi teşkilatlanmaları yönünden üniter yapıya sahiptir.

²²² 1999 İsviçre Anayasası, md. 70/2-3.

²²³ 1999 İsviçre Anayasası, md. 70/5.

²²⁴ İsviçre modeli hakkında detaylı bilgi için bkz: Manfred Gross, *The Romansh Language in Education in Switzerland* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2017), 5-36; ACFC, *Fourth Opinion on Switzerland – ACFC/OP/IV(2018)003* (Brussels: CoE Publication Office, 2018), 29-31; Vincenzo Todisco, *The Italian Language in Education in Switzerland* (Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2020), 5-42.

1814 Hollanda Anayasası, eğitim hakkını genel hatlarıyla düzenlemektedir.²²⁵ Bu hakkın veçhelerinden biri olan anadilinde eğitim hakkına yönelik 1814 Anayasası'nda bir hüküm bulunmamaktadır. Gerek dil gerekse diğer etno-kültürel özellikler yönünden herhangi bir tercihi anayasal hükümler kapsamında benimsemeyen 1814 Anayasası, yasama yetkisinin asliliği çerçevesinde Hollanda Meclisi'ne (*Staten-Generaal*) bu alanları düzenleme imkânı vererek anadilinde eğitim için pasif tanıma yoluna gitmektedir. İlgili düzenleme, şu üç kanun marifetiyle Hollanda mevzuatına dâhil edilmektedir: 2004 tarihli Çocuk Bakımı Hakkında Kanun, 1981 tarihli İlköğretim Kanunu ve 1963 tarihli Ortaöğretim Kanunu.²²⁶ Not edilen yasalar çerçevesinde hem devlet okulları hem de özel eğitim kurumlarında pratiğe dökülen Hollanda modeli, ülkede yaşayan bir azınlık topluluğu olan Frizler için okul öncesi dönemde tek-dilli (Frizce) veya iki-dilli (Flemenkçe-Frizce) yönetime yaslanmaktadır.²²⁷ İlk ve ortaöğretim düzeyinde ise çok-dilli (Flemenkçe-Frizce-İngilizce) yönetime geçiş söz konusu olmaktadır.²²⁸

1953 Danimarka Anayasası, eğitim hakkı kapsamında ücretsiz ilköğretim hakkını düzenlemekte ama söz konusu hakkın diğer veçheleri-

²²⁵ 1814 Hollanda Anayasası, md. 23. Hollanda Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Netherlands 1814," Constitute Project, accessed April 30, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Netherlands_2008?lang=en.

²²⁶ 2004 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Child Care Act," ILO Natlex, accessed April 30, 2021, https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=69452&p_country=NLD&p_count=2273. 1981 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Act on Primary Education," ILO Natlex, accessed April 30, 2021, https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en-&p_isn=69452&p_country=NLD&p_count=2273. 1981 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Act on Secondary Education," ILO Natlex, accessed April 30, 2021, https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=69452&p_country=NLD&p_count=2273.

²²⁷ CoE, Sixth Periodical Report of the Kingdom of the Netherlands – MIN-LANG (2019) PR 3 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 33-34.

²²⁸ Hollanda modeli hakkında daha fazla bilgi için bkz: ACFC, Third Report Submitted by the Netherlands – ACFC/SR/III(2018)/001 (Brussels: CoE Publication Office, 2018), 25-26; ACFC, Third Report on the Netherlands – ACFC/OP/III(2019)003 (Brussels: CoE Publication Office, 2019), 31-36; CoE, Sixth Periodical Report of the Kingdom of the Netherlands, 33-37.

ne ilişkin hususlara değinmemektedir.²²⁹ 1953 Anayasası, dil yahut etno-kültürel karakterler üzerinden herhangi bir tercihe yaslanmamaktadır. Bu durum, yasama yetkisinin asliliği doğrultusunda Danimarka Parlamentosu'na (*Folketinget*) mevzubahis alanları düzenleme olanağı sunarak anadilinde eğitim için pasif tanımayı mümkün kılmaktadır. Söz konusu düzenlemeler, birkaç kanun aracılığıyla Danimarka mevzuatına işlenmektedir. 14.05.1997 tarihli ve 332 sayılı Dancanın Kullanımı Üzerine Kanun, Dancanın Danimarka'daki kullanımını etraflı bir şekilde düzenlemektedir.²³⁰ Bu yasa, Danimarka Krallığı'na bağlı özerk bölgeler olan Grönland ve Faroe Adaları'nda farklı dil uygulamalarının pratiğe dökülmesine cevaz vermektedir.²³¹ 23.03.1948 tarihli ve 137 sayılı Faroe Adaları'nın Yerinden Yönetimine İlişkin Kanun, Faroece ve Dancanın eğitim dili olarak özerk bölgede kullanımına imkân sunmakta ve bu kapsamda iki-dilli (Faroece-Danca) yöntemle anadilinde eğitimin pratiğe dökülmesini sağlamaktadır.²³² Benzeri bir uygulamanın yasal dayanağı, 12.06.2009 tarihli ve 473 sayılı Grönland Özerklik Kanunu ile oluşturulmaktadır.²³³ Grönlandca'yı özerk bölgenin resmî dili ilan eden bu yasa, söz konusu dilin gerek kamusal gerekse özel alanda serbest bir şekilde kullanımına izin vermektedir.²³⁴ Bu serbestiyet üzerine inşa edilen Grönland örneği, okul öncesi dönemde tek-dilli (Grönlandca) yöntemle ağırlık veren ve ilerleyen eğitim seviyelerinde müfredatın iki-dilli (Grön-

²²⁹ 1953 Danimarka Anayasası, md. 76. Danimarka Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Denmark 1953," Constitute Project, accessed April 29, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Denmark_1953?lang=en.

²³⁰ 332 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Law on the Usage of Danish," Retsinformation, accessed April 29, 2021, <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/1997/332>.

²³¹ 332 sayılı Kanun, md. 4.

²³² 137 sayılı Kanun, md. 11. 137 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Home Rule Act of the Faroe Islands," Government, accessed April 29, 2021, <https://www.government.fo/en/the-government/the-home-rule-act/>.

²³³ 473 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Home Rule Act of Greenland," Naalakkersuisut, accessed April 29, 2021, <https://naalakkersuisut.gl/~media/Nanoq/Files/Attached%20Files/Engelsketekster/Act%20on%20Greenland.-pdf>.

²³⁴ 473 sayılı Kanun, md. 7.

landca-Danca) yöntemle işlenmesine yönelik bir pratik uygulama sunmaktadır.²³⁵

1944 İzlanda Anayasası, herkesin genel eğitim hakkının mevcudiyetini garanti altına almakta ama mevzubahis hakka ilişkin diğer hususlar için herhangi bir düzenleme yapmamaktadır.²³⁶ 1944 Anayasası, İzlanda Cumhuriyeti'nde konuşulan dil veya var olan diğer etnik ya da kültürel özellikler kapsamında herhangi bir hüküm barındırmamaktadır. Bu durum, yasama yetkisinin asliliği çerçevesinde İzlanda Meclisi'ne (*Alþingi*) ilgili alanları düzenleme imkânı sunmaktadır. Söz konusu düzenlemeleri üç kanun aracılığıyla İzlanda mevzuatına dâhil eden teşri organ, anadilinde eğitim için pasif tanımayı işlevsel kılmaktadır. 12.06.2008 tarihli ve 90 sayılı Okul Öncesi Eğitim Hakkında Kanun, okul öncesi dönemde İzlandaca dışında bir dilde eğitimin sürdürülmesine izin vermemektedir.²³⁷ Benzeri bir durum, ilköğretim için geçerli değildir. 12.06.2008 tarihli ve 91 sayılı Zorunlu Eğitime İlişkin Kanun, ilköğretim seviyesinde İzlandacayı eğitim dili olarak kabul etmekle beraber, anadili İzlandaca olmayan öğrenciler için İzlandacayı ikinci dil olarak eklemeyen iki-dilli (İzlandaca-Danca, İzlandaca-İsveççe, İzlandaca-Norveççe veya İzlandaca-Lehçe) yöntemle müfredatın yürütülmesine imkân vermektedir.²³⁸ İlköğretim için şekillendirilen iki-dilli yöntem, 12.06.2008 tarihli ve 92 sayılı Ortaöğretim Kanunu'nun 35'inci

²³⁵ Danimarka modelinin kapsamlı analizi için bkz: Eduardo Faingold, *Language Rights and the Law in the European Union* (London: Palgrave Pivot, 2020), 79-108.

²³⁶ 1944 İzlanda Anayasası, md. 76/2. İzlanda Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Iceland 1944," *Constitute Project*, accessed April 28, 2021, https://www.constituteproject.org/constitution/Iceland_2013?lang=en.

²³⁷ 90 sayılı Kanun, md. 9/2. 90 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Preschool Act," *Government*, accessed April 28, 2021, https://www.government.is/media/menntamalaraduneytimedia/media/MRNpdf_Annad/Preschool_Act.pdf. Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki; İzlandaca, 07.06.2011 tarihli ve 61 sayılı İzlandaca Dilinin Statüsü Üzerine Kanun'un 1'inci maddesi uyarınca İzlanda'nın ulusal resmi dilidir. 61 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Act on the Status of the Icelandic Language and Icelandic Sign Language," *Deaf*, accessed April 28, 2021, <https://www.deaf.is/english/status-of-icelandic-sign-language>.

²³⁸ 91 sayılı Kanun, md. 16. 91 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Compulsory School Act," *Government*, accessed April 28, 2021, <https://www.government.is/media/menn-tamalaraduneytimedia/media/law-and-regulations/-Compulsory-School-Act-No.-91-2008.pdf>.

maddesi uyarınca ortaöğretim seviyesinde de geçerli kılınmaktadır.²³⁹ 13.06.2006 tarihli ve 63 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nda benzeri bir hüküm barındırmayan İzlanda modeli, yükseköğretim dönemi için anadilinde eğitime yer vermemektedir.²⁴⁰

Tablo 1: Anadilinde Eğitim Hakkı İçin Anayasal Tanıma Biçimleri

Sıra	Devlet Adı	Devlet Şekli (Monarşi- Cumhuriyet)	Siyasal Teşkilat Yapısı (Üniter- Federas- yon)	Tanıma Biçimi (Doğrudan- Dolaylı- Pasif)	Eğitim Yöntemi (I-II- III-IV- V)*
1.	Almanya	Cumhuriyet	Federas- yon	Dolaylı	V
2.	Arnavutluk	Cumhuriyet	Üniter	Doğrudan	I
3.	Avusturya	Cumhuriyet	Federas- yon	Dolaylı	I
4.	Azerbaycan	Cumhuriyet	Üniter	Doğrudan	V
5.	Belarus	Cumhuriyet	Üniter	Doğrudan	I
6.	Belçika	Monarşi	Federas- yon	Doğrudan	III
7.	Bosna- Hersek	Cumhuriyet	Federas- yon	Dolaylı	I

²³⁹ 92 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Upper Secondary Education Act," Government, accessed April 28, 2021, <https://www.government.is/media/menntamalaraduneytimedia/-media/law-and-regulations/Upper-Secondary-Education-Act-No.-92-2008.pdf>.

²⁴⁰ 63 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Higher Education Act," Government, accessed April 28, 2021, <https://www.government.is/media/menntamalaraduneytimedia/-media/frettir2015/Thyding-log-um-haskola-oktober-20-15.pdf>. İzlanda modeli üzerine daha fazla detay için bkz: Elin Thordardottir and Anna Juliusdottir, "Icelandic as a Second Language: A Longitudinal Study of Language Knowledge and Processing by School-age Children," *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 16, no. 4 (2013): 411-435.

8.	Çekya	Cumhuriyet	Üniter	Doğrudan	I
9.	Danimarka	Monarşi	Üniter	Pasif	III
10.	Ermenistan	Cumhuriyet	Üniter	Dolaylı	I
11.	Estonya	Cumhuriyet	Üniter	Dolaylı	V
12.	Finlandiya	Cumhuriyet	Üniter	Dolaylı	III
13.	Gürcistan	Cumhuriyet	Üniter	Dolaylı	IV
14.	Hırvatistan	Cumhuriyet	Üniter	Dolaylı	III
15.	Hollanda	Monarşi	Üniter	Pasif	V
16.	İspanya	Monarşi	Üniter	Dolaylı	III
17.	İsveç	Monarşi	Üniter	Dolaylı	III
18.	İsviçre	Cumhuriyet	Federasyon	Dolaylı	V
19.	İtalya	Cumhuriyet	Üniter	Dolaylı	V
20.	İzlanda	Cumhuriyet	Üniter	Pasif	I
21.	Karadağ	Cumhuriyet	Üniter	Doğrudan	III
22.	Kosova	Cumhuriyet	Üniter	Doğrudan	V
23.	Kuzey Makedonya	Cumhuriyet	Üniter	Doğrudan	V
24.	Letonya	Cumhuriyet	Üniter	Dolaylı	I
25.	Litvanya	Cumhuriyet	Üniter	Dolaylı	IV
26.	Macaristan	Cumhuriyet	Üniter	Doğrudan	III
27.	Moldova	Cumhuriyet	Üniter	Doğrudan	IV
28.	Norveç	Monarşi	Üniter	Dolaylı	II
29.	Polonya	Cumhuriyet	Üniter	Dolaylı	I
30.	Romanya	Cumhuriyet	Üniter	Doğrudan	IV
31.	Rusya	Cumhuriyet	Federasyon	Doğrudan	IV
32.	Sırbistan	Cumhuriyet	Üniter	Doğrudan	III
33.	Slovakya	Cumhuriyet	Üniter	Doğrudan	III
34.	Slovenya	Cumhuriyet	Üniter	Doğrudan	I
35.	Ukrayna	Cumhuriyet	Üniter	Doğrudan	V

***Notlar:**

I nolu eğitim yöntemi, anadilinde eğitim için sadece iki-dilli yöntemden

faydalanmaktadır.

II nolu eğitim yöntemi, anadilinde eğitim için sadece çok-dilli yöntemden faydalanmaktadır.

III nolu eğitim yöntemi, anadilinde eğitim için hem tek-dilli hem de iki-dilli yöntemden faydalanmaktadır.

IV nolu eğitim yöntemi, anadilinde eğitim için hem iki-dilli hem de çok-dilli yöntemden faydalanmaktadır.

V nolu eğitim yöntemi, anadilinde eğitim için hem tek-dilli hem de iki-dilli ve çok-dilli yöntemlerin hepsinden faydalanmaktadır.

IV. SONUÇ

Bu çalışma, anadilinde eğitim hakkının anayasal tanıma biçimlerine yönelik olarak literatürdeki normatif çalışma eksikliğini gidermeyi gaye edinmiştir. Çalışmamız, söz konusu tanımanın doğrudan, dolaylı ve pasif biçimler marifetiyle sistematik olarak ete kemiğe büründürülebileceğini göstermektedir. Anadilinde eğitim hakkının tanınması için toplumsal tabanı bulunan anayasal tartışmaları devam ettiren devletlerin istifade edebileceği çalışmamız, analize tabi tutmuş olduğu 35 Avrupa anayasası üzerinden anayasal tanıma biçimlerini betimlemenin yanı sıra devlet şekli ile siyasi teşkilatlanma yapısı açısından çeşitli genel çıkarımlara ulaşmıştır.

Doğrudan ve dolaylı tanıma biçimlerinin genel itibarıyla tercih edilen formlar olduğunu gözler önüne seren çalışmamız, pasif tanıma biçiminin de az sayıda Avrupa devleti tarafından işlevsel kılındığını göstermektedir. Şöyle ki; çalışmamız kapsamında analize tabi tutulan 35 devletin 16'sı doğrudan tanıma biçimini tercih etmektedir. Dolaylı tanıma biçimini kullanan devlet sayısı da doğrudan tanımayı benimseyenlerle aynıdır. Araştırma örneklemimizde yer alan üç devlet ise anadilinde eğitimi pasif tanıma biçimiyle işlevsel kılmaktadır.

Araştırmamızda incelenen cumhuriyetlerin çoğunluğunda (29 devletin 15'i) tercih edilen biçim doğrudan tanımadır. Kalan cumhuriyetlerin 13'ü dolaylı, diğeri ise pasif tanıma biçimini benimsemektedir. Doğrudan tanımaya ilişkin pozitif eğilim, meşruti monarşiler arasında gözlemlenmemektedir. Analize tabi tutulan altı meşruti monarşinin üçü dolaylı, ikisi pasif, diğeri ise doğrudan tanıma biçiminden istifade etmektedir. Meşruti monarşiler özelinde ikincil tercih olarak beliren pasif tanıma, devletlerin siyasi teşkilatlanma yapıları dikkate alınarak tasnife tabi

tutuldukları düzlemde en az tercih edilen biçim olarak gözükmektedir. Araştırmamız kapsamında incelenen üniter devletlerin neredeyse yarısı (29 devletin 14'ü) doğrudan tanıma biçiminden faydalanmaktadır. Kalan 15 üniter devletin 12'si dolaylı, diğer üçü ise pasif tanıma biçimi marifetiyle anadilinde eğitimi işlevsel kılmaktadır. Doğrudan tanımaya ilişkin olarak, üniter devletler dâhilinde gün yüzüne çıkan baskın tutum, federasyonlara sirayet etmemektedir. Araştırmamız içeriğinde incelenen altı federasyonun dördü dolaylı, ikisi ise doğrudan tanımayı benimsemekte; pasif tanıma hiçbir federasyon tarafından tercih edilmemektedir.

Araştırmamız neticesinde ulaşılan bir diğer mühim çıkarım da iki-dilli eğitimin anadilinde eğitim hakkının pratik kullanımında yoğunlukla tercih edilen eğitim yöntemi olmasıdır. Araştırmamız dâhilinde incelenen devletlerin 10 tanesi, anadilinde eğitim için sadece iki-dilli yöntemden yararlanmaktadır. İki-dilli eğitim, 10 devlette tek-dilli yöntemle birlikte kullanılmaktadır. Beş devlette çok-dilli yöntemle birlikte işlevsel kılınan iki-dilli eğitim, dokuz devlette hem tek-dilli hem de çok-dilli yöntemlerle beraber uygulanmaktadır. Araştırmamızca incelenen bir devlette ise sadece çok-dilli yöntem pratik uygulama sahası bulmaktadır.

Bu çalışma, normatif bir yöntemle şekillendirdiği doğrudan, dolaylı ve pasif tanıma biçimleri ile bu biçimlere yönelik ortaya koyduğu sistematik analizler aracılığıyla anayasa hukuku öğretisine katkı sunma teşebbüsü içerisinde. Söz konusu tanıma biçimleri, Türkiye özelinde sürdürülen anadilinde eğitim hakkına ilişkin tartışmaları zenginleştirebilir. 1982 Anayasası, Türkçe dışında herhangi bir dilin eğitim ve öğretim faaliyetleri kapsamında anadili olarak okutulmasına ve öğretilmesine izin vermemektedir.²⁴¹ Bu anayasal hükmü genel kaide olarak tekrar eden 14.10.1983 tarihli ve 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun, istisnai bir düzenleme yaparak, bahsi geçen dil ve lehçelerin eğitim dili olarak özel öğretim kurumlarında kullanılabilmesine cevaz vermektedir.²⁴² 2923 sayılı Kanun'da 2014 yılında yapılan değişik-

²⁴¹ 1982 Türk Anayasası, md. 42/9. Türkiye Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz: "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası," Mevzuat Bilgi Sistemi, accessed December 31, 2021, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>.

²⁴² 2923 sayılı Kanun, md. 2/1-a. 2923 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun," Mevzuat Bilgi Sistemi, accessed December 31, 2021, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2923.pdf>.

likle şekillendirilen bu izin, bütün yönleriyle olgunlaştırılmamıştır.²⁴³ Özel öğretim kurumlarında eğitim dili olarak kullanılacak dil ve lehçeleri tespit edecek idari işlem hâlen yürürlüğe konulmamıştır.²⁴⁴ Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'nin "Öğretim dili" kenar başlıklı 49'uncu maddesinin ikinci fıkrasında 2020 yılında yapılan değişiklik, ihtiyaç duyulan idari işleme atıf yapmaktadır.²⁴⁵ İki-dilli eğitim için usul ve esasları belirleme yoluna giden mezkûr madde, Milli Eğitim Bakanlığı'nı farklı dil ve lehçelerde okutulacak dersleri belirleme noktasında yetkilendirmektedir.²⁴⁶ Bu yetkilendirme, özel okullarda eğitim dili olarak kullanılacak dil ve lehçelerin tespitine dair idari işlemin noksanlığında pratik karşılık bulmamaktadır.

Yukarıda belirtilen eksikliğin yanı sıra 2923 sayılı Kanun'da yer alan düzenleme çeşitli yönleriyle eleştirilmektedir. Bu yasal düzenleme, anadili ibaresinden ziyade farklı dil ve lehçeler terimini kullanarak 1982 Anayasası'na aykırılık teşkil etmeyecek bir formül oluşturmaya çalışmıştır. Terim farklılaştırmasına yaslanan bu formülün bir başına 1982 Anayasası'na aykırılığı önlemeyeceği ve yabancı diller haricindeki dillerin eğitim dili olarak kullanılması için anayasa değişikliği yapılması gerektiği iddia edilmektedir.²⁴⁷ Anayasaya uygunluk tartışmalarına ilave-

²⁴³ Not edilen değişiklik, 02.03.2014 tarihli ve 6529 sayılı Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 11'inci maddesi ile yapılmıştır. 6529 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun," Resmî Gazete, accessed December 31, 2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140313-15.htm>.

²⁴⁴ 2923 sayılı Kanun'un 2/1-a maddesi uyarınca özel okullarda eğitim dili olarak kullanılacak dil ve lehçeler, Cumhurbaşkanı kararı ile tespit edilir. Bu tespite dair herhangi bir Cumhurbaşkanı kararı, çalışmamızın yayına hazırlandığı tarih itibarıyla yürürlüğe konulmamıştır.

²⁴⁵ Mezkûr düzenleyici işlemin tam metnine erişim için bkz: "Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği," Mevzuat Bilgi Sistemi, accessed December 31, 2021, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1597-0&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>.

²⁴⁶ Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği, md. 49/2-a.

²⁴⁷ Bu konuya ilişkin tartışmaların detayı için bkz: Hakan Kolçak, "Unfinished Building: Kurdish Language Rights during the First AKP Ruling Period from November 2002 to June 2015," *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 15, no. 3 (2016): 43-47.

ten, yapılan yasal düzenlemenin toplumsal tabanı bulunan talepleri karşılama noktasında zayıf kalacağı da ifade edilmektedir.²⁴⁸ Pek çok saha araştırması, anadilinde eğitimin hem devlet okulları hem de özel eğitim kurumlarında işlevsel kılınmasının arzu edilen bir yol olacağını göstermektedir. TESEV tarafından 2012 yılında yapılan bir araştırmaya katılım sağlayan Kürt kökenli katılımcıların yüzde 78'i Kurmançça ve Zazaca gibi lehçelerde anadilinde eğitim yapılmasını desteklemiştir.²⁴⁹ 2016 yılında Konda Araştırma ve Danışmanlık (KONDA) tarafından yapılan ve İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üniversitesi ile Stiftung Mercator Girişimi aracılığıyla desteklenen bir diğer nicel saha araştırmasına katılım sağlayan Kürt kökenli vatandaşların yüzde 85'inin anadilinde eğitim talebinde bulunduğu görülmektedir.²⁵⁰

2020 yılında yapılan ve Birleşik Krallık Ankara Büyükelçiliği ile Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'nin desteğiyle yürütülen bir başka saha çalışması, anadilinde eğitime ilişkin toplumsal tabanlı talebi göstermenin yanı sıra eğitim yöntemine ilişkin bulgular saptamaktadır. Bu araştırmaya katılım sağlayan Kürt kökenli vatandaşların neredeyse yüzde 75'i anadilinde eğitim hakkının bütün yönleriyle işlevsel kılınmasını desteklemiştir. Katılımcıların yüzde 10'u tek-dilli yöntemin uygulanmasını savunurken, yüzde 64'ten fazla olan kesim, hem anadilinin hem de Türkçenin eğitim dili olarak kullanıldığı iki-dilli yöntemin pratiğe dökülmesini istemiştir. Araştırmaya katılanların yaklaşık olarak yüzde 20'lik bölümü ise anadilinde eğitim hakkını gereksiz görüp, Türkçe eğitimin yanında anadilini öğrenme hakkını mümkün kılacak bir yöntem arzulamıştır.²⁵¹

²⁴⁸ Hakan Kolçak, "A More but not Fully Constructed Arena: A Critical Analysis of the AKP's Policy toward Kurdish Ethno-cultural Rights (2002-2014)," *The Age of Human Rights Journal* 5, no. 1 (2015): 76-82.

²⁴⁹ TESEV, *Anayasaya Dair Tanım ve Beklentiler: Saha Araştırması-Eylül 2012* (İstanbul: TESEV Yayınları, 2012), 42.

²⁵⁰ KONDA, *Vatandaşlık Araştırması: 5-6 Mart 2016* (İstanbul: KONDA Yayınları, 2016), 37.

²⁵¹ Katılımcıların kalan kısmını oluşturan yüzde 5'lik dilim ise ne anadilinde eğitim hakkı ne de anadilini öğrenme hakkı yönünden talepte bulunmuştur. 2020 tarihli araştırmaya ilişkin daha fazla detay için bkz: "Kürt Gençler 20: Benzerlikler, Farklar, Değişimler," *Yaşama Dair Vakıf*, accessed December 31, 2021, <https://yada.org.tr/yayinlar/kurt-gencler-20-benzerlikler-farklar-degisimler/>.

Değişik dönemlerde yapılan saha araştırmaları, anadilinde eğitim hakkına ilişkin toplumsal taleplerin Türkiye özelinde etkinliğini koruduğunu göstermektedir. Bu talepler kapsamındaki anayasal tartışmalar ve müzakereler, önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin gündeminde çeşitli boyutlarıyla birlikte yer almaya devam edebilir. Çalışmamız kapsamında ortaya konan anayasal tanıma biçimleri, Türkiye için en müspet seçeneğin belirlenmesi sürecinde irdelenebilecek bir konu başlığını oluşturmaktadır. Ulusal dinamikleri hesaba katarak en uygun biçimi tespit etmeyi hedefleyen akademik çalışmalar söz konusu sürece katkı sunabilir. Mevzubahis çalışmalar, gerek bu araştırmada incelenen devletler gerekse 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın gayrimüslim azınlıklar için dikkate aldığı demografik temelli önermeleri, en uygun tanıma biçiminin şekillendirilmesinde göz önünde bulundurulabilir.²⁵²

Bu çalışmayı takip edecek muhtemel benzeri araştırmaların yönelebileceği diğer konu başlıkları da vardır. Her bilimsel çalışmada mevcut bulunduğu gibi, bu çalışmanın da geliştirilmesi gereken zayıf yönleri bulunmaktadır. Avrupa anayasaları üzerinde normatif analizlerini yoğunlaştıran çalışmamız; Afrika, Amerika ve Asya anayasalarını araştırmanın kapsamı dışında bırakmaktadır. Söz konusu kıtalarda yürürlükte bulunan anayasalar dâhilinde yapılacak ek araştırmalar, tanıma biçimlerini çeşitlendirme ve devlet şekli ile siyasi teşkilatlanma açısından elde edilen çıkarımları geliştirme noktasında katkı sunma potansiyeline sahiptir. Mevcut literatürde ihmal edilmiş olan bir hususu Avrupa ölçekli incele-

²⁵² 1923 tarihli Lozan Antlaşması, gayrimüslim azınlıkların anadilinde eğitim hakkına ilişkin olarak hem negatif ve hem de pozitif yükümlülükleri devlete yüklemektedir. Antlaşma'nın 40'inci maddesi, özel okullar kapsamındaki negatif yükümlülüğü düzenlemektedir. Bu yükümlülüğün yerine getirilmesini hedefleyen yasal düzenlemeler, 08.02.2007 tarihli ve 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ile yapılmakta; Ermeni, Musevi ve Rum azınlıklar nazarında geçerli olan negatif yükümlülüğün detayları tespit edilmektedir. Lozan Antlaşması'nın 41'inci maddesi ise gayrimüslim azınlıkların anadilinde eğitim hakkı açısından devletin pozitif yükümlülüğünü tespit etmekte; bu azınlıkların demografik yönden çoğunluğu oluşturduğu yerleşim birimlerinde, ilköğretim seviyesinde kendi dillerinde eğitim görmesini sağlama görevini devlete vermektedir. 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın tam metnine erişim için bkz: "Lozan Sulh Muahednamesinin Kabulüne Dair Kanunlar," Türk Tarih Kurumu, accessed December 31, 2021, <https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf>. 5580 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz: "Özel Öğretim Kurumları Kanunu," Mevzuat Bilgi Sistemi, accessed December 31, 2021, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMe-tin/1.5.5580.pdf>.

yen bu çalışmayı takip edecek muhtemel benzeri araştırmalar, geniş bir bakış açısıyla Afrika, Amerika ve Asya örneklerini de irdeleyebilir. Bu araştırmalar, sadece devlet şekli ve siyasi teşkilatlanma yapısı odaklı kalmayıp, anayasa yapım sürecinde işlevsel kılınan ulusal ve bölgesel dinamikler gibi diğer değişkenler ile anadilinde eğitim hakkı tanıma biçimleri arasındaki bağlantıyı da kurarak literatürdeki eksikliğin bütün yönleriyle giderilmesi sürecine katkı sunabilir.

KAYNAKÇA

ACFC. Fourth Report Submitted by Armenia – ACFC/SR/IV (2014)013. Brussels: CoE Publication Office, 2014.

ACFC. Fourth Opinion on Estonia – ACFC/OP/IV(2015)002. Brussels: CoE Publication Office, 2015.

ACFC. Fourth Opinion on Italy – ACFC/OP/IV(2015)006. Brussels: CoE Publication Office, 2015.

ACFC. Fourth Opinion on Armenia – ACFC/OP/IV(2016)006. Brussels: CoE Publication Office, 2016.

ACFC. Fourth Opinion on Norway – ACFC/OP/IV(2016)008. Brussels: CoE Publication Office, 2016.

ACFC. Fourth Opinion on the Former Yugoslav Republic of Macedonia – ACFC/OP/IV(2016)001. Brussels: CoE Publication Office, 2016.

ACFC. Fourth Opinion on the Republic of Moldova – ACFC/OP/IV(2016)004. Brussels: CoE Publication Office, 2016.

ACFC. Fourth Report Submitted by Albania – ACFC/SR/IV (2016)005. Brussels: CoE Publication Office, 2016.

ACFC. Fourth Report Submitted by Austria – ACFC/SR/IV (2016)001. Brussels: CoE Publication Office, 2016.

ACFC. Fourth Report Submitted by Bosnia and Herzegovina – ACFC/SR/IV(2016)007. Brussels: CoE Publication Office, 2016.

ACFC. Third Report Submitted by Latvia – ACFC/SR/III (2016)001. Brussels: CoE Publication Office, 2016.

ACFC. Fourth Opinion on Austria – ACFC/OP/IV(2016)007. Brussels: CoE Publication Office, 2017.

ACFC. Fourth Opinion on Azerbaijan – ACFC/OP/IV(2017)006. Brussels: CoE Publication Office, 2017.

ACFC. Fourth Opinion on Bosnia and Herzegovina – ACFC/OP/IV(2017)007. Brussels: CoE Publication Office, 2017.

ACFC. Fourth Opinion on Kosovo – ACFC/OP/IV(2017)001. Brussels: CoE Publication Office, 2017.

ACFC. Fourth Opinion on Romania – ACFC/OP/IV(2017)005. Brussels: CoE Publication Office, 2017.

ACFC. Fourth Opinion on Ukraine – ACFC/OP/IV(2017)002. Brussels: CoE Publication Office, 2017.

ACFC. Fourth Report Submitted by Azerbaijan – ACFC/SR/IV(2017)002. Brussels: CoE Publication Office, 2017.

ACFC. Fourth Report Submitted by Lithuania – ACFC/SR/IV(2017)004. Brussels: CoE Publication Office, 2017.

ACFC. Third Report Submitted by Georgia – ACFC/SR/III(2017)002rev. Brussels: CoE Publication Office, 2017.

ACFC. Third Report Submitted by Montenegro – ACFC/SR/III(2017)001. Brussels: CoE Publication Office, 2017.

ACFC. Fourth Opinion on Lithuania – ACFC/OP/IV(2018)004. Brussels: CoE Publication Office, 2018.

ACFC. Fourth Opinion on Switzerland – ACFC/OP/IV(2018)003. Brussels: CoE Publication Office, 2018.

ACFC. Fourth Opinion on the Russian Federation – ACFC/OP/IV(2018)001. Brussels: CoE Publication Office, 2018.

ACFC. Fourth Report Submitted by Serbia – ACFC/SR/IV(2018)001. Brussels: CoE Publication Office, 2018.

ACFC. Third Opinion on Latvia – ACFC/OP/III(2018)001REV. Brussels: CoE Publication Office, 2018.

ACFC. Third Report Submitted by the Netherlands – ACFC/SR/III(2018)001. Brussels: CoE Publication Office, 2018.

ACFC. Fifth Report Submitted by Croatia – ACFC/SR/V(2019)008. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

ACFC. Fifth Report Submitted by Estonia – ACFC/SR/V(2019)014. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

ACFC. Fifth Report Submitted by Finland – ACFC/SR/V(2019)004. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

ACFC. Fifth Report Submitted by Germany – ACFC/SR/V (2019)001. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

ACFC. Fifth Report Submitted by Hungary – ACFC/SR/V (2019)005. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

ACFC. Fifth Report Submitted by Italy – ACFC/SR/V(2019)009. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

ACFC. Fifth Report Submitted by Romania – ACFC/SR/V (2019)013. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

ACFC. Fifth Report Submitted by the Czech Republic – ACFC/SR/V(2019)012. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

ACFC. Fifth Report Submitted by the Republic of Moldova – ACFC/SR/V(2019)011. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

ACFC. Fourth Opinion on Poland – ACFC/OP/IV(2019)003. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

ACFC. Fourth Opinion on Serbia – ACFC/OP/IV(2019)001. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

ACFC. Fourth Report Submitted by Poland – ACFC/SR/IV (2019)001. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

ACFC. Third Opinion on Georgia – ACFC/OP/III(2019)002. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

ACFC. Third Opinion on Montenegro – CFC/OP/III(2019)001rev. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

ACFC. Third Report on the Netherlands – ACFC/OP/III(2019)003. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

ACFC. Fifth Opinion on Hungary – ACFC/OP/V(2020)002. Brussels: CoE Publication Office, 2020.

ACFC. Fifth Report Submitted by Armenia – ACFC/SR/V (2020)002. Brussels: CoE Publication Office, 2020.

ACFC. Fifth Report Submitted by North Macedonia – ACFC/SR/V (2020)003. Brussels: CoE Publication Office, 2020.

ACFC. Fifth Report Submitted by Norway – ACFC/SR/V (2020)005. Brussels: CoE Publication Office, 2020.

ACFC. Fifth Report Submitted by Slovenia – ACFC/SR/V (2020)001. Brussels: CoE Publication Office, 2020.

ACFC. Fifth Report Submitted by the Russian Federation – ACFC/SR/V(2021)002. Brussels: CoE Publication Office, 2021.

Akbulut, Olgun. Barış İçinde Birlikte Yaşamının Hukuk Zemini. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2008.

Akyılmaz, Cemre. "2017 Anayasa Değişikliğine Göre Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri." Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 23, no. 1 (2019): 191-207.

Anayurt, Ömer. Anayasa Hukuku Genel Kısım: Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar, 3rd ed. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020.

Areny, Maria, and Alie van der Schaaf. The Catalan Language in Education in Spain. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2013.

Beha, Adem. "Minority Rights: An Opportunity for Adjustment of Ethnic Relations in Kosovo?." Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe 13, no. 4 (2014): 85-110.

Belluscio, Giovanni. The Albanian Language in Education in Italy. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2010.

Berry, Stephanie. "The Siren's Call? Exploring the Implications of an Additional Protocol to the European Convention on Human Rights on National Minorities." International Journal on Minority and Group Rights 23, no. 1 (2016): 1-38.

Bojkov, Victor. "Bulgaria's Turks in the 1980s: A Minority Endangered." Journal of Genocide Research 6, no. 3 (2004): 343-369.

Bollen, Katrien, and Kristof Baten. "Bilingual Education in Flanders: Policy and Press Debate (1999-2006)." The Modern Language Journal 94, no. 3 (2010): 412-433.

Bowring, Bill. "European Minority Protection: The Past and Future of a 'Major Historical Achievement'." International Journal on Minority and Group Rights 15, no. 2-3 (2008): 413-425.

Brown, Anthony. "Language and Identity in Belarus." Language Policy 4, no. 3 (2005): 311-332.

Brown, Kara, Sulev Iva, and Kadri Koreinik. The Võro Language in Education in Estonia. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2019.

Burgess, Michael. "Multinational Federalism in Multinational Federation." In Multinational Federalism: Problems and Prospects, edited by Michel Seymour and Alain Gagnon, 23-44. New York: Palgrave Macmillan, 2012.

CoE. Second Periodical Report of the Republic of Romania – MIN-LANG (2016) PR 2. Brussels: CoE Publication Office, 2016.

CoE. Fifth Periodical Report of the Republic of Finland – MIN-LANG (2017) PR 7. Brussels: CoE Publication Office, 2017.

CoE. Fourth Periodical Report of the Republic of Austria – MIN-LANG (2017) PR 5. Brussels: CoE Publication Office, 2017.

CoE. Seventh Periodical Report of the Kingdom of Norway – MIN-LANG (2017) PR 4. Brussels: CoE Publication Office, 2017.

CoE. Fifth Periodical Report of the Kingdom of Spain – MIN-LANG (2018) PR 2. Brussels: CoE Publication Office, 2018.

CoE. Fifth Periodical Report of the Slovak Republic – MIN-LANG (2018) PR 5. Brussels: CoE Publication Office, 2018.

CoE. Fourth Periodical Report of the Czech Republic – MIN-LANG (2018) PR 3. Brussels: CoE Publication Office, 2018.

CoE. Seventh Periodical Report of the Republic of Hungary – MIN-LANG (2018) PR 4. Brussels: CoE Publication Office, 2018.

CoE. Sixth Periodical Report of the Republic of Germany – MIN-LANG (2018) PR 1. Brussels: CoE Publication Office, 2018.

CoE. Fifth Periodical Report of the Republic of Armenia – MIN-LANG (2019) PR 5. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

CoE. Fifth Periodical Report of the Republic of Slovenia – MIN-LANG (2019) PR 1. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

CoE. Fourth Periodical Report of the Republic of Ukraine – MIN-LANG (2019) PR 7. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

CoE. Seventh Periodical Report of the Kingdom of Sweden – MIN-LANG (2019) PR 4. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

CoE. Sixth Periodical Report of the Kingdom of the Netherlands – MIN-LANG (2019) PR 3. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

CoE. Sixth Periodical Report of the Republic of Croatia – MIN-LANG (2019) PR 6. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

CoE. Third Periodical Report of Poland – MIN-LANG (2019) PR 8. Brussels: CoE Publication Office, 2019.

CoE. Eighth Periodical Report of the Kingdom of Norway – MIN-LANG (2020) PR 3. Brussels: CoE Publication Office, 2020.

CoE. Fifth Periodic Report of the Republic of Serbia – MIN-LANG (2020) PR 2. Brussels: CoE Publication Office, 2020.

CoE. Information Document on the Implementation of the Recommendations for Immediate Action – MIN-LANG (2020) IRIA 3. Brussels: CoE Publication Office, 2020.

CoE. Third Periodical Report of Bosnia and Herzegovina – MIN-LANG (2021) PR 1. Brussels: CoE Publication Office, 2021.

Cortés, Juan Pablo Martínez, and Santiago Paricio Martín. The Aragonese Language in Education in Spain. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2017.

Costas, Xosé-Henrique, and Rita Paredes. The Galician Language in Education in Spain. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2016.

Craig, Elizabeth. “The Framework Convention for the Protection of National Minorities and the Development of a ‘Generic’ Approach to the Protection of Minority Rights in Europe?.” *International Journal on Minority and Group Rights* 17, no. 2 (2010): 307-325.

Craig, Elizabeth. “From Security to Justice? The Development of a More Justice-oriented Approach to the Realisation of European Minority Rights Standards.” *Netherlands Quarterly of Human Rights* 30, no. 1 (2012): 40-64.

Csernicskó, István, and Ildikó Orosz. The Hungarian Language in Education in Ukraine. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2019.

Čok, Lucija, and Nives Zudič Antonič. The Italian Language in Education in Slovenia. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2012.

Çavuşoğlu, Naz. “Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye, Bir Karşılaştırma.” In *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları: Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması*, edited by İbrahim Kaboğlu, 124-146. İstanbul: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 2002.

Demirbağ, Cengiz. “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama Organı, Yasama Süreci ve Yasama Sürecinde Yasama-Yürütme İlişkisi.” *Yasama Dergisi* 39, no. 1 (2019): 13-50.

Denisov, Victor. The Udmurt Language in Education in the Udmurt Republic in Russia. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2019.

Doğan, Bayram. “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Yasama Yetkisinin Devredilmezliği İl-

kesi Bağlamında Değerlendirilmesi.” Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 28, no. 3 (2020): 965-1003.

Eide, Asbjørn. “The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities: Their Objective.” *International Journal on Minority and Group Rights* 4, no. 2 (1996): 163-170.

Elazar, Daniel. “Contrasting Unitary and Federal Systems.” *International Political Science Review* 18, no. 3 (1997): 237-251.

Eren, Abdurrahman. “Anayasa Mahkemesinin Kanun Hükmünde Kararnamelere İlişkin İçtihadı Doğrultusunda Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Değerlendirilmesi.” *Anayasa Yargısı* 36, no. 1 (2019): 1-72.

Eren, Abdurrahman. *Anayasa Hukuku Dersleri: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, 2nd ed. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020.

Erk, Jan. *Explaining Federalism: State, Society and Congruence in Austria, Belgium, Canada, Germany and Switzerland*. London: Routledge, 2008.

Faingold, Eduardo. *Language Rights and the Law in the European Union*. London: Palgrave Pivot, 2020.

Fessha, Yonatan. “A Tale of Two Federations: Comparing Language Rights in South Africa and Ethiopia.” *African Human Rights Law Journal* 9, no. 2 (2009): 501-523.

Gardner, Nick. *The Basque Language in Education in Spain*. Leuwarden: Mercator Publication Office, 2005.

Giakoumis, Konstantinos. “The Policy of Non-discrimination and the Protection of Minority Cultural Heritage in Albania.” *International Journal of Cultural Policy* 26, no. 4 (2020): 490-509.

Giger, Markus, and Marián Sloboda. “Language Management and Language Problems in Belarus: Education and Beyond.” *Bilingual Education and Bilingualism* 11, no. 3-4 (2008): 315-339.

González-Riaño, Xosé Antón, and Alberto Fernández-Costales. *The Asturian Language in Education in Spain*. Leuwarden: Mercator Publication Office, 2014.

Goossens, Jurgen, and Pieter Cannoot. “Belgian Federalism after the Sixth State Reform.” *Perspectives on Federalism* 7, no. 2 (2015): 29-55.

Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 10th ed. Bursa: Ekin Yayınevi, 2018.

Gözler, Kemal. *Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı*, 9th ed. Bursa: Ekin Yayınevi, 2018.

Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 24th ed. Bursa: Ekin Yayınevi, 2019.

Graham, Barbara Elaine. "Mother Tongue Education: Necessary? Possible? Sustainable?." *Language and Education* 24, no. 4 (2010): 309-321.

Gross, Manfred. *The Romansh Language in Education in Switzerland*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2017.

Guliyeva, Gulara. "Joining Forces or Reinventing the Wheel? The EU and the Protection of National Minorities." *International Journal on Minority and Group Rights* 17, no. 2 (2010): 287-305.

Hannum, Hurst. "The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law." *Georgia Journal of International and Comparative Law* 25, no. 1 (1996): 287-397.

Hays, Jennifer. "Educational Rights for Indigenous Communities in Botswana and Namibia." *The International Journal of Human Rights* 15, no. 1 (2011): 127-153.

Hemminga, Piet, Beate Brėzan, and Mėto Nowak. *The Sorbian Language in Education in Germany*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2016.

Henrard, Kristin. "The European Court of Human Rights, Ethnic and Religious Minorities and the Two Dimensions of the Right to Equal Treatment: Jurisprudence at Different Speeds?." *Nordic Journal of Human Rights* 34, no. 3 (2016): 157-177.

Hube, Ulrike, Helmuth Mathà, and Herbert Taschler. *The German Language in Education in South Tyrol (Italy)*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2017.

Iacovino, Raffaele, and Jan Erk. "The Constitutional Foundations of Multination Federalism: Canada and Belgium." In *Multinational Federalism: Problems and Prospects*, edited by Michel Seymour and Alain Gagnon, 205-230. New York: Palgrave Macmillan, 2012.

İnceoğlu, Sibel. "Eğitimde Anadilin Yeri: Uluslararası Belgeler ve Yeni Anayasa." *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 19, no. 2 (2013): 151-164.

Kaboğlu, İbrahim. “İnsan Hakları, Azınlık Hakları ve Türkiye.” In *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları: Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması*, edited by İbrahim Kaboğlu, 17-28. İstanbul: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 2002.

Kalantry, Sital, Jocelyn Getgen, and Steven Koh. “Enhancing Enforcement of Economic, Social, and Cultural Rights Using Indicators: A Focus on the Right to Education in the ICESCR.” *Human Rights Quarterly* 32, no. 2 (2010): 253-310.

Keskinsoy, Ömer, Semih Batur Kaya, and Temel Meri. “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 75, no. 4 (2020): 1383-1416.

Kolçak, Hakan. “A More but not Fully Constructed Arena: A Critical Analysis of the AKP’s Policy toward Kurdish Ethno-cultural Rights (2002-2014).” *The Age of Human Rights Journal* 5, no. 1 (2015): 63-97.

Kolçak, Hakan. “Unfinished Building: Kurdish Language Rights during the First AKP Ruling Period from November 2002 to June 2015.” *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 15, no. 3 (2016): 26-53.

Kolçak, Hakan. “Consociationalism under Examination: Is Consociationalism the Optimal Multiculturalist Approach for Turkey?.” *Digest of Middle East Studies* 29, no. 1 (2020): 26-52.

Kolçak, Hakan. “Multiculturalism for True Equality: A Normative Argument for Multicultural Turkey.” *International Journal of Human Rights and Constitutional Studies* 7, no. 2 (2020): 107-125.

Kolçak, Hakan. “A Confederalist Demand to Transform the Liberal Discourse: A Comprehensive Analysis of International Minority Protection Regimes.” *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7, no. 1 (2021): 3-41.

Kolev, Kiril. “Weak Pluralism and Shallow Democracy: The Rise of Identity Politics in Bulgaria and Romania.” *East European Politics* 36, no. 2 (2020): 188-205.

KONDA. *Vatandaşlık Araştırması: 5-6 Mart 2016*. İstanbul: KONDA Yayınları, 2016.

Korkmaz, Nuri. “Comparing Bulgarian and Greek Policies for the Integration of Turkish/Muslim Minorities: The Cold War Period.” *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 90, no. 3 (2019): 21-41.

Laptander, Roza Ivanovna. *The Nenets, Khanty and Selkup Language in Education in the Yamal Region in Russia*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2016.

Lasagabaster, David. "Language Policy in Spain: The Coexistence of Small and Big Languages." In *Uniformity and Diversity in Language Policy: Global Perspectives*, edited by Catrin Norrby and John Hajek, 109-125. Bristol: Multilingual Matters, 2011.

Lee, Jootaek. "The Human Right to Education: Definition, Research and Annotated Bibliography." *Emory International Law Review* 34, no. 1 (2020): 757-823.

Leshchenko, Natalia. "A Fine Instrument: Two Nation-building Strategies in Post-Soviet Belarus." *Nations and Nationalism* 10, no. 3 (2004): 333-352.

Lük, Albina Nećak. *The Hungarian Language in Education in Slovenia*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2012.

Mackey, William Francis. "Mother-tongue Education: Problems and Prospects." *Prospects: Comparative Journal of Curriculum, Learning, and Assessment* 14, no. 1 (1984): 35-49.

Mandel, Kinga. *The Romani and Beash Languages in Education in Hungary*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2020.

Marko, Joseph. "What is Wrong with the Concept of Multinational Federalism? Some Thoughts about the Interrelationship between the Concepts of (Multi-)Nationalism, Federalism, Power Sharing and Conflict Resolution." *Ethnopolitics* 19, no. 4 (2020): 416-432.

May, Stephen. "Language Rights: The 'Cinderella' Human Right." *Journal of Human Rights* 10, no. 3 (2011): 265-289.

McCowan, Tristan. "Reframing the Universal Right to Education." *Comparative Education* 46, no. 4 (2010): 509-525.

McGarry, John. "Asymmetry in Federations, Federacies and Unitary States." *Ethnopolitics* 6, no. 1 (2007): 105-116.

McGarry, John, Brendan O'Leary, and Richard Simeon. "The Enduring Debate in Conflict Regulation." In *Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation?*, edited by Sujit Choudhry, 41-88. Oxford: Oxford University Press, 2008.

O'Leary, Brendan, and John McGarry. "The Politics of Accommodation: Surveying National and Ethnic Conflict Regulation in Demo-

cratic States.” In *The Study of Politics and Ethnicity: Recent Analytical Developments*, edited by Adrian Guelke and Jean Tournon, 79-116. Leverkusen: Barbara Budrich, 2012.

Oran, Baskın. *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*. İstanbul: TESEV Yayınları, 2004.

Oran, Baskın. *Etnik ve Dinsel Azınlıklar: Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye*. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2018.

Osaghae, Eghosa. “A Reassessment of Federalism as a Degree of Decentralization.” *Publius: The Journal of Federalism* 20, no. 1 (1990): 83-98.

Østern, Anna-Lena, Heidi Harju-Luukkainen, and Sebastian Ekholm. *The Swedish Language in Education in Finland*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2019.

Özyar, Mustafa. “Mevzuatımızda Cumhurbaşkanlığı Kararnamele-ri.” *Ombudsman Akademik* 7, no. 13 (2020): 157-191.

Papp, Attila, and Imre Péntek. *The Hungarian Language in Education in Romania*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2019.

Paulik, Anton, and Judit Solymosi. *The Serbian Language in Education in Hungary*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2014.

Paulik, Anton, and Orsolya Szabó. *The Slovak Language in Education in Hungary*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2005.

Petris, Cinzia. *The Friulian Language in Education in Italy*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2014.

Popelier, Patricia. “How Dynamic Federalism Sheds New Light on the Belgian Federalism: Confederalism Debate.” *Fédéralisme Régionalisme* 20, no. 1 (2020): 1-24.

Popelier, Patricia, and Maja Sahadžić. “Linking Constitutional Asymmetry with Multinationalism: An Attempt to Crack the Code in Five Hypotheses.” In *Constitutional Asymmetry in Multinational Federalism: Managing Multinationalism in Multi-tiered Systems*, edited by Patricia Popelier and Maja Sahadžić, 1-17. London: Palgrave Macmillan, 2019.

Prinsloo, Dawn. “The Right to Mother Tongue Education: A Multidisciplinary, Normative Perspective.” *Southern African Linguistics and Applied Language Studies* 25, no. 1 (2007): 27-43.

Pujolràs, Agustí Pou. *Linguistic Legislation and Normalization Process: The Catalan Case in Spain*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2002.

Resnick, Philip. "What Theorists of Nationalism Have to Learn from Multinational States." In *Multinational Federalism: Problems and Prospects*, edited by Michel Seymour and Alain Gagnon, 69-80. New York: Palgrave Macmillan, 2012.

Romainville, Céline. "Dynamics of Belgian Plurinational Federalism: A Small State under Pressure." *Boston College International and Comparative Law Review* 38, no. 2 (2015): 225-250.

Rrahmani, Bashkim. "The Position of Minorities in the New State of Kosovo." *Journal of Liberty and International Affairs* 6, no. 1 (2020): 139-151.

Schwartz, Mila, and Yehudit Shaul. "Narrative Development among Language-minority Children: The Role of Bilingual versus Monolingual Preschool Education." *Language, Culture and Curriculum* 26, no. 1 (2013): 36-51.

Schwartz, Mila, Victor Moin, and Mark Leikin. "Lexical Knowledge Development in the First and Second Languages among Language-minority Children: The Role of Bilingual versus Monolingual Preschool Education." *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 15, no. 5 (2012): 549-571.

Sedletzki, Vanessa. "Fulfilling the Right to Education for Minority and Indigenous Children: Where are We in International Legal Standards?." In *State of the World's Minorities and Indigenous Peoples 2009: Events of 2008*, edited by Preti Taneja, 43-53. London: Minority Rights Group International, 2009.

Siemienski, Guillaume, and John Packer. "Integration through Education: The Origin and Development of the Hague Recommendations." *International Journal on Minority and Group Rights* 4, no. 2 (1996): 187-198.

Stefanova, Boyka. "Between Ethnopolitics and Liberal Centrism: The Movement for Rights and Freedoms in the Mainstream of Bulgarian Party Politics." *Nationalities Papers* 40, no. 5 (2012): 767-782.

Svonni, Mikael, Lieuwe Jan Hettema, and Hanna Outakoski. *The Sámi Language in Education in Sweden*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2020.

Swing, Elizabeth Sherman. "Bilingual/Multilingual Education: Reaction and Reform in Belgium, Wales, and England." *European Education* 23, no. 4 (1991): 32-44.

Szyszlak, Elżbieta. "Between Sofia and Ankara – The Turkish Minority in Contemporary Bulgaria." *Yearbook of the Institute of East-Central Europe* 16, no. 4 (2018): 167-185.

TESEV. *Anayasaya Dair Tanım ve Beklentiler: Saha Araştırması-Eylül 2012*. İstanbul: TESEV Yayınları, 2012.

Thordardottir, Elin, and Anna Juliusdottir. "Icelandic as a Second Language: A Longitudinal Study of Language Knowledge and Processing by School-age Children." *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 16, no. 4 (2013): 411-435.

Todisco, Vincenzo. *The Italian Language in Education in Switzerland*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2020.

Tunç, Hasan. "Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku Açısından Yasama ve Yürütme Organlarının Oluşumu ve Yetkileri Kapsamında Başkanlık Sistemi ve Türkiye." *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 14, no. 2 (2019): 555-602.

Ułasiuk, Iryna. "Language Policies and Law in Education in Post-Soviet Belarus." *International Journal for Education Law and Policy* 7, no. 1-2 (2011): 31-39.

Ułasiuk, Iryna. "Comparative Analysis of Legal Guarantees of Educational Rights of National Minorities and Migrants in Europe." *International Journal on Minority and Group Rights* 21, no. 4 (2014): 469-496.

UNESCO. *Education in a Multilingual World*. Paris: UNESCO Publication Office, 2003.

UNESCO. *Global Education Monitoring Report – Policy Paper 24: If You Don't Understand, How Can You Learn*. Paris: UNESCO Publication Office, 2016.

Uygun, Oktay. *Devlet Teorisi*, 6th ed. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019.

Vančo, Ildikó. *The Hungarian Language in Education in Slovakia*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2005.

Vassilev, Rossen. "Restoring the Ethnolinguistic Rights of Bulgaria's Turkish Minority." *Ethnopolitics* 9, no. 3 (2010): 295-309.

Vidau, Zaira. "The Legal Protection of National and Linguistic Minorities in the Region of Friuli Venezia Giulia: A Comparison of the Three Regional Laws for the 'Slovene Linguistic Minority', for the 'Friulian Language' and for the 'German-speaking Minorities'." *Journal of Ethnic Studies* 71, no. 1 (2013): 27-52.

Walker, Alastair. *The North Frisian Language in Education in Germany*. Leeuwarden: Mercator Publication Office, 2015.

Watts, Ronald. "Federalism, Federal Political Systems, and Federations." *Annual Review of Political Science* 1, no. 1 (1998): 117-137.

Wiczanowska, Hanna, and Łukasz Szoszkiewicz. "The Protection of the Right to Education in Minority Language: The Council of Europe's Standards." *Polish Political Science Yearbook* 47, no. 4 (2018): 742-751.

Williams, Katherine, and Bernadette Rainey. "Language, Education and the European Convention on Human Rights in the Twenty-first Century." *Legal Studies* 22, no. 4 (2002): 625-650.

Yıldırım, Turan. "Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri." *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 23, no. 2 (2017): 13-28.

Yılmaz, Halit. "Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Konu Bakımından Yetki Sınırları." *İstanbul Hukuk Mecmuası* 78, no. 1 (2020): 225-263.